MEDNARODNO ZNANSTVENO SREČANJE
MLADIH HUMANISTOV

MIGRACIJE V SLOVANSKEM PROSTORU V 20. IN 21. STOLETJU

Maribor, 14. november 2019

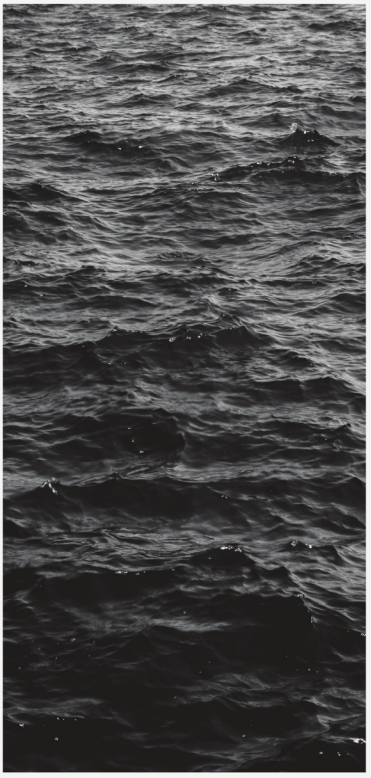

Uredili Rok Mrvič, Lidija Rezoničnik, Branislava Vičar, Nina Zavašnik

7. Mednarodno znanstveno srečanje
mladih humanistov

MIGRACIJE V SLOVANSKEM PROSTORU V 20. IN 21. STOLETJU

Konferenčni zbornik

Uredili:
Rok Mrvič, Lidija Rezoničnik,
Branislava Vičar, Nina Zavašnik

Študentska sekcija
Zveze društev Slavistično društvo Slovenije
Maribor 2019

Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov /
International Conference for Young Humanists

Migracije v slovanskem prostoru v 20. in 21. stoletju
Migration in the Slavic World in the 20th and 21st Century

Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru / Faculty of Arts, University of Maribor
Koroška cesta 160, Maribor
14. november 2019 / 14 November 2019

Organizacijski odbor / Organising Committee: Rok Mrvič, Nina Zavašnik, Študentska sekcija Slavističnega društva Slovenije / Student Section of the Association of Slavic Societies of Slovenia, Lidija Rezoničnik, Zveza društev Slavistično društvo Slovenije / Association of Slavic Societies of Slovenia, Branislava Vičar, Slavistično društvo Maribor / Slavic Society Maribor

Konferenčni zbornik / Conference compendium
Uredništvo / Editorial Board: Rok Mrvič, Lidija Rezoničnik, Branislava Vičar, Nina Zavašnik
Recenzentke in recenzenti / Reviewers: Blanka Bošnjak, Aleksandra Janić, Nikolaj Jež, Boris Kern, Erika Kržišnik, Mirjam Milharčič Hladnik, Urška Perenič, Jana Šnytová, Saška Štumberger, Mladen Uhlik, Branislava Vičar, Marijanca Ajša Vižintin
Tehnični urednik / Technical editor: Rok Mrvič
Izdala in založila / Published by: Študentska sekcija Zveze društev Slavistično društvo Slovenije / Student Section of the Association of Slavic Societies of Slovenia

To delo je ponujeno pod licenco:
Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca

Prva e-izdaja. Publikacija je v PDF obliki brezplačno dostopna na spletni strani ZDSDS.
Naslov: <https://zdsds.si/tiski/izdaje-studentske-sekcije/>

Maribor, 2019

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID=304209920
ISBN 978-961-6715-33-1 (pdf)

Kazalo

Uvod 5

Plenarno predavanje

Boris Vezjak
Antisemitizem in antiislamizem: o nekaterih jezikovnih podobnostih med njima v javnem diskurzu 7

Diskurz in družba

Mojca Marič
Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza: pojma *migrant* in *begunec* 27

Kateřina Rysová
Образ движения и миграции в русских и чешских онлайн рекламных текстах в сфере образования 45

Daša Gaberšek
Analiza izbranih poljskih frazemov s sestavino *pot* v luči konceptualne metafore 59

Tjaša Markežič
Frazemi z glagolsko sestavino premikanja in njihova raba v korpusu *Gigafida* 73

Literatura in kultura

Felix Kohl
Literariziranje topofilije in topofobije kot način udomačenja v *Ljubljanskih razglednicah* Lojzeta Kovačiča 89

Weronika Woźnicka
„Izbrisani" w kulturze słoweńskiej 107

Karel Střelec
Reflexe migrace mezi lety 1945–2015 v současné české literatuře 117

David Hazemali, Ana Šela
Slovenski izseljenci v Zvezni republiki Nemčiji od druge polovice sedemdesetih let 20. stoletja naprej 127

Barbara Bednjički Rošer
Medkulturna vzgoja v vrtcu 145

Uvod

Pred vami je zbornik prispevkov s VII. Mednarodnega znanstvenega srečanja mladih humanistov, ki je v organizaciji Študentske sekcije Zveze društev Slavistično društvo Slovenije, Slavističnega društva Maribor in Oddelka za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru potekalo 14. novembra 2019 na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Naslovna tema letošnjega srečanja je bila *Migracije v slovanskem prostoru v 20. in 21. stoletju*. Migracije so kompleksen družbeno-politični pojav, ki ga preučuje večina humanističnih in družboslovnih ved, v dobi kapitalistične globalizacije pa so zaradi povečanega obsega in števila postale osrednje področje številnih raziskav. Izbira krovne teme je med drugim spodbudila vsebinsko odpiranje konference, ki je bila sprva zastavljena kot slavistično in slovenistično srečanje, zato smo bili še posebej veseli prispevkov z drugih področij humanistike in družboslovnih ved. Mednarodno znanstveno srečanje mladih humanistov (po)diplomskim študentkam in študentom ter mladim doktoricam in doktorjem znanosti omogoča, da v okviru konference in s pisnim prispevkom predstavijo rezultate in dognanja svojih najnovejših raziskav.

Prispevki, napisani v češkem, poljskem, ruskem in slovenskem jeziku, so po zgledu sekcij vsebinsko razdeljeni v dva sklopa: *Diskurz in družba* ter *Literatura in kultura*, izjema je le besedilo plenarnega predavanja na začetku zbornika. Objavljeni so zgolj tisti članki, ki so prejeli pozitivno recenzentsko oceno.

V uredništvu se najlepše zahvaljujemo vsem recenzentkam in recenzentom, ki so nam poklonili nekaj svojega dragocenega časa in opravili recenzijo prispevkov. Ob branju vam želimo veliko užitkov in čim več novih spoznanj.

Nina Zavašnik

Plenarno predavanje

Boris Vezjak
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
boris.vezjak@um.si

Antisemitizem in antiislamizem: o nekaterih jezikovnih podobnostih med njima v javnem diskurzu

Članek obravnava nekatere diskurzivne podobnosti med slovenskimi spletnimi komentarji na družbenih omrežjih, sovražno usmerjenimi proti beguncem, za katere sicer predpostavlja, da niso v ničemer specifični le za slovensko okolje, in elementi sodobnega antisemitskega diskurza v sodobni Nemčiji in Veliki Britaniji.

Sovraštvo, ki bi ga lahko univerzalizirali kot razmerje med antisemitizmom in begunsko ksenofobijo ali islamofobijo, vsebuje številne ključne homogene elemente: kulturne, verske, ekonomske in zarotniške motive za sovraštvo in strah pred Drugim, ki so se na podobne načine razvili v odnosu do Juda in predvsem po letu 2015 v odnosu do begunca. Če pri prvem prevlada značilen prezir do Judov, pri drugem tega nadomeščajo protimuslimanska in islamofobna čustva. Diskurzivne značilnosti in metaforika so sorodni do te mere, da se je diskurz sovraštva, rasizma, ksenofobije in nestrpnosti v odnosu do beguncev spremenil v odkrito odobravanje Hitlerja, fašizma, nacizma, tretjega rajha in fascinacijo nad grozljivimi dejanji holokavsta, genocida, iztrebljanja, sistematičnega stradanja, mučenja, pobijanja ali zaplinjevanja kot možnih metod uporabe.

Obravnava begunca (migranta) in evropskega Juda pokaže na številne jezikovne analogije: tako kot potrebujemo prebujenega vodjo, ki bo »opravil« z Judi, je zdaj napočil čas, da bo Hitler »opravil« z begunci; figuro prvega je nadomestila figura drugega. Iz tega lahko sklepamo, da je v islamofobnem diskurzu, ki se prekriva ali ujame z antisemitskim, begunec zavzel položaj ogrožujočega novodobnega Juda, sorodnost med diskurzoma pa prispeva k učvrstitvi in normalizaciji antiislamizma v javnem prostoru kot oblike novega rasizma in s tem k racionalizaciji sistema prepričanj, ki posredno nedvoumno goji simpatije do holokavsta, genocida in ubijanja – v tem primeru na podlagi antiislamističnih predsodkov do beguncev.

Ključne besede: antisemitizem, antiislamizem, Jud, begunec, sovraštvo, ksenofobija, diskurz

Antisemitism and Anti-Islamism: Some Linguistic Similarities Between the Two in Public Discourse

The hatred, universalized in the close relation between anti-Semitism and xenophobia (or Islamophobia) towards refugees, contains a number of very similar elements: cultural, religious, economic and conspiratorial motives for hatred and fear of the Other, similarly formed in both cases: against Jews and also against refugees (migrants), appearing from the beginning of the European refugee crisis after 2015.

If the former is characterized by a well-known Nazi contempt for Jews, the latter is being replaced by anti-Muslim and Islamophobic emotions. The discoursive features and metaphors in the language used are remarkably similar in both cases, demonstrating the expressions of hatred, racism, xenophobia and intolerance, occasionally turning into open approval of Hitler, fascism, Nazism, the Third Reich and fascination with the horrific acts of the Holocaust, genocide, extermination, suffering, torture and killing.

The paper attempts to show, at the level of concrete analysis, what are the similarities between the two public discourses and how anti-Islamism has taken over the linguistic apparatus developed by antisemitism, while refreshing and also radicalizing it. The analysis of the terms refugee (migrant) and Jew in the language of hatred points to many analogies: just as we presumably need an awakened leader (Führer) to deal with Jews, it is now time for Hitler to deal with refugees; the figure of the former was replaced by the figure of the latter. From this we can conclude that Islamophobic discourse is fundamentally overlapping with the anti-Semitic one: a refugee today is occupying the position of a threatening Jew. The relatedness of both discourses contributes to the consolidation and normalization of Islamophobia in the public space as a new form of racism and thus provides some kind of rationalization of a belief system that unambiguously triggers sympathy for the Holocaust, genocide and killing, this time based on anti-Islam prejudices against refugees.

Keywords: anti-Semitism, anti-Islamism, Jew, refugee, hate, xenophobia, hate speech, discourse

1 Uvod

Papež Frančišek je ob svojem nedavnem obisku Madagaskarja na letalski poti proti Vatikanu v svojem tradicionalnem govoru znova ošvrknil sovraštvo do tujcev; tokrat ga je opisal kot bolezen, s katero se utemeljuje čistost rase (Mladina 2019). Ksenofobija je bolezen, pravi, tako kot ošpice. Primerjava te vrste ni bila prva in v svojem nastopu je uporabil še eno: danes je ksenofobija do beguncev v Evropi nekaj, kar spominja na čas nacističnega diktatorja Adolfa Hitlerja, zato se vračamo v čas nacionalsocializma: »Pred kratkim sem dejal, da občasno na nekaterih krajih slišim govore, ki spominjajo na govore Hitlerja iz leta 1934. Kot da v Evropi obstaja miselnost, da bi se vrnili v te čase.« (prav tam)

Papeževe asociacije ob pogledu na aktualno sovraštvo do beguncev po Evropi vsebujejo štiri sporočila: ksenofobija je (a) bolezen, podobna ošpicam, (b) z njo

se utemeljuje čistost rase, (c) njena posledica je, da ko »se vrine v neko državo, na neko celino, mi gradimo zidove«, in (č) je pogosto del političnega populizma. Frančiškova razlaga zveni podobno kot številne znanstvene in sociološke analize zadnjih let in motivacija zanjo je blizu sodobnim bojem proti rasizmu in izključevanju s posebno empatijo do beguncev in migrantov, ki jim želi papež – kot cerkvena moralna avtoriteta *par excellence* – pomagati. Tako ali drugače namiguje na povezanost dveh sfer na videz heterogenega sovraštva: sovraštva do beguncev in do Judov, s tem pa odpira ključno razpravo, ali lahko antisemitizem vsebinsko in konceptualno primerjamo z islamofobnimi čustvi, besedami in morda tudi dejanji. Zaradi tega jo postavljam za izhodišče primerjave, ki jo razvijam v pričujočem članku. Trdil bom, da antisemitizem in iz sovraštva do islamskega begunca izvirajoči antiislamizem večkrat povezujejo številne diskurzivne značilnosti in da je podobnost med njima utemeljena na isti matrici sovraštva. To se usmerja v tipiziranega Drugega, za katerega Žižek v primeru Judov ugotavlja, da je primer fetišistične izključitve (Žižek 2009: 101–102), v primeru begunca pa isti avtor sledi enakemu principu.

V članku se posvečam primerom »viralne« islamofobije in nestrpnosti med slovenskimi uporabniki družbenih omrežij. Te bi za potrebe osnovne teze lahko prepričljivo primerjal z antisemitskimi izjavi v istem okolju, na istih družbenih omrežjih, kakor tudi na istem prostoru družbenega dogajanja, vendar sem se ob pomanjkanju dovolj široke domače evidence antisemitskih stališč zadovoljil z relativno šibkim vzorcem in vzporednicami z nekaterimi tujimi praksami, predvsem iz Nemčije in Velike Britanije. Ker ambicija prispevka ni kvantitativna analiza, temveč izključno opozorilo na nekatere jezikovne in diskurzivne sorodnosti v jeziku antisemita in islamofoba, sem analiziral predvsem tiste izjave v presečišču obeh diskurzov, v katerih nastopa figura Adolfa Hitlerja kot nesporna evokacija rešitelja težav, ki so se nakopičile v Evropi in svetu: tako kot je Hitler uspešno »rešil« težave z Judi, bi jih moral danes tudi z begunci in migranti.

2 Antiislamizem in antisemitizem: kaj sta

Antiislamizem se kot oblika ksenofobije zgoščeno pojavi predvsem po 11. septembru 2001, še zlasti kot posledica bolj množičnega prihoda Muslimanov na Zahod konec dvajsetega stoletja, po iranski revoluciji, tudi po nizu ugrabitev in nekaterih terorističnih dejanjih v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja, po napadu na Svetovni trgovinski center, seriji terorističnih akcij Al Kaide in v zadnjem času Islamske države (Lean 2012: 82). V ozadju islamofobnih motivacij

je osrednja teza Samuela Huntingtona (2005) iz leta 1993 o trku civilizacij. Z njo se je strah pred orientalizmom, kakor ga je definiral Edward Said (1996), razširil v mednarodno okolje na ravni močne politične in družbene razlage s stigmatiziranjem islamske družbe kot nevarne, šibke in primitivne, sploh pa takšne, da jo mora Zahod v imenu lastnega preživetja ustaviti. Kasneje je Huntingtonova ideja paradigmatsko in na trenutke pandemično postala sestavni del širokega javnega diskurza povsod po svetu, kakor tudi sestavni del akademskih in intelektualnih debat, zlasti v Evropi in ZDA.

Od 11. septembra 2001, predvsem pa po terorističnih napadih v Evropi in t. i. begunskem valu po letu 2015 so se Muslimani pričeli soočati z obsežnimi pritiski, število incidentov do njih je začelo naraščati, islamofobni diskurz je prešel v normalizirani del javne govorice in percepcije islama. Tovrstne izjave in ravnanja so bili največkrat posledica posplošujočega neupravičenega strahu in neznanja, kakor tudi političnih in ekonomskih interesov ali premišljenih kampanj. Z njihovo pomočjo so ksenofobno obarvana čustva in sovraštvo postala del stereotipiziranih predstav in javne recepcije, legitimirale pa so jih politične razprave o varnosti posamičnih držav in vsenavzočen pojav radikalizacije. Velik del sodobne literature o islamizmu se zato osredotoča na pojav islamskega ekstremizma in džihadističnega terorizma (Roy 2007; Veldhuis in Staun 2009; Koopmans 2015). Politična ali religiozna radikalizacija v obliki vzpostavitve heteronomnih sistemov prepričanj, predsodkov in izraženih mnenj, ki med drugim tvorijo jedro islamofobije in z njo povezanega sovražnega govora, vodi do normalizacije radikalizacijskih procesov v družbeni sferi. Ti se manifestirajo v javni recepciji in diskurzu, s tem pa generirajo kompleksne in dinamične oblike religijskega in drugih vrst stereotipiziranja, ki končno prehajajo v antiislamistično razpoloženje. Množičnost javnega islamofobnega diskurza kaže, da se je z vznikom t. i. begunskega vala v Evropi islamofobija začela dodatno širiti kot oblika novega orientalizma, pospremljenega s podobami barbarstva, neposrednega nasilja, z vprašanji posilstva in splošne družbene nevarnosti (Love 2009; Kaya 2011).

Lean (2017: 66) v svoji analizi antiislamizma opozarja tudi na izrazit porast in močnejšo vlogo družbenih omrežij, ko pravi, da razprave o antiislamistični blogosferi ne morejo spregledati vse pomembnejšega mesta družbenih medijev. Ti so nadomestili tradicionalno oglaševanje in množične medije ter vedno bolj oblikujejo dominantne oblike javnega mnenja, in čeprav je bil v preteklosti pomemben Facebook, v zadnjem času kot platforma izstopa Twitter, ki je postal ključnega pomena za posredovanje islamofobnih sporočil množici. Če lahko antiislamizem na ravni jezikovne rabe hitro prepoznamo v čustveno obarvanih

izrazih, usmerjenih proti Muslimanom, še zlasti v primeru sovražnega govora z izrazito sovražnim prizvokom, je pri antisemitizmu, kjer pričakujemo manj neznank, navzočih več težav. Prva zadeva dvojno naravo antisemitske nestrpnosti. Že nekaj avtorjev je vsaj posredno opozorilo na nujnost, da se v sovražnem jeziku, usmerjenem proti Judom, razlikuje med dvema povsem različnima izvoroma antisemitske retorike. Prvega bom poimenoval nacistični (ali klasični) antisemitizem, drugega sodobni antiizraelizem, čeprav se lahko pojava v nekaterih točkah tudi prekrivata.

Nacistični antisemitizem je klasična pojavna oblika antisemitizma, kakršnega najbolje poznamo od 19. stoletja dalje in doseže vrhunec v nacizmu. Razumemo ga kot skupek prepričanj o manjvrednosti semitov oziroma Judov, ki se odraža v sovraštvu in nestrpnosti do njih, vzgibi zanj pa so politični in gospodarski. Nacističnemu antisemitizmu je nedvomno lastna fascinacija nad Hitlerjem. Na drugi strani bom za sodobni antiizraelizem štel primere izjav in stališč, kakršna so v zadnjih letih zavzeli protestniki ob sinagogah v Franciji in Nemčiji, ko so nastopali v podporo Palestini in vzklikali parole, kot so »Mort aux Juifs!« (»Smrt Judom!«) ali »Hamas Hamas, Juden ins Gas!« (»Hamas, Hamas, Jude v plinske celice!«). Značilne antiizraelske izjave v zadnjih letih se pojavljajo predvsem ob eskalacijah konflikta med Hamasom in izraelsko vojsko. Tako je bilo tudi pred leti, ko je to privedlo do vnovičnega vojaškega spopada, v katerem je, kot ugotavlja Furlan (2016), umrlo 2.200 Palestincev, od tega več kot 1.400 civilistov. Čeprav antisemitizem in sodobni antiizraelizem nista nujno neločljivi kategoriji, je slednji največkrat vzročno povezan z okupacijskimi dejanji in agresijo izraelskih obrambnih sil v Gazi, vsebuje izjemno čustvene odzive, velikokrat je politično obarvan s podporo Palestini ter temelji na obsodbah izraelske vlade in vojske. Odnos in sovraštvo do Judov utemeljuje na militantnem ekspanzionizmu na palestinskem ozemlju in predvsem na nestrpnih in rasističnih ravnanjih s tam živečimi Muslimani in Arabci.

Furlan (2016) še dodaja, da se predsodki in sovraštvo do Judov velikokrat začnejo odvijati v modusu govoric. Pri tem, čemur pravim antiizraelizem, so to »govorice o Izraelcih«, kar spominja na slovito Adornovo definicijo: »Antisemitizem so govorice o Judih« (Adorno 2007: 44). Čeprav je antisemitizem danes velikokrat desničarsko motiviran, pa izenačevanje z antiizraelizmom, ki je pogosto spodbujen z levičarstvom in podvržen nevarnosti, da bomo v njem uvideli predvsem zahtevo po tem, da Izrael kot država nima pravice do svojega obstoja, lahko prizadene spomin na žrtve holokavsta in zareže v zgodovinski spomin genocida nad Judi. Nehoteni učinek izenačevanja obeh pojavov vzdržuje in legitimira prvega,

torej »osnovnega«, ter ga ohranja pri življenju. Govorice o sodobnem Izraelu v kombinaciji s konspiracizmom in konstrukcijo nekakšne misteriozne sile z veliko močjo, s svojimi po svetu dobro razvejanimi lobiji ter interesnimi skupinami, ki obvladujejo svetovni trg in mednarodno politiko, krepijo zlobno podobo Juda kot nevarnega Drugega in intenzivirajo občutek nadvlade Izraela in ideje o judovski zaroti svetovnih dimenzij. Če slovenske razmere kažejo, da za konstrukcijo nevarnega Drugega v obliki begunca praktično ne potrebujemo navzočih beguncev, saj smo tranzitna država z zelo skromnim številom takih, ki bi zaprosili za azil ali v državi tudi ostali, se je smiselno vprašati, ali ta nevarni Drugi ne funkcionira predvsem na imaginarni ravni in na način, da mu dejansko (realno) niti ni treba obstajati v obliki neposredne grožnje. Zato bi lahko govorili o koncepciji »strahu pred begunci brez navzočega begunca«; antisemitski ekvivalent podobnega, torej »strahu pred Judi brez Juda«, je bil že večkrat izpričan.

Naj kot dokaz navedem zgodovinski primer Poljske, kjer po drugi svetovni vojni skoraj ni več Judov, a je bila medijska in »javna« domišljija kljub temu obsedena z judovsko navzočnostjo v vladi, parlamentu in medijih; govorimo lahko o nekakšni antisemitski paranoji. Pred vojno je bila Poljska središče svetovnega judovstva, saj je tam živelo več kot 3 milijone Judov. V holokavstu jih je umrlo najmanj 2,9 milijona. Leta 1991 je Poljska štela 38 milijonov prebivalcev, od tega samo 10.000 Judov, delež se je zmanjšal zlasti v Varšavi. Pred vojno je bilo približno 30 odstotkov prebivalstva Varšave judovskega, po holokavstu pa je v mestu ostalo samo od 300 do 400 Judov. In ko po izginotju komunističnih gospodarjev nista takoj nastopila mir in blaginja, je bil za poljske težave v veliki meri okrivljen neobstoječi Jud. Psihiater Jerrold Post (2005) opisuje dogodek, ko je imel pred dogovorjenim intervjujem z vodilnim poljskim sociologom priložnost obiskati koncentracijsko taborišče Auschwitz-Birkenau, kraj najhujših pobojev med holokavstom in spomenik človeške nehumanosti in zverinskosti do sočloveka. Po vrnitvi v Varšavo si je ogledal spomenik borcem iz varšavskega geta, na katerem je bil nov grafit: »Samo mrtev Jud je dober Jud.« Avtor se je kasneje tistega popoldneva srečal s poljskim kolegom in ga zaradi še svežega dokaza tlečega antisemitizma vprašal, kako je mogoče, da je tako močan antisemitizem še vedno prisoten, ko pa tam praktično ni več Judov. Njegov odgovor je bil: »Ah, temu pravimo platonski antisemitizem.« Njegovo čudenje, na kaj meri, je pripeljalo do pojasnila: »Če je platonska ljubezen ljubezen brez seksa, potem je platonski antisemitizem antisemitizem brez Judov.«

3 O nekaterih značilnostih antisemitskega diskurza v današnji Nemčiji in Veliki Britaniji

Najnovejša raziskava *Agencije Evropske unije za temeljne pravice* z naslovom *Izkušnje in zaznavanje antisemitizma: drugo poročilo o diskriminaciji in zločinih iz sovraštva proti Judom v Evropski uniji* (2018) je pokazala, da se je antisemitizem danes zlil s široko javno sfero, da se nenehno reproducira in z nezmanjšano mero vključuje in širi negativne stereotipe o Judih. Že biti Jud preprosto poveča verjetnost, da se bo oseba morala soočiti s številnimi zlorabami na svoj račun, neodvisno od tega, kam bo šla in kje bo sodelovala ali se angažirala. Primerjava rezultatov za leti 2012 in 2018 je pokazala, da anketirani antisemitizem dojemajo kot vedno večjo težavo v državi. Po podatkih raziskave iz leta 2018 kar 9 od 10 (89 %) anketirancev meni, da se je antisemitizem v njihovi državi v zadnjih petih letih povečal; več kot 8 od 10 (85 %) meni, da je to resna težava. Kot najbolj problematičnega ga ocenjujejo na spletu in družbenih omrežjih (89 %), sledijo javni prostori (73 %), mediji (71 %) in politično življenje (70 %). Najpogostejše antisemitske izjave, na katere naletijo, vključujejo stališča, kot so: *Izraelci se do Palestincev vedejo kot nacisti* (51 %), *Judje imajo prevelik vpliv in moč* (43 %), *Judje za svoje potrebe izkoriščajo dejstvo, da so bili žrtve holokavsta* (35 %). Anketirani na takšne izjave največkrat naletijo na spletnih straneh (80 %), v tradicionalnih medijih (56 %) in na političnih dogodkih (48 %).

Schwarz-Friesel in Reinharz (2017: xiv) v analizi jezika »antisemitskega uma« v sodobni Nemčiji ugotavljata, da je postal splet največji in najvplivnejši propagator protijudovskih izjav; to velja še zlasti za družbene medije. V njih najdemo vrsto primerov, kot sta naslednja: »Ti grdi majhen Jud, podgana človeštva, zapliniti bi morali vse genetsko prepoznane judovske kriminalce« ali »Judje so krivi za čisto vse, zato jih moramo iztrebiti na vse možne načine, ki so na voljo«. Primera sta dva od tisočih, ugotavljata avtorici, ki jih lahko najdemo v online komentarjih in na forumih za četanje, na Twitterju, Facebooku in drugod. Tudi nekateri drugi komentarji se nanašajo na Jude: »Čas je, da pravi Arijci uporabijo plin! [. . .] HEIL HITLER!« (Schwarz-Friesel in Reinharz 2017: 131), »Ponudil ti bom imenitno uplinjenje v Auschwitzu!« (prav tam 2017: 251) ali »Spet je prišel čas, da pravi Arijci uporabimo plin!« (prav tam 2017: 268). Včasih se uporaba plina nanaša tudi na Izraelce: »Izraelci so podgane tega sveta, zastrupimo jih s ciklonom, tako kot se to dela s podganami« (prav tam 2017: 268). Takšen antisemitski diskurz je danes, kot se zdi, v veliki meri podvojen in se kaže tudi v novem, protimuslimanskem.

Za potrebe primerjave antiislamističnega diskurza v slovenskem javnem prostoru z jezikovnimi značilnostmi antisemitskega sem za izhodišče vzel domače uporabnike socialnega omrežja Facebook in prvega primerjal s poročili o obstoju antisemitizma v sodobni Veliki Britaniji. Organizacija CST (Community Security Trust) s sedeži v Londonu, Manchestru in Leedsu že od leta 2004 izdeluje letna poročila, v katerih opozarja na napade na angleške Jude in zbira podatke o antisemitskem delovanju. Spodaj taksativno naštevam nekatere izbrane primere izjav iz njihovih poročil zadnjih let (2014–2018), ki bi jih lahko šteli za ekstremno antisemitske in vsebujejo neposredno zahtevo po vzpostavitvi režima, podobnega tretjemu rajhu, ali vsaj njegovo neskrito odobravanje:

(1) »Zakurimo vse Jude.«
(2) »Hitler je bil j**eno največji!«
(3) »Hitler je imel prav.«
(4) »Ubil te bom, ti j**eni Jud!«
(5) »Vaše vedenje prepriča milijone ljudi, da je imel Hitler prav.«
(6) »Na žalost so na denar pohlepni paraziti, podobni razvitemu raku. Judje so kot j**eni rak.«
(7) »Heil Hitler, zaplinimo vse Jude.«
(8) »Hitler je bil dober po duši, saj je ubijal Jude.«
(9) »Moral bi jih ubiti Hitler.«
(10) »Jaz sem Hitler in uplinil vas bom.«
(11) »Adolf Hitler je imel prav.« (Anti Semitic Incidents Report 2018)
(12) »Judje so smeti, crknite.«
(13) »Poklical bom Hitlerja. Poklicali bomo Hitlerja, da vas ubije.«
(14) »Hitler ni ničesar storil narobe. Judje so najslabša veroizpoved na svetu.«
(15) »Muzej Auschwitz je goljufiva zadeva, narejena zato, da bi prikrila dejstvo, da so plinske komore le povojni izmislek.« (Anti Semitic Incidents Report 2017)
(16) »Pošljite svoje Jude v Auschwitz, saj že dlje časa mirujejo (ni jih veliko ostalo, ker sem preostale že ubil). Tam jih bomo zaplinili in poslali trupla na ogled, kar bo nagnalo preostale Jude iz vaših prostorov. Poslali vam bomo še brezplačno svastiko, za spomin na čas, ki ste ga preživeli v mojem taboru.«
(17) »Kje so plinske komore, kolega?«
(18) »Hitler prihaja.«

(19) »Prosim, vse jih pobijmo. Na zdravje, Hitler!«
(20) »Vi, Judje, zakaj vas Hitler ni pobil vseh, ko je imel priložnost?«
(21) »V plinske celice z njimi!«
(22) »Pobijmo cioniste!«
(23) »Zaplinimo Jude!«
(24) »Sovražim vas, j**eni Judje, želim si vas čim več pobiti.« (Anti Semitic Incidents Report 2016)
(25) »Presneti Judje, želim vas pobiti, pokončal vas bo, udaril vas bo z lopato in vas pokopal.«
(26) »Kakšna škoda, da ne moremo vrniti Hitlerja, morali bi vas vse iztrebiti.«
(27) »Kako si želim, da bi se vrnil Hitler.«
(28) »Hitler je imel pravo idejo. Res škoda, da je nekatere pustil preživeti.«
(29) »Hitler je delal pravo stvar.«
(30) »J**eni Judje. Hitler ni storil vsega, moral bi vas vse pobiti.«
(31) »Pobil bom vse Jude, povejte jim.«
(32) »Kje so plinske komore, znebimo se vseh teh pankrtov, do zadnjega.« (Anti Semitic Incidents Report 2015)
(33) »Postreljal vas bom čisto vse, Judje!« (Anti Semitic Incidents Report 2014)

V navedenih izjavah opazimo izjemno veliko stališč, ki izražajo pričakovano fascinacijo nad Hitlerjem (2, 19, 26, 28), vendar še bistveno več takšnih, ki so poklon njegovim preteklim dejanjem in izraz spoštovanja do njih, velikokrat pa zgolj prikimavanje njegovemu preteklemu ravnanju (3, 5, 8, 10, 11, 13, 14, 18, 29, 30). Relativno nizko število antisemitizmov izraža pričakovanje novega prihoda Hitlerja (18, 27). Prevladuje neposreden motiv ali pobuda za pobijanje Judov (1, 4, 8, 13, 19, 20, 22, 24, 25, 26, 30, 31, 33), omembe koncentracijskih taborišč so dokaj redke (15, 16) in zdi se, da so bolj povezane z zanikanjem holokavstva. Omembe vredne so tudi žaljive oznake za Jude, ki sodijo v klasični arzenal nacizma: Judje so rak, paraziti in smeti (6, 12), česar v islamofobnih izjavah, kot bomo videli v nadaljevanju, ni toliko.

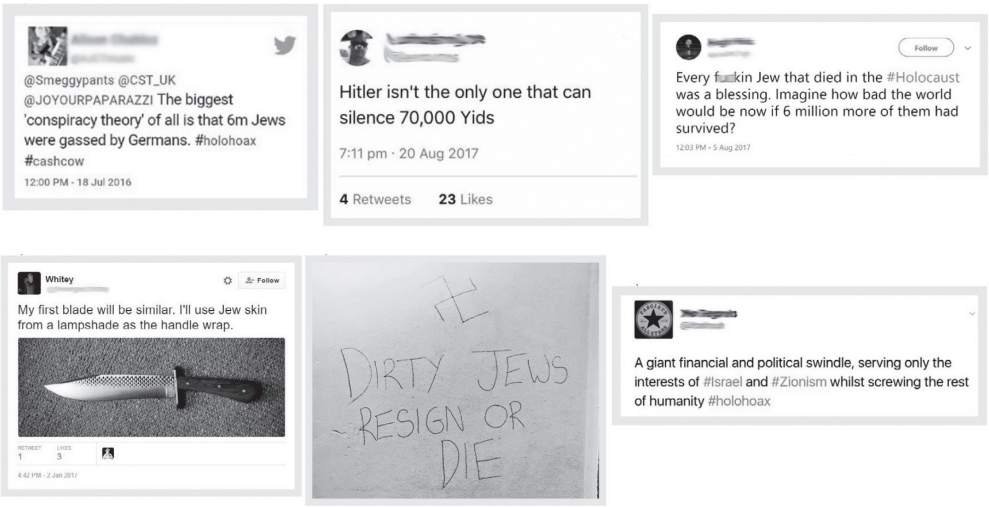

Slika 1: Primeri iz poročil o antisemitskih incidentih v Veliki Britaniji. Vir: Anti Semitic Incident Report 2014–2018.

4 Islamofobija med slovenskimi uporabniki družbenih omrežij

Najprej k besedilni evidenci ksenofobnega odnosa do beguncev na slovenskih družbenih omrežjih, kjer izstopa ideja obujanja Hitlerja in jo najdemo pri slovenskih uporabnikih Facebooka. Zakaj prav takšna izbira? »Na internetu nikoli nič ne umre,« pravi Rosenfeld, avtor knjige *Hi Hitler! – How the Nazi Past Is Being Normalized in Contemporary Culture* (2015: 7). Profili na Facebooku, blogi, njemu posvečene spletne strani in njegov digitalni »jaz« bodo preživeli in na ta način je Hitler ves čas med nami, ugotavlja Rosenfeld (prav tam: 44).

Družbena omrežja so danes sicer eden od promotorjev svobode govora na internetu, omogočajo izražanje političnih in družbenih mnenj na bistveno bolj odprt način, a na drugi strani prav to predstavlja nevarnost za razvoj določenih trendov, saj se zdi, da je meja med svobodo govora in sovraštvom v obliki širjenja sovražnega govora vse bolj zamegljena. Ob anonimnosti uporabnikov se položaj še poslabša. Spodaj citirane izjave so bile objavljene na omrežju Facebook med avgustom in decembrom 2015 in vse se nanašajo na tedaj aktualno prehajanje beguncev skozi Slovenijo v začetnem zenitu t. i. begunske krize v Evropi. Predstavljajo sicer le manjši delež zapisanih stališč slovenskih uporabnikov, izbran po naključnem vzorcu, toda pomembno je poudariti, da avtorji niso anonimni in da svoje identitete niso prikrili. Vzorec, navajam namreč le majhen izbor, je uporabljen v predstavitvene namene. Poudariti velja, da izjave niso s Facebook profilov

sovraštva (angl. *hate pages*), ki bi bili namenjeni izražanju radikalnih stališč in širjenju ksenofobije in bi povezovali navdušence nad radikalnimi desničarskimi skupinami ali privržence neonacističnih gibanj, ampak so izključno z osebnih profilov. To razkrije, da stališča avtorjev predstavljajo prepričanja širših množic, ki niso bila deležna nobene predhodne ideološke indoktrinacije. Navajam 30 dokumentiranih izjav, ki prepoznavno vsebujejo fascinacijo nad tretjim rajhom, Hitlerjem in nekatere druge asociacije in s tem močno spominjajo na klasični nacistični antisemitizem:

(1) »Samo za v Auschwitz! Za drugam niso …«

(2) »Prepozno za meje … so že tu … Hitlerja je treba obudit od mrtvih … bi kaj hitro porihtal …«

(3) »Mauthausen, pa skupinsko tuširanje …«

(4) »Dachau, Auschwitz … še so ohranjena za ponovno vselitev. Ljudje, vem, grdo je slišat iz mojih ust, ampak če hočemo dobro našim otrokom, bodo morale evropske države, res, res, ampak res nekaj konkretnega narediti za zaščito naših ljudi. Nisem rasist, samo to se ne more zgoditi v Evropi. Milijon ljudi, pa kaj ste nori? Kam se jih bo dalo? Kdo jih bo hranil? Če pride do vojne, upam da EU zmaga, pa čeprav veliko ljudi misli, da so vodilni v Evropi židi …«

(5) »Vse v koncentracijska taborišča zapreti, prekleti gnoj od naroda nima kaj v EU za iskat …«

(6) »Ne, no, ljudje, če so pa ubogi begunci … joj, joj, Adolf, reinkarniraj se!«

(7) »Včasih, ko vidiš te realne slike in izjave policije … si želiš, da bi se zbudil Hitler in postavil železno zaveso na našo mejo s Hrvaško.«

(8) »Hitler je bil krut vodja, a je nespoštljivim pokazal, kje jim je mesto. Pa tudi svoj narod je naučil spoštovati in ceniti svoj narod in svojo zemljo! Kljub krutemu ravnanju je bil spoštovan in uspešen vodja!«

(9) »Auschwitz sameva že vrsto let, pa tudi dimnike bi bilo treba počasi spucati.«

(10) »V Auschwitz peljati, gamad!«

(11) »Spustiti plin noter.«

(12) »Gamad usrana. Jaz bi namesto teh centrov naredila plinske celice in jih v to lifrala. Mater, ej.«

(13) »Še obstajajo plinske celice?«

(14) »Še kako bo Evropa pogrešala »mein fuehrerja« Adolfa Hitlerja! A, jebi ga, sovražni govor sem dal!«

(15) »Kje si, Hitler? Vse postreljat!«
(16) »Vseh 5000, kolikor jih je v Sloveniji, zapreti v plinsko celico …«
(17) »Na vlake. In to tovorne vagone, pa »direkcijon« v Dachau.«
(18) »Plinske celice so rešitev!«
(19) »Tukaj je naš Lebensraum! Oni se naj prilagajo nam, ne pa mi njim. Dela se pa glih obratno, imajo skoraj več pravic kot mi in to se mirno gleda in dovoli. Iztrebli nas bodo, to je njihov cilj. Ma kje si Hitler, ko ga rabiš? On bi že zrihtal.«
(20) »Po mojem mnenju bo cel bližnji Vzhod začel migrirati. To pomeni, da bo Evropa kmalu propadla. Žal nam manjka nek tak vladar, kot so ga imeli Nemci 45. leta.«
(21) »Plinske celice, pa direkt noter zvoziti vso gamad hudičevo.«
(22) »Vse v taborišča s plinskimi tuši!«
(23) »Beguncem je treba samo podganji strup dati za žreti ali pa v plinsko komoro zapreti … smrt beguncem, svoboda Slovencem.«
(24) »Spet bo treba peči zakuriti v koncentracijskih taboriščih, da bodo tile zgoreli in migrirali čez dimnik …«
(25) »Rabili bi enega Hitlerja, da jih vse pospravi prav na hitro … še od svoje plače bi dal denar za municijo.«
(26) »Plin spustiti, ker drugače bomo mi počasi tepeni in zabodeni, saj jih je iz ure v uro več, kaj pa naši ubogi otroci.«
(27) »Oprostite, samo dajmo Dolfeta zbuditi, če sami ne znamo.«
(28) »Kje je sedaj Hitler?«
(29) »Treba je odpreti Auschwitz, pa jim zaželeti dobrodošlico … in se zaposlim takoj, da jih stuširamo… bando muslimansko!«
(30) »V Evropi je vstal Hitlerjev duh, ki bo tokrat poenotil prebivalstvo in odplaknil imigrante, od koder so ti prišli! Ljudje v Evropi niso naivni, tako kot si predstavljajo politiki v Bruslju. Lahko lažeš nekaj časa desetim ljudem, ne moreš pa večno lagati vsem ljudem.«

V luči fascinacije nad Hitlerjem sem izjave obravnaval na drugem mestu (Vezjak 2018) in tudi ugotavljal, da ima protibegunska ksenofobija nekaj skupnih značilnosti. Naj jih nekaj naštejem: nenavadno velik del stališč neposredno poziva k »obuditvi« nacističnega voditelja Hitlerja (izjave 2, 6, 7, 8, 14, 15, 19, 20, 25, 27, 28, 30). Zanje je značilno, da si ga predstavljajo v nekakšnem »hiberniranem« oziroma spečem stanju, kot nekoga, ki se mora samo še prebuditi (7, 27) ali ga moramo šele sami obuditi v življenje (2). Izkazano je »pogrešanje« in izražena

potreba po njegovi intervenciji proti beguncem (14, 15, 19, 25), torej potreba po reinkarnaciji (6). Eden od avtorjev (8) z velikimi simpatijami podaja opis njegove uspešne zgodovinske poti in s tem utemeljuje potrebo po njegovem vnovičnem prihodu, avtor druge izjave (30) pa prepoznava, da je duh nacističnega vodje že med nami, da je že vstal in da bo uspešno »odplaknil migrante«. Vse naštete ideje neposredno asociirajo na ikono vodje tretjega rajha in nesporno izžarevajo očaranost nad njim ter neko obliko neskrite idolatrije. V njem vidijo edino zares uspešno osebo – uspešnost je tukaj istovetna z »izbrisom« beguncev –, ki bo znala rešiti problem prihoda beguncev v Evropo na način, kot je to že storila z Judi. Povedano drugače: na njegove zločine proti človeštvu in holokavst slovenski uporabniki gledajo z velikim občudovanjem in ponosom, na trenutke pa ga po domače in prijateljsko imenujejo Adolf (6) in »Dolfe« (27) .

Naslednja značilnost je omenjanje nacističnih koncentracijskih taborišč kot rešitve za nastop t. i. begunske krize ali sredstva za »izničitev« beguncev. Ti so velikokrat označeni z žaljivimi izrazi, kot sta »gnoj« (5) ali »gamad« (10, 12, 21). Med taborišči se omenjajo tri, vsa so v slovenskem zgodovinskem spominu in prostoru dovolj široko znana: Auschwitz, Dachau, Mauthausen. Da bi morali begunce deportirati in zapreti v taborišča, meni zelo veliko število uporabnikov (izjave 1, 3, 4, 5, 9, 10, 17, 22, 24, 29). Nekateri med njimi ob tem neposredno navajajo še predlagani način usmrtitve, drugi ne. Tisti, ki ga omenjajo, koncentracijska taborišča največkrat povezujejo s plinskimi celicami in komorami. V tem smislu uporabo plina kot način predlagane usmrtitve omenjajo avtorji izjav 3, 11, 12, 13, 16, 18, 21, 23, 24, 26 in 29; včasih to storijo ob omembi dimnikov, ki jih je treba »spucati« (9), ali skozi domislico, da bodo poslej begunci pač migrirali skozi dimnik (24). Manjše število uporabnikov Facebooka predlaga streljanje (15, 25) ali uporabo podganjega strupa (23).

V splošnem bi lahko dejali, da je evokacija podobe Hitlerja kot rešitelja največkrat pospremljena z asociacijo na koncentracijska taborišča in plinske komore, pričakovanje njegovega prihoda pa spremlja občutek, da bo »vse porihtal« (19) in storil tisto, česar »sami ne znamo« (27).

Slika 2: Primeri antiislamističnih izjav slovenskih uporabnikov Facebooka ob izbruhu t. i. begunske krize 2015. Vir: Facebook.

5 Podobnost med antisemitskim in islamofobnim diskurzom

Ob dejstvu, da je antisemitskih izjav v Sloveniji danes relativno malo, islamofobnih stališč pa presenetljivo veliko, sem poskušal s primerjavo pokazati, da obstaja pretresljiva diskurzivna in jezikovna podobnost med islamofobnim diskurzom slovenskih uporabnikov Facebooka in aktualnim antisemitskim diskurzom v sodobni Nemčiji in Veliki Britaniji. Najbrž bi širša analiza pokazala, da slovenski primer ni posebej izstopajoč, hkrati pa tudi, da so islamofobna prepričanja v javnem diskurzu v nezmanjšani meri prisotna tudi zunaj Slovenije.

Ob močno zoženem vzorcu se je potrebno vzdržati posploševanj, vendar zgornja primerjava pokaže, da so tako v antisemitskem kot islamofobnem diskurzu nestrpnost, ksenofobija in sovraštvo usmerjeni v figuro Juda oz. begunca na način, ki predvideva enako obravnavo: tako kot je edina rešitev »judovskega vprašanja« v smrti, zaplinjanju, uničenju, koncentracijskih taboriščih, uporabi plinskih komor in podganjem strupu (ne po naključju, podgana je znana nacistična metafora za Juda), se enake »rešitve« pričakuje tudi v primeru »begunskega vprašanja«.

Prepoznavna je evokacija Hitlerja, ultimativnega uspešnega vodje, ki bo znal »rešiti« težavo z novodobnimi Judi, saj se je že izkazal s svojo učinkovitostjo v času tretjega rajha. Razlike obstajajo: »pričakovanje« novega prihoda in »reinkarnacije« Hitlerja je v navedenih incidentih celo manj pogosto pri britanskih antisemitih kot slovenskih islamofobih, podobno pa velja tudi za domislice o vnovični uporabi koncentracijskih taborišč. Empirično analizo v veliki meri omejuje omenjena dvojna konceptualna narava antisemitizma, saj se danes z njo skoraj dosledno na enak način obravnavata klasični antisemitizem in antiislamizem, ne da bi se med pojavoma ločevalo. V tem smislu zaznana sorodnost zadeva prvega, medtem ko ni mogoče govoriti o podvojitvi širjenja sovraštva, ki bi zadeval sionizem in sodobni Izrael, saj razlikovanje med Judi in Izraelci ni vpeljano. Skupna točka obeh je nedvomno fascinacija nad zgodovinskimi dosežki nacizma in obenem nad Adolfom Hitlerjem.

Tudi Kompatsiaris in Mylonas (2015) odkrivata veliko jezikovnih podobnosti med protijudovskim in protimuslimanskim sovraštvom pri pripadnikih grške skrajno desne in fašistične stranke Zlata zora. Njihov besednjak se, tako kot v primeru Hitlerjeve Nemčije, nanaša na migrante, Jude in boljševike; pripisujejo se jim »nečistost« in grožnje, da bodo uničili narod. Protibegunski politični propagandi ogenj na olje nedvomno na veliko prilivajo prav politiki; Stanley (2018: 92) je podrobno poročal, kako je Trump mehiške begunce povsem izmišljeno obtožil, da so posiljevalci. Toda ali obstaja kakšna bolj strukturna razlaga za to, da se antiislamizem v večplastnih oblikah islamofobnih, sovražnih in nestrpnih izjav približuje antisemitizmu?

Slavoj Žižek ponuja psihoanalitično pojasnitev. V članku *Jacques Lacan's Four Discourses* spomni na Lacanove navidezno nezaslišane izjave, tj. da je moževo ljubosumje celo takrat, ko je tisto, kar trdi o svoji ženi, res, npr. da spi z drugimi moškimi, patološko. V tem smislu bi lahko rekli, dodaja avtor, da četudi bi bila večina nacističnih trditev o Judih resničnih (da izkoriščajo Nemce, zapeljujejo nemška dekleta), bi bil antisemitizem nacistov še vedno patološki, saj zastira pravi razlog, da so potrebovali antisemitizem za ohranitev svojega ideološkega položaja. V primeru antisemitizma je védenje o tem, kaj Judje v resnici so, strogo vzeto ponarejeno in nepomembno; edino, kar na mestu resnice šteje, je vednost, da nacist potrebuje figuro Juda skozi ohranitev svoje ideološke podstati. Žižek tudi na drugih mestih, izrecno v primeru beguncev, vzpostavlja analogijo z Judi: rasistična fantazma mora po njegovem prikriti antagonizme v Realnem,

zato nacizem potrebuje podobo Juda, ki figurira kot fetiš za prekritje družbenega neravnovesja, »resničnega« antagonizma. Jud postane kriv in odgovoren za vse družbene antagonizme (Žižek 1997: 10).

Antisemitizem zato nujno deluje skozi izključitev: Jud funkcionira kot fetiš, njegova podoba je ponujena kot motnja, ki naj zakrije prave socialne in politične konflikte. Žižek izpelje izjemno nevarno izenačitev fašizma z antisemitizmom (Žižek 2009: 67; Žižek 2018: 33); fašizem zanj ni zgolj modna muha, uporabna za diskreditacijo drugače mislečih, nadomestilo za mišljenje, ampak je iskanje fašista danes dokaz, da smo slepi za prave družbene probleme natančno na način, kot je zgodovinski nacizem konstruiral Juda. Kot nacist (antisemit) demonizira Juda, je iskanje fašizma danes postalo substitut za fetišistično izključitev Drugega, v tem primeru domnevnega fašista, da se nam ne bi bilo treba soočiti s pravimi težavami. Antisemitizem je po Žižku inherentno fetišističen; kot fascinantna podoba v preprostem freudovskem smislu nujno potrebuje »izključitveni« lik Juda, da bi ga okrivil za vse zunanje vzroke naših težav, s tem pa zamegljuje imanentno notranje antagonizme v družbi. Na podoben način po Žižkovem mnenju danes figurira tudi podoba begunca, a o tem ima, zelo presenetljivo, povsem nasprotno mnenje, saj begunce pojmuje kot realno zadrego, ki jo skuša reševati z birokratskimi ukrepi, in svari pred veliko solidarnostjo z njimi (Vezjak 2016). Antisemitizem in antiislamizem pri Žižku torej nenadoma ne delujeta več po strukturno enakih psihoanalitičnih principih fetišistične izključitve.

Podobnost med antisemitskimi in antiislamističnimi viralnimi izjavami ne odpira zgolj prostora tezi, da je islamski begunec ali migrant danes reprezentiran kot novodobni Jud, ampak razpira tudi številna druga konceptualna vprašanja. Eno od teh je preprosto: sta antisemitizem in antiislamizem zgolj obliki nečesa, kar je v svojem temelju generično predhodno obema, sta morda zgolj variaciji iste vrste sodobnega rasizma v dveh uprimeritvah? Je povečanje antiislamizma v tej perspektivi dokaz vnovične moči in zagona fašizma, in to takšnega, ki se generira od spodaj navzgor, ne nujno s pomočjo političnih vodij? Eden izmed možnih strašljivih zaključkov primerjalne analize bi lahko bil, da antiislamizem danes prevzema vlogo zgodovinskega antisemitizma, ga širi, afirmira in končno tudi normalizira. Glede na to, da se sovražni govor v Sloveniji zaradi zakonodajnih omejitev in tožilskih interpretacijskih nesporazumov skoraj ne preganja, nobena od zgodaj navedenih izjav ni bila kazensko preganjana kot izraz nestrpnosti, zato je v javnem prostoru obstala nesankcionirana in s tem normalizirana. Sodobni islamofobi in antiislamisti, kot smo videli, so »navadni ljudje« iz množice in nikakor ne zgolj predstavniki ultradesničarskih, neonacističnih ali nacionalističnih

gibanj, pri čemer neovirano gojijo svoje odkrite osebne simpatije do holokavstva, genocida, ubijanja in končno do reinkarnacije odrešenika, ki se je v zgodovino zapisal kot eden izmed največjih krvnikov v zgodovini človeštva.

Literatura

Adorno, Theodor W., 2007: *Minima Moralia: refleksije iz poškodovanega življenja.* Ljubljana: Založba /*cf.

Furlan, Sašo, 2016: Zarota abstraktne rase duha. *Razpotja* VII/23. 29–34.

Huntington, Samuel P., 2005: *Spopad civilizacij*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kaya, Ayhan, 2011: *Islamophobia as a Form of Governmentality: Unbearable Weightiness of the Politics of Fear*. Malmo: Malmo Institute for Studies of Migration, Diversity and Welfare (MIM).

Kompatsiaris, Panos, in Mylonas, Yiannis, 2015: The rise of Nazism and the Web: Social Media as Platforms of Racist Discourses in the Context of the Greek Economic Crisis. Trottier, Daniel, in Fuchs, Christian (ur.): *Social Media, Politics and the State: Protests, Revolutions, Riots, Crime and Policing in the Age of Facebook, Twitter and YouTube*. New York: Routledge. 109–148.

Koopmans, Ruud, 2015: Religious Fundamentalism and Hostility against Out-groups. A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41/1. 33–57.

Lean, Nathan, 2017: *The Islamophobia Industry: How the Right Manufactures Hatred of Muslims.* London: Pluto Press.

Love, Erik, 2009: Confronting Islamophobia in the United States: Framing Civil Rights Activism among Middle Eastern Americans. *Patterns of Prejudice* 43/3–4. 401–425.

Post, Jerrold, 2005: When Hatred is Bred in the Bone: Psycho-Cultural Foundations of Contemporary Terrorism. *Political Psychology* 26/4. 615–636.

Rosenfeld, Gavriel D., 2015: *Hi Hitler! – How the Nazi Past Is Being Normalized in Contemporary Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roy, Olivier, 2007: *Secularism Confronts Islam*. New York: Columbia University Press.

Said, Edward W., 1996: *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.

Schwarz-Friesel, Monika, in Reinharz, Jehuda, 2017: *Inside the Antisemitic Mind: The Language of Jew-Hatred in Contemporary Germany*. Waltham: Brandeis University Press.

Stanley, Jason, 2018: *How Fascism Works*. New York: Random House.

Veldhuis, Tinka, in Staun, Jørgen, 2009: *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael.

Vezjak, Boris, 2016: Evropa in njeni sovražniki: paranoidni elementi strahu pred islamom in načini njegovega upravičevanja. *Časopis za kritiko znanosti* 44/266. 208–220.

Vezjak, Boris, 2018: Radical hate speech: the fascination with Hitler and fascism on the Slovenian webosphere, *Šolsko polje: revija za teorijo in raziskave vzgoje in izobraževanja* 29/5–6. 133–151.

Žižek, Slavoj, 1997: *The Plague of Fantasies* (Wo Es War Series). London: Verso.

Žižek, Slavoj, 2009: *First as Tragedy, Then as Farce*. London: Verso.

Žižek, Slavoj, 2018: *Like a Thief in Broad Daylight: Power in the Era of Post-Humanity*. London: Allen Lane.

Spletni viri

Agencija Evropske unije za temeljne pravice: <https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-experiences-and-perceptions-of-antisemitism-survey_en.pdf>. (Dostop 14. 10. 2019)

Anti Semitic Incidents Report 2014: <https://cst.org.uk/data/file/5/5/Incidents-Report-2014.1425053165.pdf>. (Dostop 14. 10. 2019)

Anti Semitic Incidents Report 2015: <https://cst.org.uk/data/file/1/9/Incidents_Report_2015.1454417905.pdf>. (Dostop 14. 10. 2019)

Anti Semitic Incidents Report 2016: <https://eurojewcong.org/resources/antisemitic-incidents-report-2016/>. (Dostop 14. 10. 2019)

Anti Semitic Incidents Report 2017: <https://cst.org.uk/public/data/file/a/b/IR17.pdf>. (Dostop 14. 10. 2019)

Anti Semitic Incidents Report 2018: <https://cst.org.uk/data/file/2/9/Incidents%20Report%202018%20-%20web.1549538710.pdf>. (Dostop 14. 10. 2019)

Papež Frančišek: Sovraštvo do tujcev je bolezen, da se utemelji čistost rase: <https://www.mladina.si/192885/papez-francisek-sovrastvo-do-tujcev-je-bolezen-da-se-utemelji-cistost-rase>. Mladina, 12. 9. 2019. (Dostop 14. 10. 2019)

Avtor

Dr. **Boris Vezjak** je izredni profesor za filozofijo na Filozofski fakulteti in Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Ukvarja se predvsem z zgodovino filozofije, teorijo diskurza, medijsko analizo in teorijo argumentacije. Je avtor številnih prevodov in knjig, med drugim: *Platon: Harmid* (1994), *Platon: Fileb* (2000), *Platon: Parmenid* (2001), *Sproščena ideologija Slovencev: o političnih implikacijah filozofema sproščenost* (2007), *Zmote in napake v argumentaciji: vodič po slabi argumentaciji v družbenem vsakdanu* (2007) v soavtorstvu z Janezom Bregantom, *Somrak medijske avtonomije* (2009), *Paranoja, manipulacija in racionalnost: o psihopolitiki zarot, sovraštva in poniževanja razuma* (2010), *Sokratov pojmovnik za mlade* (2011) in *Ad populum: analize družbenega diskurza* (2012).

Author

Boris Vezjak, PhD, is an associate professor of philosophy at the Faculty of Arts and Faculty of Education, University of Maribor, Slovenia. His field of interest covers various topics, such as history of philosopy, theory of discourse, media analysis and theory of argumentation. He is the author of several books, commentaries and translations, such as Plato: *Charmides* (1994), *Plato: Philebus* (2000), *Plato: Parmenides* (2001), *The Relaxed Ideology of the Slovenes: On the Political Implications of the Philosopheme Relaxedness* (2007), *Mistakes and Fallacies in Argumentation: A Guide to Bad Argumentation in Quotidian Life* (2007) together with Janez Bregant, *The Twilight of Media Autonomy* (2009), *Paranoia, Manipulation and Rationality: On Psychopolitics of Conspiracy, Hatred and Humiliation of Reason* (2010), *Introduction to Socrates for Young People* (2011) and *Ad Populum: Analyses of Social Discourse* (2012).

Diskurz in družba

Mojca Marič
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
mojca.maric@guest.arnes.si

Kritična analiza slovenskega medijskega diskurza: pojma *migrant* in *begunec*

Članek se ukvarja s konstrukcijo pojmov 'migrant' in 'begunec' v slovenskih tiskanih medijih od leta 2015 do danes. Kot metodo analize uporabljamo diskurzivno-historični model kritične diskurzivne analize (Ruth Wodak 2018a). Ugotavljamo, da se identiteta 'migranta' večinoma (z izjemo revije *Mladina*) konstruira v negativnem smislu, kot grožnja in v nasprotju z identiteto »resničnega, pravega« 'begunca', »potrebnega pomoči«. Ob tem se konstruirata tudi identiteti »civiliziranega, solidarnega Evropejca«, ki odloča o statusu drugih ljudi, in Slovenije kot evropske države, ki skrbi za lastno 'varnost', 'kulturo', brani 'schengensko območje' in s tem 'evropsko civilizacijo', kateri naj bi pripadala.

Ključne besede: kritična diskurzivna analiza, diskurzivno-historično model, slovenski medijski diskurz, migrant, begunec

A Critical Analysis of the Slovenian Media Discourse: Concepts *Migrant* and *Refugee*

The article deals with the construction of the concepts “migrant” and “refugee” in the Slovenian print media from 2015 to the present day. As a method of analysis, we use the discourse-historical model of Ruth Wodak (2018a), but we find that the identity of the “migrant” is mostly constructed (with the exception of the Mladina magazine) in a negative way, as a threat and in contrast to the identity of the “true and real refugee, in need of help”. In doing so, the identity of a “civilized, solid European” is being constructed, which determines the status of other people. In this context, Slovenia is primarily constructed as a European country which takes care of its own “security”, “culture” and is a defender of the “Schengen area” and thus “European civilization” to which it is supposed to belong.

Keywords: critical-discourse analysis, discursive-historical model, Slovenian media discourse, migrant, refugee

1 Uvod

Arabska pomlad in državljanska vojna v Siriji je ljudi na Bližnjem vzhodu pognala v beg, leta 2015 so dosegli meje Evrope. Slovenija je jeseni leta 2015 postala tranzicijska država na t. i. »zahodni balkanski poti«, novembra istega leta pa je

bila na zeleni meji s Hrvaško postavljena rezilna žica. Prvoten odziv slovenske oblasti je temeljil na dosledni izvedbi kontingentnega načrta, na razlikovanju med *migranti* in *begunci*; pri oblikovanju podob *migrantov*, *beguncev* in *migracij* pa sta imela ključno vlogo politični in medijski diskurz (Krobat 2018; Vezovnik 2018). V pričujočem članku želimo prikazati, kako so slovenski tiskani mediji od leta 2015 do danes konstruirali pojma *migrant* in *begunec.*

Kritična diskurzivna analiza medijskega diskurza, ki se ukvarja s pojmoma *migrant* in *begunec,* se zvečine usmerja na reprezentacijo omenjenih pojmov. Reprezentacija beguncev, prosilcev za azil in priseljencev je utemeljena na negativnih predsodkih (KhosraviNik 2008; Parker 2015[1]; Vezovnik 2018), z metaforami vode in vojne (Hart 2010; Vezovnik 2018), kot grožnja in varnostno tveganje (Ibrahim 2005). Analiza slovenskega televizijskega *Dnevnika* kaže na retoriko kriminalizacije, drugosti, varnosti in militarizacije (Vezovnik 2018). Doupona Horvat, Verschueren in Žagar (1998) v svoji pragmatično-besedilni analizi diskurza politike, medijev in državnih institucij ugotavljajo, da je podoben diskurz, ki reprezentira *migrante* in *begunce* danes, zaslediti že pri reprezentaciji beguncev iz bivše Jugoslavije v zgodnjih 90. letih prejšnjega stoletja, ko so bili begunci označeni kot »problem« (številčno in kot grožnja javnemu redu, zdravju, varnosti in suverenosti države), kot »drugačni« v smislu »drugačne civilizacijske, kulturne ravni in vedenjskih vzorcev«, kot »začasni«, »potencialni storilci kaznivih dejanj« in reprezentirani z numeričnimi metaforami, metaforami nezaželenih, nevarnih, neobvladljivih naravnih katastrof (Doupona Horvat idr. 1998). Žagar (2016) dodaja, da se je sedaj diskurz obrnil; t. i. bosanski begunci so označeni kot »naši«, kulturno bližji zaradi zgodovinskega dejstva življenja v isti državi in geografske bližine. Bajt (2015) na podlagi analize komentarjev na socialnih omrežjih ob začetku t. i. »begunske krize« ugotavlja kulturni rasizem; begunci so poimenovani kot »teroristi« in »islamski ekstremisti«, »otomanski zavojevalci«. V Sloveniji prevladujeta pomanjkanje védenja o islamu ter sovraštvo ne zgolj do beguncev, temveč do vseh drugačemislečih, ki so dojeti kot nasprotje »dobrega« nacionalizma, kakor je pojmovan patriotizem (prav tam).

Pregled raziskav slovenskega medijskega in političnega prostora pokaže stereotipno reprezentacijo; zadnji dve desetletji označujeta ksenofobna in diskriminatorna retorika. Govor se usmerja proti vsemu tujemu in vsem tujim – sploh od slovenske odcepitve od Jugoslavije dalje (Vezovnik 2018), kar je povezano s spremembo ideologije – Slovenija je namreč ob ločitvi od jugoslovanskega diskurza politike neuvrščenih prešla v liberalni, nato neoliberalni diskurz ter želi svojo identiteto

1 KhosraviNik (2008) in Parker (2015) to potrjujeta denimo za britanske in avstralske medije.

konstruirati v nasprotju z drugimi, zlasti neevropskimi narodi, tj. konstruira se kot evropski narod (Marič 2015).

1.1 Cilji raziskave

V prispevku se ne bomo ukvarjali le z reprezentacijo pojmov *migrant* in *begunec*, temveč z vprašanjem, kako in s katerimi diskurzivnimi sredstvi identitete nastajajo, se ohranjajo, spreminjajo ali izginjajo, saj je glavni lokus formacije identitete in njenega spreminjanja vedno družbeno dejanje v kontekstu (Wodak 2018a). Identitete same po sebi niso ne stabilne ne končne, temveč vedno znova prenovljene, potrjene ali spremenjene – tako na kolektivni kot individualni ravni (prav tam); so situacijske in relacijske, zgodovinsko proizvedene, gibljive in spremenljive (Vogrinc 2015). Cilj pričujočega članka je analizirati, kako se v slovenskem medijskem diskurzu konstruirata identiteti *migrant* in *begunec* ter kako se v nasprotju s tem konstruira status Slovenca in Evropejca oz. evropski subjekt.

1.2 Metoda dela in gradivni vzorec

Kritična diskurzivna analiza je (multi)teorija in (multi)metoda, ki povezuje jezik (obliko družbene prakse) in družbo; ugotavlja, na kakšne načine (in v katerih kontekstih) je ideologija uporabljena v jeziku/diskurzu in kako znotraj diskurzov snuje, ohranja identitete, neenakosti in odnose moči (Hart 2010; Wodak 2011a; Wodak 2011b). Kritična diskurzivna analiza mora biti samoreflektivna, proučevati mora raznolikost empiričnih podatkov in ozadje informacij (Wodak 2011b). V prispevku bomo kot metodo uporabili enega izmed štirih najpomembnejših pristopov v kritični diskurzivni analizi (Hart 2010), to je diskurzivno-historični model Ruth Wodak (2018a) in njeno metodološko orodje za analizo konstruiranja identitete, ki ga je avtorica razvila predvsem v svojih raziskavah konstrukcije avstrijske nacionalne identitete (Wodak idr. 2009; Wodak 2018a). Analiza vključuje tri glavne dimenzije: vsebino člankov, konstruktivne diskurzivne strategije[2] s podstrategijami in toposi (tematskimi shemami argumentacije) ter oblike realizacije – jezikovna sredstva, s katerimi se strategije uresničujejo (Wodak 2009; Wodak 2011b; Wodak 2018a). Pozorni smo tudi na morebitne trope, kot so metafore, metonimije, personifikacije, sinekdohe,[3] evfemizmi, in na določene

2 Strategije so bolj ali manj načrtovani plani, sistematični načini uporabe jezika za dosego socialnega, političnega, psihološkega ali jezikovnega cilja (Wodak 2011b).

3 Raziskave KDA kažejo, da so sinekdoha, metonimija, personifikacija in metafora velikokrat rabljene, da ustvarjajo istost skupine ljudi (Wodak 2009).

podstrategije. Osredotočamo se predvsem na konstruktivne diskurzivne strategije, ki so jezikovna dejanja, uporabljena za konstrukcijo posamezne (nacionalne) identitete, ki se jo skuša prikazati kot unificirano, kot sredstvo identifikacije in solidarnosti ali pa kor sredstvo oblikovanja strukturnih nasprotij – reprezentacija je lahko negativna ali pozitivna (Wodak 2009; Wodak 2018a). Pri tem nas zanimajo naslednji vidiki reprezentacije: kako je določena skupina poimenovana in katere so jezikovne nanašalnice zanjo (nominacijske strategije); katere lastnosti in značilnosti se pripisujejo družbenim akterjem te skupine (predikacijske strategije); s katerimi argumenti oziroma shemami argumentacije specifične osebe ali družbene skupine upravičujejo in legitimirajo diskriminacijo, neenakosti, zatiranje ipd. drugih skupin (argumentacijske strategije); s katere perspektive oziroma zornega kota so te oznake ali argumenti izraženi (perspektivizacija) ter vidik krepitve oz. blažitve (Wodak 2011b).

Kot gradivni vzorec smo uporabili 6 slovenskih tiskanih medijev (*Delo*, *Večer*, *Dnevnik*, *Slovenske novice*, *Demokracija*, *Mladina*), pri vsakem po 4 članke od leta 2015 dalje. Članki so bili izbrani naključno. Vzorec zajema najbolj brane slovenske časopise, v javnosti prikazane kot politično nevtralne, ter tudi dva tednika profiliranih političnih polov (*Mladine* na levem in *Demokracije* na desnem političnem polu).

2 Pojma *migrant* in *begunec* v diskurzu EU

Urad Visokega komisariata Združenih narodov za begunce (UNHCR) skuša v svojem *Kratkem vodiču za medije – terminologija* (v nadaljevanju Vodič) podati definicijo *begunca* in *migranta*. Enotna definicija *migranta* ne obstaja. Vodič migrante opredeli kot osebe, ki prostovoljno ali prisilno »zapustijo ali zbežijo iz svojega prebivališča v druge dele lastne države ali v druge države z namenom, da bi si zagotovili boljše ali varnejše življenje« (Kratek vodič za medije b. d.). Pojem *begunec* se od pojma *migrant* loči po specifičnih potrebah osebe, zaščitene s posebnimi mednarodnimi pravili, druge izbire kot beg pa *begunci* nimajo, saj bežijo čez mednarodne meje pred vojno ali preganjanjem, vrnitev v domačo državo pa zanje ni možna, ker je prenevarna. Vodič odsvetuje uporabo izraza *ilegalen migrant*, saj izraža kriminalizacijo in dehumanizacijo osebe, in predlaga izraz *iregularen migrant* – oseba, ki je iregularno vstopila v državo iz različnih razlogov (prav tam). UNHCR poudarja, da je v t. i. »begunski krizi« večina ljudi *beguncev*, ki nujno potrebujejo mednarodno zaščito.

Troha (2016) se kritično opredeljuje do javne rabe izrazov *begunec* in *migrant* ter poudarja, da se je v slovenskem prostoru zgodil proces filtracije realnih *beguncev* in pojma *begunec*. Najprej se je govorilo zgolj o »množici/valu beguncev«, po prej omenjenem priporočilu UNHCR pa je prišlo do razločevanja med pojmoma; najprej do produkcije objekta, resnično vrednega sočutja, torej *»pravega« begunca*, iz katerega je kot stranski produkt izšel nov pojem *migrant* (prav tam). Predvsem desnica reprezentira *migranta* kot figuro, ki je brez vsega, ki hlepi po našem bogastvu, čeprav je polna denarja, za seboj pa pušča razdejanje, kot osebo z nalezljivimi boleznimi, kot figuro, ki posiljuje Evropejke. *Migrant* je predstavljen kot model nacističnega Žida, torej je najbolj *migrant*, ko se kaže kot svoje nasprotje – ko se maskira v *»pravega« begunca*. Pozicija desnice je v tem smislu jasna: za nobenega *begunca* ne moremo reči, da ni *migrant*, torej je o *beguncih* nesmiselno govoriti, in tako je *begunce* in *migrante* nesmiselno spustiti v naše kraje. *Pravega begunca* torej v desničarskem diskurzu sploh ni, ne obstaja, je čisti nič, čisti ostanek, absolutna aplikacija pojma *migrant* (prav tam). Manj skrajna desnica, center in levi center se sicer uprejo tej izenačitvi pojmov, zavzamejo bolj človekoljubno pozicijo te iste formule, v desničarski formulaciji prepoznajo ksenofobijo, saj je zanje *»pravi« begunec* še vedno vreden sočutja, in zato spodbuja ločevanje med izrazoma; *begunec* zanje ni *migrant*. S tem se vzpostavi skrajna figura *migranta*, ki ostane zapisana v diskurzu (prav tam), in vpliva na sama dejanja politike, npr. na ločevanje ljudi na meji na podlagi veljavnega dokumenta (Krobat 2018; Vezovnik 2018). Vogrinc (2015) dodaja, da se, odkar sta v slovenski politični in medijski diskurz vpisani dve figuri – *politični begunec* in *ekonomski migrant*, od nas, Evropske unije, policije in ostalih organov zahteva, da moramo ti navidezno diametralno nasprotni figuri (kjer je prva pojmovana kot dobra in druga kot slaba) ločiti, čeprav v realnosti prehajata druga v drugo in vsaka poudarja drugo plat iste globalne družbene skupine. Gre za dejavno politiko segregacije, ki je odraz politike evropskih držav, hkrati pa pritisk politike na medije, državo, javnost, da to prakso razlikovanja prepoznamo kot realnost. Ta praksa se tako po svojih družbenih učinkih ne loči od rasističnih, fašističnih, kolonialnih in drugih podobnih, v zgodovini že znanih praks; neposredno odločanje pri ločevanju oseb na *politične begunce* ali *ekonomske migrante* nas namreč sili, da se odzivamo izključujoče (prav tam).[4]

4 Žagar (2016) opozarja tudi na pazljivost pri rabi izraza *prebežnik*, saj izraz poudarja naključnost, nestalnost, nedolgoročnost bivanja znotraj neke države, medtem ko izraz *pribežnik*, ki je redko v uporabi, implicira, da je nekdo pribežal na svoj končni cilj in bo tam tudi ostal (Žagar 2016). Vogrinc (2018) dodaja, da ima beseda *prebežnik* velikokrat konotacijo vojnega konteksta ter nekoga, ki je zamenjal stran in ne zbuja zaupanja, *pribežnik* pa je označen s stališča tistih, ki so mu dali pribežališče, zato mora biti dolžan in hvaležen. Izraz *ilegalci* predpostavlja, da sploh ne gre več za ljudi na begu, temveč za skupino, ki izvaja ilegalna kriminalna dejanja, krši zakon; izraz *tujci* pa kaže na

3 Analiza

Analiza izbranih člankov pokaže, da je ločnica med *ekonomskim migrantom* in *vojnim beguncem* v prvi vrsti vzpostavljena **s predikacijskimi strategijami**. *Migranti* so opredeljeni geopolitično, kot tisti, ki ne prihajajo z vojnih območij, temveč iz Irana, Kurdistana in Pakistana ipd., samo določilo *ekonomski* pa implicira, da naj bi bili tisti, ki si želijo boljšega ekonomskega življenja. Begunci so reprezentirani s samostalniškim določilom »z vojnih območij« ali z določili, ki poimenujejo države vojnega območja, kot so Sirija, Irak in Afganistan; npr.: »Makedonija bo sledila ukrepom iz Ljubljane, Zagreba in Beograda in začela sprejemati samo begunce z vojnih območij« (Einspieler 2015). Pri izrazu *migrant* zasledimo pridevniško določilo *domnevni* (»domnevni migrantje iz Iraka, Pakistana in Bangladeša« [Einspieler 2015]), ki predpostavlja, da migranti lažejo, od kod so. Zgovorno je dejstvo, da se v istem članku (Einspieler 2015) najprej kot država izvora omenja Kurdistan, ki ga pri drugi omembi zamenja Bangladeš, kar predpostavlja homogeno kulturno realnost, kot da pravzaprav ni pomembno, od kod migranti prihajajo in kakšne so razmere v izvornih državah – gre za **strategijo istosti**, ki poudarja negativno istost migrantov (Wodak 2009). Ta se denimo izraža tudi z besedno zvezo »migrant z Bližnjega vzhoda« (Kramžar 2016; S. U. 2019) s samostalniškim določilom, ki migranta določa geopolitično. Da imajo diskurzivne prakse neposredne materialne učinke, kažejo prakse na meji s Slovenijo, kjer je dejansko prihajalo do diferenciacije ljudi glede na narodnost; beguncem iz Maroka, Irana, Iraka, Libanona, Egipta, Tunizije in celo Sirije niso omogočali prestopa schengenskega območja (Ladić in Vučko 2015).

V nekaterih člankih *Dela* se tudi izraz *begunec* povezuje s pridevniškim določilom 'domneven' – »domnevni afganistanski begunec« (Kramžar 2016), kar dejansko delegitimira status begunca in se približuje diskurzu časnika *Demokracije*, ki temelji na enačenju pojmov *migrant* in *begunec*. Pri tem se 'domneven' uporablja zgolj pri afganistanskem beguncu, ne pa tudi pri sirskem beguncu, kar pomeni, da je geopolitična ločnica med pojmoma predvsem Sirija.

Pri samemu konstruiranju pojmov *migrant* in *begunec* se uporablja **strategija disimilacije** (Wodak 2009), s katero se skuša pojma prikazati kot nasprotje: *migranta* proti *beguncu*, ki beguncu onemogoča zaščito. *Migrant* tako prehaja iz žrtve v zatiralca (Wodak 2011b). *Migranti* so poimenovane osebe »z nepojasnjeno identiteto« (»Nemška vlada sprejela osnutek zakona o strožjih deportacijah

temeljno nelagodje in ambivalentni odnos, ki ga imajo Slovenci do tujcev nasploh (Žagar 2016).

migrantov« 2019), brez »veljavnih dokumentov« (prav tam; Petelinšek 2016), »neupravičene« (Ti. K. 2016), »nezakonitie« (prav tako), »ilegalne« (Blažič 2018); *begunci* pa tisti, ki jim je »priznan status« (»Nemška vlada sprejela osnutek zakona o strožjih deportacijah migrantov« 2019), in tisti, ki »nedvoumno potrebujejo mednarodno zaščito« (prav tam). »Žrtev« so v kontekstu člankov ob beguncih tudi države, čez katere migranti in begunci prehajajo, npr. Makedonija, ki »trpi posledice zaradi določanja kvot, neregistriranja beguncev v Grčiji in sprejemanja enostranskih odločitev Evropske unije« (Einspieler 2015).

Legitimiranje ločevanja med *begunci* in *ekonomskimi migranti* se uresničuje s **toposi financiranja**: neločevanje bi »povzročilo dodaten pritisk na finančne in druge zmogljivosti države«; »Ivanov je Tuska zaprosil za dodatno podporo EU« (Einspieler 2015). Pri tem se jasno vidi **konstrukcija moči**: tista, ki ima moč in status, je Evropska unija, kar se kaže z deontično modalnostjo, izraženo v primeru »[…] mora EU pomagati tranzitnim državam na prvi liniji in podpreti Zahodni Balkan« (prav tam). Uporaba modalnega izraza v povezavi z glagoloma 'pomagati' in 'podpreti' vsebuje predpostavko, da je EU tista, ki je 'razvita' in ki ima moč odločanja ter sposobnost pomoči, saj so njeni cilji »ohraniti schengensko območje« (Einspieler 2015) (in s tem 'evropsko kulturo'), »zmanjšati val beguncev, ne le olajšati njihov tranzit« (prav tam); »povečati nadzor tudi na svojih zunanjih mejah v Grčiji« (prav tam). V hierarhiji moči držav sledijo države, kot sta Slovenija in Hrvaška, ki sta znotraj schengenskega območja in ga varujeta z doslednim ločevanjem *migrantov* in *beguncev*, nato evropske države, ki so zunaj tega območja in niso del EU ter so odvisne od Evrope, zatem države, ki so »na zunanjih mejah v Grčiji« (Einspieler 2015), nato begunci, šele na koncu pa ekonomski migranti, ki nimajo več nikakršnega legitimnega statusa.

V drugih člankih *Dela*, *Slovenskih novic*, *Večera* in *Dnevnika* so uporabljene **nominacijske strategije**, ki se uresničujejo s poimenovanji *prebežnik, tujec, mladi prosilec azila, prosilec za mednarodno zaščito, ilegalni priseljenec* ipd. *Migranti* so v nekaterih analiziranih člankih iz *Dela* in *Slovenskih novic* poimenovani celo z besedno zvezo »oboroženi ljudje. Citirana izjava premiera tedanje vlade Mira Cerarja, povzeta v časnikih *Delo* in *Slovenske novice*: »Ni vsak begunec ali migrant terorist,« pa vsebuje predpostavko, da je večina beguncev in migrantov teroristov.

Čeprav redkeje, zasledimo v *Delu* in *Dnevniku* tudi izjave humanitarnih organizacij, ki imajo v ozadju drug ideološki koncept (tj. humanitarni koncept, ki se zavzema za človekoljubno pozicijo in integracijo beguncev) pojmovanja *begunec* in

migrant – »nemška vlada bo z novimi ukrepi okrnila pravice beguncev« (»Nemška vlada sprejela osnutek zakona o strožjih deportacijah migrantov« 2019). Večinoma zasledimo izjave, ki za legitimacijo razlikovanja med migranti in begunci uporabljajo **topos avtoritete** (Wodak 2018b), torej diskurz politike, s čimer nadalje legitimirajo tudi odločanje o dejanskih človeških usodah, upravičujejo svoja poimenovanja in v realnosti sprejete ukrepe, npr. »Po njegovih besedah je Slovenija kot odgovorna članica EU in država, ki varuje schengensko mejo, dolžna preprečiti humanitarno katastrofo: 'Ne moremo kar vzeti beguncev, za katere ne moremo poskrbeti, da imajo hrano in da so na toplem,' je dejal premier.« (op. avt.: premier Cerar) (Mo. S. 2015). Izjave politikov, policije itd. se po navadi sklicujejo na sprejemanje ukrepov s **toposi bremena**: »na podlagi delitve bremen in v skladu z načelom solidarnosti med državami članicami Evropske unije« (»Slovenija bo sprejela pet prosilcev za mednarodno zaščito z Malte« 2019). Begunci so torej predstavljeni kot »breme«, Evropska unija pa kot »solidarna«, tako tudi Slovenija: »Slovenija doslej že večkrat izkazala solidarnost, tako z drugimi državami članicami EU kot s tretjimi državami« (prav tam).

Dva posebna, nasprotna si primera konstrukcije pojmov *migrant* in *begunec* zasledimo v političnem tedniku *Demokracija* in v reviji *Mladina*. V *Demokraciji* so begunci predstavljeni kot neobstoječi v trenutni situaciji, edini begunci, ki jim *Demokracija* priznava ta status, so »slovenski begunci iz leta 1945« (Blažič 2018), in sicer begunci točno določenega političnega pola (»begunci in domobranci«), za katere *Demokracija* piše, da so doživeli svoj »eksodus« pod »rokami komunističnih partizanov, ki so dosledno uresničili grozeče besede svojega džihadističnega vodje Josipa Broza Tita« (prav tam). Politična polarizacija se v istem članku (Blažič 2018) kaže npr. tudi v navedbi, da je slovenstvo »v najbolj neokrnjeni obliki preživelo le v Argentini«, s čimer se kot »prave Slovence« pojmuje le Slovence v Argentini. Beguncem, ki so prišli v Slovenijo po letu 2015, *Demokracija* odreka status begunca in jih poimenuje »ilegalni migranti«. Status begunca je tudi eksplicitno zanikan, saj to npr. niso »kakšni begunci, ki bežijo pred vojno; gre za organizirane migracije iz mnogih varnih držav, za katere ni nujno, da so revne, […] ampak omogočajo razkošno življenje« (prav tam). Področja, od koder begunci prihajajo, se torej opredeli kot 'varne države', begunci posledično naj ne bi potrebovali politične zaščite, pravico do prehajanja skozi države pa imajo zgolj osebe, ki prihajajo z vojnih ali revnih področij. S sklicevanjem na mednarodno pravo se podaja definicija begunca, s čimer se želi poudariti, da trenutni begunci niso begunci:

> »Begunec je po mednarodnem pravu tisti, ki rešuje svoje življenje ali osebno integriteto pred hudo stisko. Vendar se ustali v prvi varni državi oziroma delu države, kjer

> je varno. V kolikor nadaljuje pot v druge države, postane migrant, in to, kar se danes dogaja v Evropi, je kolektivna norost.« (»Migracije predstavljajo nevarnost za razvoj in obstoj Evrope!« 2019).

Demokracija tako v istem zamahu delegitimira status begunca in vzpostavlja status migranta kot status, ki segregira.

V *Mladini* je zorni kot pisanja o beguncih drugačen, gre za *beguncem* naklonjen diskurz, ki v člankih uporablja oba pojma – *migrant* in *begunec*. V svojih člankih *Mladina* daje besedo *migrantom* in *beguncem*, slika jih kot družbene subjekte (»pričevanja resničnih beguncev«) ter poziva k »pomoči ljudem v stiski« (Vičič 2015), opozarja na krepitev »moralne panike in širjenje ksenofobije« (prav tam), uči, da je »mešanje kultur […] nekaj običajnega« (prav tam), poroča o početju »tihotapcev« in kršenju mednarodnega prava (Kocbek 2017). Tako se v diskurzu pojavljajo **toposi pravice** – enake pravice za vse, **odgovornosti** – pozivi proti diskriminacijam, in **humanitarizma** – proti dejanjem, ki ne ustrezajo človekovim pravicam, humanitarnim prepričanjem in vrednotam (Wodak 2011b; Wodak 2018). To je zaznati tudi pri določenih avtorskih člankih *Dela* in *Dnevnika*, npr. pri člankih Boštjana Videmška.

Zdi se, da se v vseh časopisih pojma *begunec* in *migrant* vsaj v začetnem obdobju (leta 2015) ne ločita dosledno, pri večini časnikov zasledimo oboje: enačenje ali ločitve v prid človekoljubja/humanitarnosti do beguncev (razen v *Demokraciji*), Evropska unija in njene države imajo moč odločanja o tem, kdo je *begunec* in kdo *migrant* ter kakšne posledice ima to na življenje ljudi – **topos prava/pravic**, ki se uporablja predvsem pri zavrnitvah prošenj/dovoljenj za prebivanje (Wodak 2011b). Konotacija *migranta* kot ilegalnega prebežnika/pribežnika se v vseh časnikih pojavlja predvsem v letu in po letu 2016, ko tudi evropska in v skladu z njo slovenska zakonodaja sprejmeta kontingentni načrt strogega ločevanja *migrantov* in *beguncev* ob prehodu meje (politični diskurz vpliva na medijski diskurz). Morda sta izjemi profilirana časopisa, *Mladina*, ki predstavlja levo/humanistično pozicijo, in *Demokracija*, ki izničuje obstoj beguncev in konstruira identiteto *migrantov* kot grožnje.

Znotraj vseh člankov, razen *Mladininih*, kjer lahko **topos grožnje** parafraziramo kot: policijski organi in tihotapci ogrožajo žrtve begunce, je topos grožnje osnovan na naslednji argumentacijski shemi: migranti ogrožajo begunce, varnostne sile in lokalno prebivalstvo. Obenem je prisoten tudi **topos nevarnosti**, npr. v članku v *Slovenskih novicah*: »med migranti tudi ljudje, ki lahko pomenijo varnostno tveganje« (Mo. S. 2015). Migranti so konstruirani kot nevarni tudi preko

binarnega nasprotja »ubogih« beguncev. V članku *Dela*, ki opisuje protest *migrantov* na grški meji, ki je opisan kot »miren«, se dodaja ***topos ilustrativnega primera/zgodbe***, ki krepi negativno reprezentacijo migrantov: »le v nedeljo je […] migrant iz Irana grozil, da si bo z britvijo prerezal žile« (Einspieler 2015). V določenih člankih so kriminalizirani tudi begunci, in sicer s poimenovanji, kot so »samomorilski sirski atentator«, »napadalec«, »neprilagojenec iranskega rodu« (Kramžar 2016), ter z vključenostjo v negativna glagolska dejanja napadanja in ubijanja: »Potem ko je domnevni afganistanski begunec s sekiro napadel kitajske turiste/V ponedeljek se domnevni afganistanski begunec s sekiro divjal na vlaku […] in zunaj njega«, »[…] pa je enaindvajsetletni sirski begunec z mačeto ubil nosečo žensko in ranil pet drugih« ipd. (prav tam).

Topos nevarnosti se pogosto povezuje s **toposom kulture**, ki sledi naslednji argumentacijski shemi: ker je kultura specifične skupine ljudi, kakršna je, se v specifičnih situacijah pojavljajo specifični problemi oz. konkretno: ker je kultura beguncev islamistična, se pojavljajo specifični problemi, kot potrjujejo naslednji primeri: »Kot v primeru napada domnevnega afganistanskega begunca s sekiro na bavarskem vlaku na začetku prejšnjega tedna kot tudi pri zadnjem samomorilskem napadu ne izključujejo islamističnega ozadja […]« (Kramžar 2016), »ali je imel tudi ta umor islamistični predznak« (op. avt.: sledeče se nanaša na umor noseče ženske enaindvajsetletnega sirskega begunca). Tukaj govorimo o **strategiji homogeniziranja**: vsi umori beguncev imajo večinoma islamistični predznak. Nadalje poimenovanje 'neprilagojenec' namiguje na odmik od prilagojenca, torej je neprilagojenec odmik od evropske kulturne norme, je drugačen in zato predstavlja grožnjo. Predikat »bradat« se prav tako povezuje s pripadnostjo točno določeni kulturi: »divjanje bradatega moškega« (Kramžar 2016), ki ga gradi nasprotni pol Nemke, Evropejke, ki je bila »na smrt prestrašena« in vpila »O, moj Bog«, kar nakazuje tudi na krščansko tradicijo Evrope.

Migranti in ponekod begunci (npr. članek »Teror zdaj pretresa še Nemčijo«, ki je bil objavljen v *Delu*) so v člankih *Dela, Slovenskih novic, Večera, Dnevnika* konstruirani z nominalnimi in s **predikacijskimi strategijami, ki poudarjajo negativno istost** (Wodak 2009): tuji, bradati islamisti, depresivni, maščevalni, samomorilci, posiljevalci, divjaki z orožjem, kradljivci, zasvojenci, morilci, teroristi, in begunce povezujejo s točno določeno geografsko lokacijo: »begunci z Bližnjega vzhoda in drugih problematičnih delov sveta« (Kramžar 2016), »moška bližnjevzhodnega videza« (prav tam). Kot binarno nasprotje so konstruirani državljani 'razvitih' evropskih držav (predvsem Nemčije, Francije in Velike Britanije), ki so bile nekdaj 'varne', sedaj pa so domnevno »prestrašene od terorja«

(prav tam) in gradijo svojo večvredno civilizacijsko pozicijo prav na nasprotju s konstrukcijo prej omenjenih identitet. Nemčija kot evropska država je denimo poimenovana kot »absolutno stabilna demokracija« s posluhom za »atentatorja« (prav tam) oz. človekoljubno pozicijo do njega: »Sirski begunec je v Nemčijo prispel pred dvema letoma, a so mu zavrnili azil. Kljub temu ga niso izgnali …« (prav tam).

Konstrukcija identitete migranta/begunca kot terorista je uporabljena kot legitimacija vojnega posredovanja držav EU na geografskih območjih, od koder begunci prihajajo: »zunanji ministri EU […] pozvali k odločnemu in enotnemu boju proti terorizmu« (prav tam). Obenem se zdi, da je implicitno na delu tudi argument, ki ga omenja v svojem prispevku Vogrinc (2015): med 100.000 ljudmi je 10 teroristov, zaustavimo 100.000 ljudi.

Topos grožnje in nevarnosti najmočneje prevladuje v *Demokraciji*, kjer prepoznavamo diskurz kulturnega rasizma. S **toposom kulture** se gradi identiteta *migranta* islamista, »islamizem« pa je prikazan kot grožnja slovenski in evropski kulturi: »migracije predstavljajo nevarnost za razvoj in obstoj Evrope« (»Migracije predstavljajo nevarnost za razvoj in obstoj Evrope« 2019); »migranti prihajajo iz drugačnih kulturnih krogov in drugače odreagirajo na določeno situacijo kot mi« (z nasiljem) (prav tam). Argumentacija je podkrepljena s primeri Eritrejcev, ki so se stepli z noži zaradi ljubosumja (kulturna rešitev težav). Gre za konstruiranje *migrantov* kot tistih, ki so »dejavniki projekta islamizacije Evrope, o katerem sanjajo že mnogi rodovi muslimanov vsaj od tistih časov, ko se je turški imperij sesul sam vase in ko je krščanski Evropi uspelo izgnati islamski kalifat z Iberskega polotoka« (Blažič 2019) (**topos zgodovine**). Temu se pridružujejo **toposi financ**; *Demokracija* namreč zavajajoče trdi, da »ilegalni prebežniki« v Sloveniji dobijo:

> »dobro opremljeno stanovanje, vsak od njih stane skoraj dva tisoč evrov na mesec, stroški se krijejo iz tvojega denarja, spoštovana državljanka, spoštovani državljan! Morda se boš na to spomnil takrat, ko tvoj otrok ne bo dobil štipendije, čeprav bi si jo zaslužil. Ali ko boste morali zbirati zamaške za ne-vem-katero operacijo. Slovenski begunec iz leta 1945 je moral poprijeti za vsako, še tako umazano delo, če je hotel preživeti. Ste prepričani, da je ilegalni migrant prav tako vnet za delo? Tu in tam morda kakšen« (Blažič 2019).

V analiziranih člankih *Demokracije* ugotavljamo tudi **topos bremena**; migrantom se pripisuje inherentna lastnost lenosti, npr. »za prišleki morajo pospravljati in za njih tudi plačevati običajni državljani« (»V Jelšanah vlada že pripravlja migrantski sprejemni center, ki bo sprejel do 320 migrantov!« 2019); za njimi ostajajo »divja

odlagališča« (prav tam), in se jih postavlja v konflikt z državljani, sploh s socialno šibkimi skupinami v Sloveniji, ki zaradi njih ne dobijo financiranja. Tisti, ki izhajajo od drugod, npr. iz Afrike, so označeni kot kulturno 'necivilizirani': »Migranti iz podsaharske Afrike niso dodana vrednost in v večini se ti kasneje začnejo ukvarjati s kriminalom« (»Migracije predstavljajo nevarnost za razvoj in obstoj Evrope« 2019). Slikanje migrantov kot grožnje in nevarnosti slovenski in evropski identiteti se povezuje z zahtevami po **»varni« meji** in s **toposom zlorabe**: »levičarskim političnim interesom, ki […] v migracijah vidijo kratkoročne koristi, kot je menjava volilnega telesa. Iz tega lahko nastane velika katastrofa za Evropo in Slovenijo.« (prav tam), ki ga lahko parafraziramo tako: tisti, ki pomagajo tujcem, izrabljajo socialni sistem, ki so ga državljani tako dolgo gradili (Wodak 2011b: 77).

Z izjemo *Mladine* v nobenem od analiziranih časnikov niso navedeni vzroki množičnega prihoda beguncev v Slovenijo, tj. imperialistični in neokolonialni interesi Zahoda (Evrope, ZDA, Izraela), in s tem je begunsko vprašanje rekontekstualizirano.

V večini člankov *Dela*, *Dnevnika*, *Slovenskih novic* in *Večera* zasledimo legitimizacijo razločevanja med *migranti* in *begunci* tudi s **strategijami poudarka nacionalne neodvisnosti** (Wodak 2009). Slovenija je v sklicevanju na avtoritete predstavljena kot dvoje: kot varovalka schengenskega območja in lastne nacionalne neodvisnosti: »po oceni koalicije je nujno, da z ovirami omogočijo nadzor slovenske meje tudi v prihodnje« (Dernovšek in Roglič 2015). Za rezilno žico na meji se uporabljajo evfemizmi »varnostna ograja«, »usmerjevalna ograja«, »tehnične ovire na južni meji« (vsi časniki); Slovenija se konstruira »kot tranzitna država« (»Danes v Slovenijo več kot 4000 prebežnikov« 2015), ki noče biti »žep za migrante« (Petelinšek 2016); Slovencem se pripisujejo lastnosti humanitarnosti in skrbi za varnost: »Po njegovih besedah je naloga vseh nas, da smo humanitarni, da begunce usmerjamo nadzorovano, da preprečimo varnostna tveganja in beguncem omogočimo, da lahko pri nas nekaj časa ostanejo« (»Danes v Slovenijo več kot 4000 prebežnikov« 2015). Slovenijo se opisuje kot solidarno, kompetentno, evropsko, nadzor nad mejami pa je predstavljen kot dejanje vseh t. i. razvitejših držav (kot je na primer Švedska), »saj pritiska ne zmore več« (Ti. K. 2016). Pri tem se konstruira nova kategorija »državljanov tretjega sveta«, ki jih sestavljajo večinoma nebeli migranti – sami migranti se tako v diskurzu EU delijo na tiste, ki so zaželeni (znotraj Schengena – prost pretok blaga, storitev in ljudi), in tiste, ki niso zaželeni, ker so zunaj meja EU (Garner 2007; Martínez Guillem 2018).

4 Zaključek

Analiza je pokazala, da se pojma *migrant* in *begunec* v večini člankov konstruirata le v povezavi drug z drugim: *migrant* je tisti, ki ni *begunec* in nima pogojev, legitimacije, da bi užival enake pravice kot *begunec*, hkrati pa tudi ne istih inherentnih lastnosti – konstrukt *migrant* ima negativne konotacije, *begunec* pa večinoma humanitarne, čeprav sta sami konstrukciji dostikrat fluidni. Tisti, ki odloča o tem, kdo je kdo v realnosti, je evropski subjekt. Pri tem tudi tisti, ki je »ubog«, kot je begunec, potrebuje protipol nekoga, ki je v poziciji in statusu moči ter večvrednosti, da lahko »ubogemu« nudi pomoč. Evropska identiteta se konstruira preko konstruiranja identitete *migranta* in *begunca* na tri načine, o katerih piše že Ruth Wodak (2018b): z idejami (identitete, kulture, zgodovine, ki je drugačna od 'prišlekov z Bližnjega vzhoda'), procesi (participacije, demokracije, učinkovitosti) in slikanjem mej (geografske dimenzije). Evropska identiteta je v binarnem nasprotju z drugim (tujcem, migrantom in beguncem) in je utemeljena na drugačnem kulturnem, političnem in geografskem jedru, ki gradi drug socialni značaj (prav tam), pogosto slikan kot 'boljši', 'razvitejši', 'bolj civiliziran'. Migranti se morajo namreč integrirati, proces integracije je tako v realnosti enosmeren proces oziroma proces kulturne asimilacije, ki se nanaša na trud zgolj ene, izolirane skupine migrantov, za katere se domneva pomanjkanje znanja in vrste »evropskih« vrednot, ki so dojete kot višje in morajo biti spoštovane (Martínez Guillem 2018). Kot je razkrila analiza, Slovenija želi biti del tega evropskega statusa, a se ločuje od držav Zahodne in Severne Evrope, ki zavzemajo pozicijo moči; je pa Slovenija po statusu hierarhično umeščena višje od držav, ki niso del Evropske unije in schengenskega območja, in še višje od držav t. i. tretjega sveta, tj. sveta, iz katerega prihajajo migranti in begunci. Kot trdi van Dijk (1998), reprezentacija identitete ene strani vključuje implicitne ali eksplicitne strategije pozitivne samoreprezentacije in negativne reprezentacije drugega, ki obenem pomagajo dodatno konstruirati samo identiteto določene ekskluzivne politične in socialne skupine.

Glede na diskurz o migrantih kot otomanskih zavojevalcih, teroristih, ki so grožnja »naši« kulturi, civilizaciji, ženskam, varnosti, »naši« nacionalni istosti, ki ga zasledimo predvsem v tedniku *Demokracija*, a implicitno tudi v drugih časopisih z izjemo *Mladine*, je potrebno poudariti, da je rasizem še vedno prevladujoča ideologija, ki se reproducira v diskurzu (predvsem v medijih, političnih okoljih, organizacijah in v šolskem kurikulumu) in tako marginalizira in izkorišča tiste, ki so naturalizirani kot »drugi« (Martínez Guillem 2018), kljub temu da je elitni rasizem kot tudi vsakdanji rasizem velikokrat skrit prav za pojmoma etničnosti in

etničnih odnosov, pojavlja se v povezavi s tematikami, ki vključujejo dinamiko vključevanja in izključevanja ter ideološke konstrukte državljanstva, narodnosti in kulture (Adeyanju in Neverson 2007; Martínez Guillem 2018; Wodak 2018a).

Viri

A. L., 2019: Policija zatajila posilstvo migranta v Ljubljani? *Slovenske novice* (22. 1. 2019). Tudi na spletu.

Blažič, Gašper, 2018: Je slovenski begunec iz leta 1945 v ZDA dobil zastonj stanovanje in socialno podporo, tako kot sedaj ilegalni migranti pri nas? Pozabite na to! *Demokracija* (28. 5. 2018).Tudi na spletu.

Dernovšek, Igor, in Roglič, Meta, 2015: Vlada bo namenila več denarja za obrambo in Nato. *Dnevnik* (14. 12. 2015). Tudi na spletu.

Einspieler, Vili, 2015: Ekonomski migranti so si v znak protesta zašili usta. *Delo* (23. 11. 2015). Tudi na spletu.

Esih, Uroš, in Mlinarič, Urška, 2015: Štajerska preobremenjena. *Večer* (22. 10. 2015).

J. B., 2018: Slovarček za povolilno razumevanje levičarjev in MSM. *Demokracija* (24. 6. 2018). Tudi na spletu.

JMC, 2016: 2016. Šentiljčani ne bodo pozabili. *Večer* (28. 12. 2016).

K. K., 2015: Avstrijci na meji s Slovenijo postavljajo ograjo. *Slovenske novice* (7. 12. 2015). Tudi na spletu.

Kramžar, Barbara, 2016: Teror zdaj pretresa še Nemčijo. *Delo* (25. 7. 2016). Tudi na spletu.

Kocbek, Darja, 2017: Begunce pretepajo, slačijo, ropajo in mučijo z elektrošoki. *Mladina* (10. 4. 2017). Tudi na spletu.

Mo. S., 2015: Cerar zagotavlja: Oboroženih ljudi ne spuščamo v državo. *Slovenske novice* (16. 11. 2015). Tudi na spletu.

N. N., 2018: Begunci le pristali. *Večer* (29. 12. 2018).

N. N., 2015: Danes v Slovenijo več kot 4000 prebežnikov. *Delo* (16. 11. 2015). Tudi na spletu.

N. N., 2019: Migracije predstavljajo nevarnost za razvoj in obstoj Evrope! *Demokracija* (30. 3. 2019). Tudi na spletu.

N. N., 2019: V Jelšanah vlada že pripravlja migrantski sprejemni center, ki bo sprejel do 320 migrantov! *Demokracija* (21. 4. 2019). Tudi na spletu.

N. N., 2018: Število nezakonitih vstopov v EU v primerjavi z lani upadlo za tretjino. *Dnevnik* (16. 10. 2018). Tudi na spletu.

N. N., 2019: Nemška vlada sprejela osnutek zakona o strožjih deportacijah migrantov. *Dnevnik* (18. 4. 2019). Tudi na spletu.

N. N., 2019: Slovenija bo sprejela pet prosilcev za mednarodno pomoč z Malte. *Dnevnik* (14. 2. 2019). Tudi na spletu.

Petelinšek, Andrej, 2016: Tudi Slovenija ostrejša do beguncev? *Večer* (14. 1. 2016).

S. U., 2019: Lovil divje prašiče in šakale, ustrelil migranta. *Slovenske novice* (2. 4. 2019).

Ti. K., 2016: Na Švedskem migrant zabodel uslužbenko begunskega centra. *Delo* (25. 1. 2016).

Vičič, Denis, 2015: Migrantske kvote: v Sloveniji več kot 200 beguncev. *Mladina* (13. 5. 2015). Tudi na spletu.

Literatura

Adeyanju, Charles T., in Neverson, Nicole, 2007: »There will be a next time«. *Canadian Ethnic Studies* 39. 79–105.

Bajt, Veronika, 2015: Anti-Immigration Hate Speech in Slovenia. Kogovšek Šalamon, Neža, in Bajt, Veronika (ur.): *Razor-Wired: Reflection on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 51–61.

Doupona Horvat, Marjeta, Verschueren, Jef, in Žagar, Igor Ž., 1998: *Pragmatika legitimizacije*. Ljubljana: Open Society Institute.

Fairclough, Norman, 1995: *Media discourse*. London: Arnold.

Flowerdew, John, in Richardson, John E. (ur.), 2018: *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. New York: Routledge.

Garner, Steve, 2007: The European Union and the racialization of immigration, 1985–2006. *Race/Ethnicity* 1. 61–87.

Hart, Christopher, 2010: *Critical Discourse Analysis and Cognitive Science.* Basingstoke: Palgrave.

Horner, Kristine, in Weber, Jean-Jacques, 2011: Not playing a game. *Journal of Language and Politics* 10. 139–159.

Ibrahim, Maggie (2005). The securitization of migration. *International Migration* 43/5. 163–187.

Kratek vodič za medije – terminologija: <https://www.unhcr.org/si/wp-content/uploads/sites/25/2017/06/Uporabni-termini.pdf>. (Dostop 2. 5. 2019)

KhosraviNik, Majid, 2018: *British Newspapers and the Representation of Refugees, Asylum Seekers and Immigrants between 1996 and 2006*. Lancaster: Lancaster University, Center for Language in Social Life.

Kogovšek Šalamon, Neža, in Bajt, Veronika (ur.), 2015: *Razor-Wired: Reflection on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Krobat, Katarina, 2018: *Begunska kriza in azilna politika Republike Slovenije*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pravna fakulteta.

Ladić, Maja, in Vučko, Katarina, 2015: Slovenia's Response to Increased Arrivals of Refugees. Kogovšek Šalamon, Neža, in Bajt, Veronika (ur.): *Razor-Wired: Reflection on Migration Movements through Slovenia in 2015*. Ljubljana: Mirovni inštitut. 15–27.

Marič, Mojca, 2015: *Diskurzivne strategije konstruiranja etničnih identitet v slovenskem medijskem diskurzu: paradigmatski zasuk po l. 1991*. Magistrsko delo. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.

Martínez Guillem, Susana, 2018: Race/ethnicity. Flowerdew, John in Richardson, John E. (ur.): *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. New York: Routledge. 359–360.

Parker, Samuel, 2015: 'Unwanted invaders'. *Myth and Nation* 23. 1–21.

Troha, Tadej, 2016: Kdo ali kaj je »migrant«? *Znanstveni simpozij »Zakaj misliti 'begunsko krizo': populizem, ksenofobija in sovražni govor«*: <https://www.youtube.com/watch?v=K2tZcFQyFYE>. (Dostop 5. 5. 2019)

Van Dijk, Teun A.,1998: *Ideology: A multidisciplinary approach*. London: Sage.

Vezovnik, Andreja, 2018: Securitizing Migration in Slovenia. *Journal of Immigrant & Refugee Studies* 16/1–2. 39–56.

Vogrinc, Jože, 2015: *Ali sta 'politični begunec' in 'ekonomski migrant' res dve različni figuri*: <https://livestream.com/zivo/PREDAVANJAPritlicje/videos/100221227> (Dostop 15. 5. 2019)

Vogrinc, Jože, 2018: *S čim Dnevnik TV Slovenija oblikuje odnos publike do beguncev?*: <http://www.andragosko-drustvo.si/wp-content/uploads/2018/03/Posvet_ADS_2018_TV_in_migranti_dr_Joze_Vogrinc.pdf>. (Dostop 1. 6. 2019)

Wodak, Ruth, in Meyer, Michael (ur.), 2011: *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Wodak, Ruth, 2011a: What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. Wodak, Ruth, in Meyer, Michael (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 1–14.

Wodak, Ruth, 2011b: The discourse-historical approach. Wodak, Ruth, in Meyer, Michael (ur.): *Methods of Critical Discourse Analysis*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. 63–95.

Wodak, Ruth, de Cillia, Rudolf, Reisigl, Martin, in Liebhart, Karin, 200: *The Discursive Construction of National Identity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Wodak, Ruth, 2018a: Discourses about nationalism. Flowerdew, John in Richardson, John E. (ur.): *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies*. New York: Routledge. 403–420.

Wodak, Ruth, 2018b: Discourse and European Integration. *KFG Working Papers Series* 86. Berlin: Kolleg- Forschergruppe (KFG) "The Transformative Power of Europe", Freie Universität Berlin. 1–27.

Žagar, Igor. Ž, 2016: »Slovenija, domovina beguncev« ali Kako so Slovenci vzljubili bodečo žico. *Znanstveni simpozij »Zakaj misliti 'begunsko krizo': populizem, ksenofobija in sovražni govor«*: <https://www.youtube.com/watch?v=CgKW4ZuHy3M>. (Dostop 20. 5. 2019)

Avtorica

Mojca Marič je magistrirala iz slovenskega jezika in književnosti ter sociologije na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru leta 2017. Za magistrski deli z obeh področij je prejela Miklošičevi priznanji za najboljši magistrski deli, leta 2012 pa Rektorjevo nagrado za najboljšo študentko v generaciji. Trenutno je študentka 2. letnika doktorskega študija sociologije in asistentka na Oddelku za sociologijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, zaposlena pa kot lektorica v Slovenskem narodnem gledališču Maribor. Že od leta 2015 se aktivno ukvarja z osebami z begunsko izkušnjo (predvsem učenje slovenskega jezika in pomoč pri življenjskih situacijah).

Author

Mojca Marič obtained master's degrees in Slovene Language and Literature and in Sociology at the Faculty of Arts, University of Maribor, in 2017. She was awarded the Miklošič Award for best Master's thesis in both fields, and in 2012 she received the Rector's Award for best student in the generation. She is currently in her second year of her PhD studies in Sociology, works as a teaching assistant at the Department of Sociology at the Faculty of Arts, University of Maribor, and is employed as a language consultant in the Slovene National Theatre Maribor. Since the year of 2015, she has been actively engaged with people with a refugee experience (in particular, teaching Slovenian and helping with life situations).

Kateřina Rysová
Faculty of Arts, Masaryk University Brno
383072@muni.cz

Образ движения и миграции в русских и чешских онлайн рекламных текстах в сфере образования

Доклад исследует тему движения, миграции и путешествия в современных русских и чешских рекламных текстах и сосредоточится на современной онлайн рекламе в сфере образования. В докладе рассматривается реклама мобильности в этой сфере, изучаются дискурсивные стратегии и средства, и образы движения и миграции в рекламных текстах в сфере образования, подчеркивая основные грамматические особенности стиля рекламы. Во второй части доклада исследуется использование глаголов движения и других выражений с семантикой «движения» в рекламных текстах.

Ключевые слова: онлайн реклама, образование, языковые средства, дискурс рекламы, глаголы движения

The Concept of Movement and Migration in Russian and Czech Online Advertising in the Field of Education

The paper deals with the concept of movement, migration and travelling in the Russian and Czech advertising, focusing on current online advertising in the field of education. It researches the promotion of mobility in this area and usage of discourse strategies, with emphasis on the basic grammar features of the advertising style. It also deals with the use of verbs of motion and other means of expressing dynamics and movement in the advertising texts.

Keywords: online advertising, education, language expressions, discourse of advertisement, verbs of motion

Реклама представляет собой специфический стилевой жанр, который постоянно изменяется и развивается. Рекламные тексты отражают настроение общества и свидетельствуют об иерархии его ценностей (Srpová 2008). Реклама имеет две главные функции – информировать и убеждать. Именно вторая функция является самой важной, и она оказывает влияние на содержание рекламы и использованные языковые средства (Čmejrková 2000). Дефиницией рекламы, особенностями рекламы в сфере Интернета, понятием

«стиль рекламы» мы занимались в статье *Charakteristika internetové reklamy (s důrazem na reklamu v oblasti vzdělávání)* (Rysová 2018).

Предметом исследования является онлайн реклама в сфере образования. Это особый вид рекламных сообщений, находящийся на грани рекламы и пиара (Rysová 2018: 127). Основным лингвистическим материалом для анализа является текстовая реклама в виде баннеров, представляющая параллель между традиционной рекламой в печати и рекламой-паблисити в социальных сетях «Facebook» и «ВКонтакте». Именно рекламные сообщения в социальных сетях главным образом относятся к сфере PR. Материал взят с разных сайтов образовательных институтов, школ, университетов, далее сайтов, занимающихся образованием, и сайтов вузов, университетов и других школ в социальных сетях.[1] Реклама в сфере образования включает в себя информацию о школах, вузах и университетах, других образовательных институтах (напр., языковых школах), студенческих стажировках за границей, языковых лагерях или курсах. В связи с рекламой миграции студентов в чешских рекламных текстах говорят о программе Erasmus, посредством которой студенты европейских вузов могут учиться в заграничных университетах. В русской рекламе существуют рекламные тексты, предлагающие иностранным студентам учиться в России или русским за границей (чаще всего в Европе и в США).

На данный момент особенный тип рекламы представляет реклама в социальных сетях, в которых существуют специальные тексты, т. н. микроблоги = „streams of small, character-constrained posts“ (Zappavigna 2013: 2). Они часто используют хеште́ги (англ. hashtag), смайлики, картинки, ссылки и др. Социальные сети являются платформой коммуникации, предлагающей авторам PR/рекламных сообщений высокую степень интерактивности. Такие тексты оказываются спонтанными и аутентичными, хотя непосредственность в некоторых случаях мнима. В соцсетях можно общаться с читателями рекламных или пиар сообщений, задавать им вопросы, реагировать на комментарии, замечания или жалобы, создавать события и призывать к участию в них (Rysová 2018).

В статье представляется концепт миграции, путешествий и движения в рекламном дискурсе с двух разных точек зрения. Во-первых, мы рассматриваем образ движения и миграции, дискурсивные стратегии в рекламных текстах, языковые средства и коннотации, связанные с путешествиями и миграцией,

1 Лингвистический материал был собран в 2017–2018.

учитывая и некоторые морфологические и синтаксические особенности рекламного жанра. Во-вторых, статья занимается анализом языковых единиц, слов и словосочетаний с семантикой «движения» (напр. глаголы движения), их грамматическими чертами и их ролью в рекламном тексте.

Целью статьи является определение сходств и различий дискурсивных средств и стратегий в русских и чешских рекламных текстах. Далее мы обозначим те отличия, которые связаны с разными дискурсивными стратегиями обоих языков и те, которые связаны с грамматическими расхождениями между обоими языками.

1 Образ миграции и путешествий в онлайн рекламе в сфере образования

В этой части мы исследуем дискурсивные стратегии и языковые средства, связанные с темой движения и миграции. В общем можно заметить, что рекламные тексты относятся позитивно к миграции студентов и к путешествиям. Реклама в сфере образования часто призывает к миграции, к путешествиям за границу, к учебе за границей и т. д., ср. примеры (1) и (2).

(1) *Европейские университеты. Поможем с поступлением.*
(2) *Studium jazyků v cizině. […] Student Agency jazykové pobyty*.

Рекламные тексты в сфере образования выражают даже побуждение к миграции. Для этого используются формы глаголов в повелительном наклонении. Поскольку предполагается молодой адресат рекламного сообщения, в рекламе в сфере образования встречаются формы 2-ого лица единственного числа, ср. (3) и (5) (Rysová 2018: 128) В большинстве случаев автор рекламы обращается к получателям рекламного сообщения с помощью 2-ого л. мн. ч., ср. (4) и (6), потому что эта форма считается более вежливой (Čmejrková 2000).

(3) *Учись в Баварии*.
(4) *Смотрите, как здесь красиво и приезжайте учиться.*
(5) *Studuj v zahraničí*.
(6) *Studujte na Maltě.*

Формы множественного числа появляются и в рекламе в сфере образования, и они могут предполагать взрослого адресата. В примере (7) адресатом являются дополняющие своё образование, уже работающие люди, и в примере (8) адресатом выступают родители.

(7) *Магистратура и MBA в Германии! […] Регистрируйтесь на престижные бизнес-программы на лучших условиях!*
(8) *Proměňte dětské sny v realitu. […].*

В некоторых случаях отсутствует контекст, мы не знаем конкретного адресата, и формы множественного числа повелительного наклонения могут обозначать либо вежливое обращение к одному человеку, либо к группе адресатов, чтобы усилить чувство принадлежности. Кроме использования форм повелительного наклонения встречаются и инфинитивы глаголов, ср. примеры (9) и (10), которые являются типичными для рекламного стиля.

(9) *Поступить в вуз в США.*
(10) *Proč vycestovat do Austrálie nebo na Nový Zéland?*

С целью вызвать интерес и установить контакт с читателем используются вопросительные предложения и соответствующие ответы, которые информируют о возможностях миграции (11) или побуждают адресата к миграции (12).

(11) *Хочешь учиться в Германии? Запишись на семинар!*
(12) *Chcete se opravdu naučit cizí jazyk? Vyrazte na jazykový kurz do zahraničí […].*

Миграция бывает представлена как необходимость, сопровождающая учебу в университете (13), и студентов стараются убедить, что заграничные стажировки являются привлекательными и доступными (14). Рекламные тексты часто подчеркивают преимущества учебы за границей, например, бесплатное обучение (15), или возможность получить наилучшее образование (16).

(13) *Kdo při studiu nevycestoval na Erasmus, jakoby nestudoval.*
(14) *Pokud si myslíte, že by se vám nepodařilo přežít na stáži třeba i v Norsku, tak jste na omylu. Erasmus? K nezaplacení.*
(15) *Обучение в ВУЗах Чехии бесплатно.*
(16) *EU Bussiness School. Учись у лучших бизнесменов Европы. […].*

С другой стороны, предлагается возможность получения образования или новых знаний без необходимости отправиться за границу, или даже не выходя из собственного дома, ср. примеры (17) – (20). В русской рекламе встречаются словосочетания со словом *любой,* ср. примеры (21) и (22), но в чешской рекламе эквивалент *jakýkoli* отсутствует.

(17) *Изучайте иностранные языки с персональным преподавателем за вашим рабочим столом по Skype*.
(18) *[…] Как будто у вас дома.*
(19) *[…] Naučte se anglicky efektivně a v ČR.*
(20) *Studuj angličtinu jako v zahraničí […].*
(21) *Учись из любой страны. […] Поступи онлайн*
(22) *Немецкий язык из любой точки мира!*

Реклама в сфере образования представляет обучение за границей в позитивных коннотациях. Языковые курсы во время летних каникул связываются с ассоциациями, вызывающими приятные чувства – лето, море, солнце, отдых, отпуск, ср. примеры (23) – (25). В примере (25) создается языковая игра, связанная с разными значениями глагольного выражения *plavat v.* В первой части глагол имеет положительную оценку словосочетания *плавать в море*, которое вызывает позитивные ассоциации. Во втором переносном значении словосочетание принимает отрицательную оценку. Этот контраст привлекает внимание читателя.

(23) *Летняя школа на море в Болгарии. Две недели математики и моря. […]*
(24) *Moře, slunce, studium angličtiny. To je Malta.*
(25) *Plavte v moři, ne v jazycích! Spojte dovolenou a studium jazyka.*

По рекламным сообщениям миграция является жизненным опытом и инвестицией, которая оправдается, ср. примеры (26) – (29).

(26) *Магистратура в Чехии поможет открыть для себя множество привлекательных карьерных перспектив.*
(27) *Учеба в университете Чехии означает возможность участвовать в программе Erasmus – открыть для себя новую страну, расширить горизонты, выучить иностранный язык, найти новых друзей […].*

(28) *Získejte skvělou životní zkušenost, poznejte život v jiné zemi z první ruky!*
(29) *Investujte do vzdělání svých dětí! Jazykové pobyty v zahraničí.*

В русской онлайн рекламе в сфере образования с высокой частотностью встречаются существительное *мир* и прилагательные *мировой* и *международный*, выражающие позитивное отношение к зарубежью. Слово *мир* обычно выступает в форме родительного падежа в функции несогласованного определения (30). Прилагательное *мировой* в функции согласованного определения употребляется синонимично (31), или в значении «престижный» (ср.: *вуз с мировым именем, преподаватели мирового уровня, обучение мирового стандарта).* Прилагательное *международный* используется в похожем значении (ср.: *международные стандарты обучения, диплом международного образца, бизнес-образование международного уровня*). В русской рекламе появляется также глагол *путешествовать* (реже чем в чешском языке) и словосочетание *за рубежом/за рубеж* (32).

(30) *[…] Сеченовский университет вошел в рейтинг лучших вузов мира.*
(31) *«Семестр за рубежом» пройди обучение в ведущих мировых вузах.*
(32) *Путешествуем и учим язык за рубежом!*

В чешском языке аналогично встречаются существительное *svět*, прилагательные *světový* и *mezinárodní.* Слово *svět* выступает в позитивных коннотациях (33) и (34), это существительное часто выступает и в переносных выражениях, примеры (35) – (37). Прилагательные *světový* (38) и *mezinárodní* (39) также приобретают положительную оценку. К теме миграции относится и чешский глагол *cestovat*, чаще всего он появляется в префиксальных вариантах в формах повелительного наклонения, ср. примеры (40) и (41). Он употребляется с целью побудить читателя к миграции.

(33) *Studujte po celém světě.*
(34) *[…] naučte se jazyk a poznejte svět!*
(35) *[…] Pošlete děti do světa! Jazykové pobyty pro děti a mládež.*
(36) *#followmasaryk Zpoza pece svět nedobyješ. Vote Masaryk!*
(37) *Chcete, aby vám svět ležel u nohou? Ovládněte angličtinu jako profík!*
(38) *Budoucnost vašich dětí? Je světová!*
(39) *Nastartujte svou mezinárodní budoucnost!*
(40) *Vycestujte za studiem angličtiny.*
(41) *Odcestuj za prací do Ameriky a vypiluj si angličtinu.*

В рекламных текстах русской и чешской онлайн рекламы в сфере образования встречаются сходные места. В общем, можно заметить, что в русских и чешских рекламных объявлениях оба языка используют похожие дискурсивные стратегии и средства.

Оба национальные дискурса представляют концепт миграции и путешествий в положительных коннотациях, позитивно относятся к миграции студентов, и даже активно призывают их к обучению за границей. Между тем появляются рекламы, которые, наоборот, подчеркивают выгоды обучения в своей стране, на работе, даже в собственном доме. Однако, и в этих рекламных текстах миграция воспринимается позитивно. В связи с этими сообщениями русский и чешский дискурсы расходятся в употреблении слова *любой,* так как его эквивалент в чешской рекламе отсутствует.

С целью акцентирования пользы миграции студентов оба языка используют слова *мир/svět, мировой/*реже *světový, международный/mezinárodní*, в чешской рекламе часто встречается глагол *cestovat*, русский эквивалент *путешествовать* существует в русском рекламном дискурсе реже. Эти слова максимально влияют на адресата и создают впечатление качества, престижа и неповторимости. Что касается грамматических элементов, появляющихся в рекламных текстах, то оба дискурса пользуются типичными для рекламного жанра морфологическими и синтаксическими знаками (напр. повелительные формы, синтактическая структура вопрос – ответ) с целью привлечения внимания адресатов, а также создания мнимого диалога с ними. В рекламном дискурсе в сфере образования появляется значительное количество повелительных форм единственного числа, это указывает на новый тренд более неформального обращения к адресатам, так как целевой группой считаются главным образом студенты.

2 Семантика «движения» в онлайн рекламе в сфере образования

В этой части нашей статьи мы занимаемся словами и словосочетаниями, выражающими семантику «движения», они включают в себя глаголы движения, другие глаголы, слова и словосочетания с этой семантикой.

Глаголами движения занимаются напр. Adamec, и др. (2003), Mrhačová (1993), Saicová Římalová (2010). L. Saicová Římalová занимается не только глаголами движения, но и схемами представлений и метафорами концептов, в которых играет роль движение в пространстве (для выражения этого

значения не используются глаголы движения, а глаголы с семантикой «движения»), а также средствами языка, связанными с пространством и временем (Saicová Římalová 2010: 23).

В этой части мы рассматриваем языковые единицы именно в тех случаях, где они приобретают семантику «движения», создают впечатление динамики, и таким образом влияют на восприятие рекламного сообщения адресатом.

Русские и чешские тексты используют глаголы движения для динамичного выражения, часто в роли побуждения. Глаголы движения в повелительном наклонении используются больше в рекламных текстах, происходящих из социальных сетей («Facebook», «ВКонтакте»).

В русских текстах используются чаще всего префиксальные глаголы *пройти – проходить*, ср. примеры (42) и (43), и *прийти – приходить.* Формы повелительного наклонения глагола *приходить* (т. е. *приходи, приходите*) обычно используются, чтобы побудить читателей к действию, ср. (44) и (45). Другие русские глаголы движения используются реже, напр. *перейти*, *приезжать.*

(42) *Пройдите первое занятие бесплатно.*
(43) *14 марта в 12:00 пройдет мастер-класс Глеба Архангельского «Стратегия жизни».*
(44) *Приходи лично или участвуй в онлайн-трансляции!*
(45) *Приходите 28 марта в 14:00 на День открытых дверей*.

В чешском языке с самой высокой частотностью используется префиксальный глагол движения *přijít,* чаще всего в повелительном наклонении. Его повелительные формы (т. е. *přijď, přijďte*) являются эквивалентом русского глагола *приходить*, примеры (46) и (47). Встречается также глагол *jít*, принимающий в повелительном наклонения префикс *po-* (т. е. *pojď*, *pojďte*), ср. примеры (48) и (49). Оба глагола в этих формах выступают в роли побуждения к действию.

(46) *Přijď se podívat na svoji budoucí školu!*
(47) *Přijďte k nám na ukázkovou hodinu angličtiny zdarma […].*
(48) *Pojď studovat školu, kde se také umíme smát a bavit.*
(49) *Pojďte do toho s námi.*

Различие в употреблении форм *приходи, приходите* и *přijď, přijďte* связанно с грамматическим расхождением между обоими языками. Оба русских

глагола – несовершенного вида, различие только в способе реализации движения. (Adamec, и др. 2003: 32). Чешский язык различает глагол совершенного вида – *přijít*, и несовершенного вида - *přicházet*. В случае чешских глагольных форм *pojď*, *pojďte* русский язык предпочитает другие выражения, и наоборот, в случае русского глагола *пройти – проходить* в чешских рекламных текстах встречаются другие глаголы (напр. *konat se, probíhat*).

В некоторых случаях глаголы движения употребляются в переносном значении с целью экспрессивного выражения и оживления рекламного сообщения, например, *вылететь* (50)*, přejít* (51), *neuletět* (52)*, plavat* (25)*, nelézt* (53).

(50) *Как не вылететь с первой сессии.*
(51) *Máte v jazycích hokej? Je čas přejít do brejku!*
(52) *Registrujte se do naší databáze, ať vám neuletí novinky!*
(53) *Ovládá vás stres a máte pocit, že vám nic neleze do hlavy?*

Кроме глаголов движения в онлайн рекламе в сфере образования встречаются и другие глаголы с семантикой «движения» или другие словосочетания, выражающие эту семантику. Таким образом в русском языке, например, глаголы *отправляться* (54), *спешить* (55), *торопиться* (56), *присоединяться* (57), *путешествовать* (32) имеют динамичный характер.

(54) *Отправляемся на летние каникулы в Ирландию.*
(55) *Спешите купить билеты на сайте.*
(56) *[…] Уже начинается, поторопитесь! […]*
(57) *Присоединяйтесь к единственной сети детских садов с образовательной лицензией!*

В чешском языке это, например, глаголы *vycestovat* (40)*, odcestovat* (41), *vyrazit* (58), *stoupat* (59), *růst* (60), *připojit se* (61), *přidat se* (62), *rozpohybovat* (63).

(58) *Vyrazte s námi na jazykový pobyt.*
(59) *Stoupej, abys viděl víc než ostatní.*
(60) *ČVUT České vysoké učení technické v Praze. S námi porostete.*
(61) *Připojte se k 170 000 studentům.*
(62) *Ovládnout chemii? Neváhej a přidej se k nám!*
(63) *Rozpohybuj svoje mozkové buňky!*

Встречаются также словосочетания с семантикой «движения», выражающие динамичность явления – *сделать шаг навстречу, zamířit výš, posunout o krok dál*, см. примеры (64) – (66).

(64) *За космическими результатами – к нам. Сделай шаг навстречу своей цели.*
(65) *Zamiřte výš s worksphopy ELAI.*
(66) *[…] a posuňte svou angličtinu o krok dál!*

В русском рекламном дискурсе употребляются различные языковые единицы с семантикой «движения». Они подчеркивают позитивный тон рекламного сообщения, создают одобрительное отношение адресата к тексту. Эти языковые средства используются в русской и чешской онлайн рекламе в сфере образования для оживления текста, акцентирования экспрессивности рекламного сообщения, и, в основном, подчеркивают преимущества образования, принадлежность к группе адресатов, вызывают интерес и др.

В этой области появляются некоторые различия между русскими и чешскими рекламными текстами, так как в некоторых определенных случаях русский и чешский языки грамматически расходятся, напр. употребление вида глаголов движения *приходить* и *přijít* в повелительных предложениях.

Второе различие заключается в том, что языковые средства с семантикой «движения», употреблены в переносных значениях с целью привлечения внимания читателя или обогащения рекламного текста, встречаются скорее в чешской онлайн рекламе в сфере образования. Использование идиом, содержащих глаголы движения или глаголы с семантикой «движения» в чешских рекламах, указывает на различную стратегию чешского и русского рекламных дискурсов в сфере образования. Чешская онлайн реклама оказывается более экспрессивной, русская реклама, наоборот, пользуется более простым языком.

3 Заключение

В статье мы представили образ миграции, путешествий и движения в русских и чешских онлайн рекламных текстах в сфере образования. Мы сосредоточились на дискурсивных стратегиях и средствах, и на глаголах с семантикой «движения», играющих интереснейшую роль в языке онлайн рекламы в сфере образования.

В русской и чешской онлайн рекламе встречаются общие черты и используются похожие дискурсивные стратегии. Образование, путешествия и миграция студентов воспринимаются положительно и используются языковые средства, которые создают позитивные, приятные коннотации. Миграция студентов и путешествия считаются преимуществом, которое позволяет получать новые знания и жизненный опыт. Другой дискурсивной стратегией обоих языков является употребление слов, связанных с концептом миграции (напр. *мир/svět, мировой/světový, международный/mezinárodní*). С целью максимально влиять на адресата рекламы и убедить его в высоком уровне предлагаемой услуги, эти слова приобретают значение «качественный» или «престижный». Способом влияния на эмоции адресатов является также употребление выражений, вызывающих положительные ассоциации (напр. *лето/léto, море/moře, каникулы/prázdniny*).

Совпадающие дискурсивные средства русских и чешских онлайн рекламных текстов включают значительное количество повелительных форм, причем количество императивных форм единственного числа значительно превышает. По этому поводу можно сделать вывод, что в рекламном дискурсе встречается новая тенденция неформального обращения к адресату и использования повелительной формы единственного числа.

Стратегии русского и чешского рекламных дискурсов расходятся в употреблении глаголов и словосочетаний с семантикой «движения» в переносных значениях. Чешские тексты пользуются ими с целью привлечения внимания адресата и оживления текста, русские же скорее избегают этого средства. Другие различия между обоими дискурсами связаны с расхождениями языков в словарном запасе и с некоторыми грамматическими особенностями русского и чешского языков (напр. употребление разных видов глаголов движения *приходить*, *přijít*).

В статье складывается яркий образ миграции и движения в русской и чешской онлайн рекламах, подчеркивая дискурсивные стратегии и их употребление в рекламном тексте. Выражение динамики играет важную роль в современной рекламе в сфере образования.

Литература

Adamec, Přemysl, Vladimír Hrabě, Jiří Jiráček, Igor Grigorjevič Miloslavskij, и Stanislav Žaža. 2003: *Morfolofie ruštiny II.* Brno: Masarykova univerzita v Brně.

Čmejrková, Světla, 2000: *Reklama v češtině. Čeština v reklamě.* Praha: Leda.

Mrhačová, Eva, 1993: *Korelativní slovesa pohybu ve slovanských jazycích, zvláště v ruštině.* Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.

Rysová, Kateřina, 2018: Charakteristika internetové reklamy (s důrazem na reklamu v oblasti vzdělávání). Paučová, Lenka, и Josef Šaur (ред.): *Mladá slavistika III. Slavistika mezi generacemi*. Brno: Masarykova univerzita. 119–131.

Saicová Římalová, Lucie, 2010: *Vybraná slovesa pohybu v češtině. Studie z kognitivní lingvistiky.* Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Srpová, Hana, 2008: *Knížka o reklamě.* Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.

Zappavigna, Michele, 2013: *Discourse of Twitter and Social Media.* London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing Plc.

Источники

Онлайн реклама опубликована в социальных сетях

www.vk.com (Учёба.ру; МГТУ им. Н.Э. Баумана; Томский государственный университет ТГУ; НИТУ «МИСиС»; Петрозаводский государственный университет; ЕГЭ, ОГЭ с УНПК МФТИ; ЕГЭ 100БАЛЛОВ; Отдел практики и трудоустройства СПбПУ; Practical Psychology in KFU; Немецкий язык – Deutsch Online; English First Teens; Обучение в Чехии – Prague Education Center; ; GoStudy – обучение в Чехии, курсы чешского языка; Study In Russia)

www.facebook.com (Jazykové pobyty; STUDY.CZ; ACZ, vzdělávací centrum; VŠCHT Praha; Studuj na ESF MU; Institut celoživotního vzdělávání MENDELu; Jazyková škola EUFRAT; Jazyková škola LITE Praha; TUDYTAM – vzdělávání; Univerzita Karlova; Masarykova univerzita; Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha; KARIÉRNÍ CENTRUM MUNI; Centrum služeb pro podnikání; ENGLISHstay – Jazykové pobyty; ELAI; StředníRoku.cz; Maximum: подготовка к ЕГЭ и ОГЭ; Eruditus – образование за рубежом; STUDY.UA)

Русская онлайн реклама опубликована на сайтах:

www.ucheba.ru; www.yandex.ru; www.studyinrussia.ru; www.de-online.ru; www.academconsult.ru; www.edunews.ru; www.eruditus.ua; www.postupi.online; www.languagelink.ru; www.bkc.ru; www.udarenieru.ru; www.nsu.ru; www.sechenov.ru; www.unn.ru; www.kmipt.ru; www.hse.ru; www.urfu.ru; www.syl.ru; www.rsmu.ru

Чешская онлайн реклама опубликована на сайтах:

www.jazykovepobyty.cz; www.atlasskolstvi.cz; www.vysokeskoly.cz; www.study.cz; www.seznamskol.eu; www.stredniskoly.cz; www.idnes.cz; www.ihned.cz; www.novinky.cz; www.oapraha.cz; www.gopas.cz; www.seduo.cz; www.csfd.cz

Автор

Mgr. **Kateřina Rysová** закончила в 2016 г. магистратуру на Философском факультете Университета имени Масарика в Брно. В настоящее время является студенткой докторской программы Филология – Русский язык в отделении славяноведения Университета им. Масарика, и преподает в университете курсы русского языка для начинающих.

Докторант занимается языком современной рекламы, главным образом компаративным анализом русской и чешской онлайн рекламы в сфере образования. Диссертация рассматривает стиль рекламы, представляющий особенный текстовый жанр. В ней исследуются морфологические, синтаксические и лексические черты и особенности рекламного стиля, подчеркивая своеобразие онлайн среды, и использование социальных сетей для рекламных целей.

Author

Mgr. **Kateřina Rysová** finished her master's degree studies at Faculty of Arts at Masaryk University in Brno in 2016. Currently she is a full-time student of the doctoral degree programme Philology – Russian Language at the Slavonic Studies Department at Masaryk University. She teaches Russian courses for beginners along her doctoral studies.

Her scientific activity is oriented towards the language of current advertising, primarily focusing on comparative analysis of Russian and Czech online advertising in education. Her thesis explores advertising style, which represents a specific textual genre. The thesis describes basic morphological, syntactic and lexical features of the advertising style, with the emphasis on online setting and using social media for advertising purposes.

Daša Gaberšek
Ljubljana
dasa.gabersek@gmail.com

Analiza izbranih poljskih frazemov s sestavino *pot* v luči konceptualne metafore[1]

Prispevek v okviru kognitivnega jezikoslovja, natančneje teorije konceptualne metafore Georga Lakoffa in Marka Johnsona, raziskuje frazeološko gradivo poljskega jezika s sestavino *pot*. Značilnost konceptualnih metafor je, da s preslikavo konkretnega koncepta iz izhodiščnega področja prikaže manj konkreten, abstrakten koncept v ciljnem področju. Koncept POTI je eden od primarnih konceptov v človekovem pojmovanju in zato je jezikovno gradivo s tem konceptom bogato. Na podlagi poljskega frazeološkega gradiva prispevek predlaga sistem konceptualnih metafor, v katerem je nadrejena metafora ŽIVLJENJE JE POT. V okviru te metafore prispevek določa podrejene metafore s področja kakovosti življenja, življenja kot procesa, iskanja rešitve, stremljenja k cilju ter moralnega/nemoralnega ravnanja človeka.

Ključne besede: poljski jezik, frazeologija, kognitivno jezikoslovje, konceptualna metafora, pot

Analysis of Selected Polish Idioms which include the Component *path* in the Light of Conceptual Metaphors

This article analyses Polish idioms with the element *path* in the light of cognitive linguistics and theory of conceptual metaphors by George Lakoff and Mark Johnson. It is typical of conceptual metaphors to refer to the transformation of a concrete concept from source domain to a less concrete, abstract concept from target domain. The concept of PATH is considered as one of the most fundamental concepts of human conception. Therefore, the linguistic material containing it is very rich. The article proposes a system of conceptual metaphors (in which LIFE IS A PATH is the superior metaphor) based on Polish idioms. Within this system, the article defines other conceptual metaphors in the domains of life quality, life as a process, searching for a solution, pursuing one's aim and one's moral/immoral conduct.

Keywords: Polish language, phraseology, cognitive linguistics, conceptual metaphors, path

1 O metafori v kognitivnem jezikoslovju – teoretična izhodišča

Kognitivna znanost, katere veja je tudi kognitivno jezikoslovje, se je razširila najprej v ZDA v drugi polovici 20. stoletja, nato pa v Evropi. Kognitivistične

1 Za pomoč pri pisanju prispevka se iskreno zahvaljujem Agnieszki Będkowski in Eriki Kržišnik.

raziskave se ukvarjajo s spoznavnimi (kognitivnimi) sposobnostmi človeškega uma in jezik je v tem smislu razumljen kot ena od teh sposobnosti (Kržišnik 2004). Jezik je v nasprotju s strukturalističnim jezikoslovjem odvisen od zunanjih, nejezikovnih dejavnikov, ni avtonomen. Določajo ga človekove tako fizične kot tudi kulturne oziroma družbene izkušnje.

Izmed smeri kognitivnega jezikoslovja najbolj izstopata kognitivna slovnica (Ronald W. Langacker) ter kognitivna semantika (George Lakoff s sodelavci) (Kržišnik 2004). Teorijo metafore v kognitivizmu je razvil prav Lakoff z Markom Johnsonom v knjigi *Metaphors We Live By* leta 1980. Metafora ima po njunem mnenju osrednje mesto pri razumevanju mišljenja in jezika. To je doseženo z dvema predpostavkama:

1. Metafora ni predvsem sredstvo retoričnega oblikovanja besedila, temveč je del »vsakdanjega« jezika, jezikovno je torej (običajno) izražena s konvencionalnim sredstvom in (le izjemoma) s kreativnim (novim) izrazom. […]

2. Metafora sploh ni sredstvo jezika, temveč je del našega konceptualnega (pojmovnega) sestava, najprej torej del našega mišljenja. […] Lakoff in drugi ugotavljajo, da je naš konceptualni sestav, znotraj katerega tako mislimo kot tudi delujemo, po svojem bistvu metaforičen. (Kržišnik 2004)

Konceptualno metaforo sestavljata dva koncepta, največkrat je eden od njiju konkreten in predstavlja izhodiščno področje, drugi pa abstrakten in predstavlja ciljno področje. Ustvari se preslikava iz izhodiščnega v ciljno področje – metafora je potemtakem *»sredstvo, ki nam omogoča, da razumemo in doživljamo eno izkušenjsko področje (domeno) s pomočjo (in v okviru) drugega izkušenjskega področja«* (Kržišnik 2004). Mnogi koncepti, s katerimi imamo opravka skozi življenje, so namreč abstraktni (npr. ČUSTVA,[2] ČAS, RAZMIŠLJANJE) in jih lahko razumemo le, če si jih razlagamo s koncepti, ki so nam znani in jih že imamo v svojem poznavanju sveta. Toda izbira možnih preslikav ni povsem poljubna, temveč je utemeljena v človekovi fizični in kulturni izkušnji (Kržišnik 2004). Konceptualne metafore so izhodišče za jezikovno uresničitev z metaforičnimi izrazi. Na primer: frazem *skregati se na smrt* je metaforičen izraz konceptualne metafore SPOR JE VOJNA, pri čemer je abstrakten koncept SPOR ciljno področje, konkreten koncept VOJNA pa izhodiščno področje. Med izhodiščnim in ciljnim področjem se je zgodila preslikava.

2 V kognitivnem jezikoslovju je navada, da se tako koncepte kot tudi konceptualne metafore zapisuje z velikimi tiskanimi črkami (X JE Y).

V slovensko jezikoslovje je zgornjo teorijo metafore prenesla ter na slovenskem gradivu preizkusila Erika Kržišnik (Kržišnik in Smolić 1999; Kržišnik 2004), slovensko jezikovno gradivo pa v luči kognitivnega jezikoslovja raziskuje tudi poljska jezikoslovka Agnieszka Będkowska.

Poudariti velja, da imajo jezikovne uresničitve konceptualnih metafor *»[...] konvencionalen značaj in so utrjeni del našega konceptualnega sveta«* (Będkowska - Kopczyk 2004: 50). Prav zato je frazeološko gradivo nekega jezika odličen vir za odkrivanje konceptualnih metafor, konvencionaliziranih v kulturi tega jezika. Frazemi so torej le ena od možnosti metaforičnih izrazov določene konceptualne metafore. Ena glavnih lastnosti frazeoloških enot (v nadaljevanju FE) je namreč stalnost oblike in pomena, kar jim omogoča, da se ohranijo v jeziku več generacij, obenem pa govorci istega jezika različnih generacij frazem razumejo na enak način. Kakor ugotavljajo kognitivni jezikoslovci, so frazemi v kognitivni semantični analizi temeljnega pomena, zahvaljujoč svoji metaforični motiviranosti in ekspresivnosti, s katerima izražajo konceptualne metafore (Będkowska - Kopczyk 2004: 55).

2 POT kot koncept v poljščini in slovenščini

Koncept POT štejemo med koncepte, ki gradijo konceptualne metafore, osnovane na prostorskih izkušnjah. Prostorske kategorije, ki vključujejo tudi celotno shemo IZVOR – POT – CILJ, Lakoff (1990: 275) šteje med osnovne domene. Lahko rečemo, da so prostorske izkušnje osnovni dejavnik, na podlagi katerega človek tvori prostorske kategorije. Ne le, da s pomočjo prostorskih izkušenj določamo neposredno dosegljive realije, temveč postanejo te izkušnje obenem tudi shema za konceptualizacijo drugih pojavov (Chudzik 2011).

Leksem *pot* oz. polj. *droga* je tako v slovenskem kot v poljskem jeziku del osnovnega besedišča. Konkretna pot, utrjena steza, po kateri se človek premika, da bi dosegel drugega človeka ali drugo skupnost, sta osnova, na podlagi katere je nastalo veliko metaforičnih pomenov (Ożóg 2011). Anna Chudzik je v članku *Droga jako metafora językowa* (2011) takole določila shemo konceptualizacije POTI v človekovem pojmovnem sistemu:

> Kategorija poti ima na začetku torej fizični pomen, ki se nanaša na čutno, telesno zaznavanje premikanja v prostoru proti določeni točki. Nato se metonimično in

> metaforično razširi na mnoge človeku pomembne domene – duševno, simbolično, družbeno in eksistencialno (Chudzik 2011).[3]

Z drugimi besedami, metafora POTI vključuje tako elemente sorodnih, bližnjih domen (kot na primer PREMIKANJE) kot tudi bolj oddaljenih domen, kjer POT igra pomembno vlogo (na primer POTOVANJE) (Chudzik 2011). O pomenu konceptov POTI in POTOVANJA priča tudi latinski izraz *homo viator*, torej 'potnik, romar, nekdo, ki se premika po poti življenja' (Ożóg 2011). Pot in potovanje sta torej v zahodni kulturi že dolgo pomembna tudi z verskega vidika – tako v romarskem smislu kot tudi z vzpostavitvijo konceptualne metafore ŽIVLJENJE JE POT, o kateri bom govorila v naslednjih razdelkih.[4]

Zaradi skupne oz. podobne srednjeevropske (kulturne in verske) zgodovine, se koncept POTI v slovenščini in poljščini pojavlja v zelo podobnih frazemih. V nadaljevanju obravnavano frazeološko gradivo, ki vključuje ta koncept, je Slovencem, ki se učijo poljsko, razumljivo in zanj ne potrebujejo dodatne razlage. Zaključim lahko, da so konceptualne metafore, ki se v tem gradivu pojavljajo, skupne tako slovenskim kot poljskim govorcem.

3 Postopek zbiranja in obravnave frazeološkega gradiva

Kot napoveduje naslov prispevka, so glavni predmet analize poljski frazemi, ki vsebujejo sestavino *droga* 'pot'. Za glavni vir frazeološkega gradiva sem izbrala slovar *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami*, izbor frazemov pa dopolnila z gradivom iz slovarja *Słownik frazeologiczny języka polskiego* Stanisława Skorupke. S tem sem poskusila oblikovati karseda reprezentativen nabor frazeološkega gradiva, ki bi zadostoval za vzpostavitev sistema obravnavanih konceptualnih metafor.

Treba je poudariti, da ta prispevek pojmuje frazeologijo v ožjem pomenu, torej jedrni del frazeologije predstavljajo tiste FE, ki imajo poudarjen konotativni del pomena, mednje tako ne sodijo niti delno nemotivirane terminološke stalne besedne zveze[5] (Kržišnik 2013). Na podlagi tega kriterija je bila približno polovica gradiva, ki ga je v svojem slovarju izbral Stanisław Skorupka, izločena iz obravnave. Prav tako v obravnavano gradivo nisem vključila frazemov, ki so

3 Odstavek prevedla Daša Gaberšek.

4 Slovenščina ima še en izraz, ki se v poljščino prevaja z besedo *droga* – gre za besedo *cesta*. Tudi *cesta* se pojavlja v slovenskih frazemih, vendar bi bilo treba raziskati, ali ti frazemi izražajo konceptualne metafore, skladne s tistimi, ki jih izražajo frazemi s sestavino pot – prim. *spraviti koga na pravo pot* ter *postaviti koga na cesto*.

5 Prim. *droga sądowa* (sodna pot) – gre le za stalno besedno zvezo, ki označuje postopek dejanj, proceduro.

izraz metafor, ki se jih ne da vključiti v predlagani sistem konceptualnih metafor, obravnavanih v nadaljevanju.[6] Uporabljeni slovarji pogosto navajajo frazeme z vsem možnimi variantami in oblikami rabe (dovršna/nedovršna oblika glagolov, sopomenke itn.), ki pa v želji po koherentnosti in jasnosti pri navajanju primerov ne bodo vselej izpisani.

Pri navajanju po konceptualnih metaforah razvrščenega frazeološkega gradiva bo ob vsakem primeru naveden njegov dobesedni prevod ter slovenska frazeološka ustreznica. Slovenski frazemi so črpani iz *Slovarja slovenskih frazemov* (v nadaljevanju SSF) Janeza Kebra, druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju SSKJ^2) ali pa lastnega poznavanja slovenskega frazeološkega gradiva, ki sem ga preverila v korpusu *Gigafida 2.0* (v nadaljevanju GF). Če ustreznice v slovenščini ni moč najti, bo na tem mestu razlaga pomena poljskega frazema.

4 Konceptualne metafore, aktualizirane v zbranem frazeološkem gradivu

V poljskem jezikoslovju že obstaja nekaj predlogov, ki vzpostavljajo sistem metafor POTI, vendar se zdi, da se noben od njih ne osredotoči le na frazeološko gradivo poljskega jezika.[7]

Kazimierz Ożóg denimo v članku *Metafora życia ludzkiego jako drogi – aspekty językowe i kulturowe* (2011) sprva piše o fizični poti kot realiji ter o poti kot potovanju, šele nato pa vzpostavi sistem konceptualnih metafor: osnovna je ŽIVLJENJE JE POT, podrejena pa ji je ČLOVEKOVO RAVNANJE JE POT (Ożóg 2011). Kot bomo videli kasneje, frazeološko gradivo omogoča razširitev tega sistema.

Anna Chudzik pa v že zgoraj omenjenem članku razdeli elemente koncepta POTI kot jezikovne metafore glede na značilnosti:

a) Strukturalno-orientacijski elementi (začetek in konec poti, del poti itn.)
b) Procesni elementi
   - Proces premikanja v neki smeri (aktivnost, delovanje)
   - Pasivni proces premikanja: personifikacija – droga pelje, vodi
c) Kakovostni in aksiološki elementi (lahka/težka; lastna/skupna; prava, primerna/slaba; nova/stara itn.)

(Chudzik 2011)

6 Prim. *czuć się jak groch przy drodze* (dobesedno: *počutiti se kot grah ob poti/cesti* 'biti prestrašen zaradi občutka nevarnosti').

7 O tem piše tudi Zoltán Kövecses, vendar pri tem poudarja, da razprava temelji na angleškem jeziku, poleg tega pa za ciljno področje izpostavi koncept POTOVANJA in ne POTI. S primeri (POTNIK JE ČLOVEK, KI ŽIVI, CILJ POTOVANJA JE ŽIVLJENJSKI CILJ itn.) dokaže sistematičnost omenjene konceptualne metafore (Kövecses 2011).

Tudi ta delitev se prekriva s predlaganim sistemom metafor, vendar le delno, saj vključuje tudi nefrazeološke stalne besedne zveze, ki jih v frazeologiji (v ožjem pomenu besede) ni moč najti.

Na podlagi izbranih poljskih frazemov s sestavino *droga* lahko torej predlagamo naslednji sistem konceptualnih metafor:

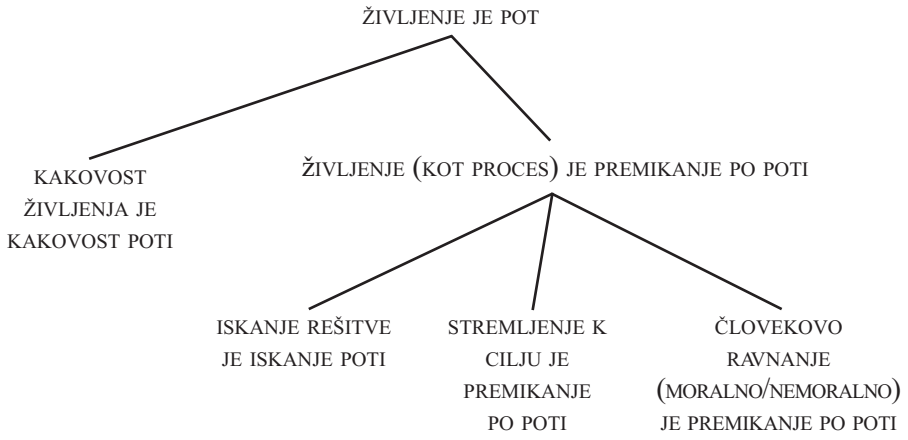

4.1 Nadrejena metafora ŽIVLJENJE JE POT

Glavna, nadrejena metafora, ki se pojavlja pri analizi frazeološkega gradiva (pa tudi preostalega jezikovnega gradiva), je ŽIVLJENJE JE POT. Kot smo omenili že v drugem poglavju, je to metafora, globoko zasidrana v naši kulturni zavesti. Gre za eno od primarnih metafor, je torej rezultat fizične izkušnje človeka, vzpostavljamo jo s pomočjo preprostega opazovanja in je značilna za mnoge narodne in verske skupnosti (Ożóg 2011). Zanimiv metaforični izraz je tudi latinski *curriculum vitae*, dobesedno prevedeno 'potek življenja' (Ożóg 2011). Poljska frazeologija metaforo izraža v naslednjih primerih:

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
dziecko (jest) w drodze	otrok (je) na poti	*otrok je na poti* (SSF)
ostatnia droga	zadnja pot	del pogreba, ko se odnese truplo pokojnega do groba[8]
daleka droga do Pana Boga	dolga pot do Gospoda Boga	človeka čaka dolgo življenje, preden doseže nebesa (Boga)
droga wieczności	pot večnosti	*pot v večnost* (GF)[9]

Preostali frazemi so izrazi metafor, podrejenih zgornji. Gre za povezave med različnimi elementi domen ŽIVLJENJA in POTI.

4.1.1 Metafora KAKOVOST ŽIVLJENJA JE KAKOVOST POTI

Frazem, ki izraža to metaforo, je le eden (z variantami), kar pa ne pomeni, da se metafora ne more izražati izven frazeološkega gradiva poljskega jezika oz. njegovih govorcev.

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
droga krzyżowa, ciernista, cierniowa	križev pot, bodeča pot	*kaj je čigav križev pot* (SSKJ[2]), *trnova pot* (SSF)

Slovenski in poljski jezik sta besedno zvezo *križev pot* v svojo frazeologijo prevzela iz krščanskega izročila, kjer gre za likovno upodobitev trpljenja Jezusa od obsodbe na smrt pa do njegovega pogreba, molitev, pri nas pa poznamo tudi arhitekturno oblikovan križev pot s kapelicami. Gre torej za frazem biblijskega izvora.

8 V slovenščini najdemo frazem *spremljati/pospremiti koga na zadnji poti* (SSKJ2).

9 Zgornjo metaforo s konceptom VEČNOSTI izražata tudi frazema *stopiti v večnost* ter *vrata v večnost*.

4.1.2 Metafora ŽIVLJENJE (KOT PROCES) JE PREMIKANJE PO POTI

Za razliko od prve podrejene metafore, ki se nanaša na kakovost poti, se druga nanaša na premikanje po poti. Domena ŽIVLJENJE tukaj ponuja več različnih elementov oz. pogledov na ŽIVLJENJE, tako ima tudi ta metafora sebi podrejene metafore, obravnavane v sledečih podpoglavjih. Frazemi, ki sami po sebi izražajo domeno ŽIVLJENJE KOT PROCES, so naslednji:

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
iść, podążać swoją/ własną drogą	hoditi po svoji/lastni poti	*hoditi/iti svojo/lastno pot* (GF)*, hoditi svoja pota* (SSF)
iść wytkniętą drogą	hoditi po poudarjeni poti	stremeti k jasnemu cilju, izpolnjevati svoje načrte
ruszyć swoją drogą	iti na svojo pot	začeti izpolnjevati svoje načrte
po drodze	po poti	*po poti* (SSKJ^2), spotoma, mimogrede
zatrzymać się w pół drogi	ustaviti se na pol poti	*ostati na pol poti* (SSF, SSKJ^2)
wejść w drogę czegoś	stopiti na pot česa	*stopiti na pot česa* (GF)*, stopiti na kakšno/katero pot*
zawrócić z drogi	zaviti s poti	spremeniti način ravnanja, *po drugi poti* (GF), *skreniti s poti* (SSKJ^2)
coś jest na dobrej, złej drodze	kaj je na dobri, slabi poti	kaj se dobro, slabo odvija, *kaj je na dobri poti* (SSKJ^2)
coś jest w drodze	kaj je na poti	kaj se približuje, se bo hitro zgodilo
coś prowadzi prostą drogą do czegoś	kaj pripelje do česa po ravni poti	kaj vodi neizbežno do nečesa, vodi naravnost v kaj
być, stać na rozstajnych drogach/ na rozdrożu	biti, stati na razpotju	*znajti se na razpotju*

4.1.2.1 Metafora ISKANJE REŠITVE JE ISKANJE POTI

Kljub temu, da sta si prva frazema, ki izražata to metaforo, zelo podobna, slovarji navajajo oba (lahko bi šlo za varianti istega frazema):

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
szukać drogi	iskati pot	*iskati pot* (GF)
szukać innych dróg	iskati druge poti	*iskati druge poti* (GF)[10]
znaleźć drogę do czegoś	najti pot do česa	*najti pot do česa*

4.1.2.2 Metafora STREMLJENJE K CILJU JE PREMIKANJE PO POTI

CILJ je osnovni element domene POTI, kot jo razumemo v naši kulturi, in je tako zelo priročen za preslikave med fizičnim premikanjem po poti ter stremljenjem k cilju oziroma doseganjem zastavljenih ciljev. Kot bomo videli, je v frazemih lahko govorec tisti, ki stremi k cilju, lahko pa je tudi tisti, ki stremljenje k cilju prepreči drugemu.

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
być na dobrej/najlepszej drodze do czegoś[11]	biti na dobri/najboljši poti do česa	*biti na dobri/najboljši poti do česa* (SSF)
mieć otwartą drogę do czegoś	imeti odprto pot do česa	*imeti odprto pot do česa* (GF)
od czegoś do czegoś prowadzi prosta droga	od česa do česa pelje ravna pot	nekaj je mogoče, lahko dosegljivo
otworzyć/utorować (komuś, sobie) drogę do czegoś	odpreti/utreti (komu, sebi) pot do česa	*odpreti/utreti (komu, sebi) pot do česa* (SSKJ[2])
stanąć komuś na drodze	stati nekomu na poti	*stati nekomu na poti* (GF)

10 Mestoma se *pot* v tem frazemu pojavlja tudi v ednini – *iskati drugo pot*.

11 Predvidevam, da gre za varianto istega frazema, ki se pojavlja pri metaforah ŽIVLJENJE (KOT PROCES) JE PREMIKANJE SE PO POTI ter ČLOVEKOVO (MORALNO/NEMORALNO) RAVNANJE JE PREMIKANJE SE PO POTI. Kar jih razlikuje med seboj je osebek (neživ, npr. projekt, delo ali oseba) ter prisotnost/odsotnost neobveznih sestavin v frazemu – element *do czegoś* jasno nakazuje prisotnost cilja osebka, tj. živa oseba. Tako je težko določiti tudi ustreznico za vse tri variante frazema, saj SSF razlaga slovenski frazem zelo skopo z *»veliko možnosti je«*. Poleg tega se slovenski frazem uporablja v predmetnem odvisniku (npr. Marko je na dobri poti, da obesi šolo na klin.), česar v poljščini ni moč opaziti. Obenem navedeni primeri tudi kaže, da *dobri*, *najboljši* ne pomeni nujno, da gre za pozitivni cilj.

ustępować komuś z drogi	umakniti se komu s poti	*iti komu s poti* (GF)
zamknąć komuś drogę do czegoś	zapreti komu pot do česa	*zapreti komu pot do česa* (GF)
pokazać, wskazać komu drogę	pokazati komu pot	*(po)kazati komu pot* (GF)

4.1.2.3 Metafora ČLOVEKOVO (MORALNO/NEMORALNO) RAVNANJE JE PREMIKANJE PO POTI

Zgornja metafora je v krščanski kulturi izražena zelo pogosto, saj se že v Svetem pismu ČLOVEŠKO RAVNANJE pogosto primerja s POTJO. Človek se mora naučiti hoditi po Božjih poteh, Stara zaveza pa pogosto izpostavlja nasprotje med potjo zla in dobro potjo (Ożóg 2011). Tako je v globoko v kulturo zakoreninjeni frazeologiji ta metafora dokaj produktivna:

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga
chodzić, iść prostą drogą	hoditi po ravni poti	živeti dobro, iskreno ravnati
być na dobrej/złej drodze	biti na dobri/slabi poti	živeti, ravnati moralno/nemoralno; *hoditi po dobri poti*
chodzić, iść krętą drogą	hoditi po krivi poti	*hoditi po krivih potih* (SSKJ^2, SSF)
obrać dobrą/złą drogę	izbrati dobro/slabo pot	ravnati dobro/slabo, moralno/nemoralno
wstąpić na dobrą drogę	stopiti na dobro pot	*ubrati pravo pot* (GF), začeti se dobro, moralno obnašati, ravnati
zawrócić (kogoś) ze złej drogi	spraviti se/koga s slabe poti	*spraviti koga na pravo pot* (SSF)*, spraviti koga na pošteni pot* (SSKJ^2)[12]
zejść, wkroczyć na śliską drogę, na drogę zła	stopiti na spolzko pot, na pot zla	začeti obnašati se, ravnati nemoralno

12 Pri tem primeru je vidna zanimiva razlika na leksikalni ravni med poljskim in slovenskim frazemom, ki imata sicer isti pomen – poljski izpostavi element slabe poti, ki se konča, slovenski pa dobre, oziroma prave, poštene poti, ki se začenja.

5 Koncept STEZE (ŚCIEŻKA)

Ob širokem konceptu POTI pozna poljska frazeologija tudi koncept STEZE (poljsko ŚCIEŻKA). Tudi ta se pojavlja v poljski frazeologiji, a večinoma v drugačnih metaforičnih izrazih kot POT, zato ni vključena v zgornji sistem in ji je posvečen ločen razdelek v prispevku. Ker je frazeološkega gradiva manj, bo to predstavljeno na skupnem seznamu z možnimi konceptualnimi metaforami, ki jih izraža. Nadaljnja analiza bi pokazala, če se spodnje konceptualne metafore morda vpisujejo v večje sisteme metafor.

Poljski frazem ali pregovor	Dobesedni prevod v slovenščino	Slovenska ustreznica ali razlaga	Konceptualna metafora
być z kimś na wojennej ścieżce	biti z nekom na vojni stezi	*biti na bojni nogi s kom/čim* (SSF, SSKJ[2])	ODNOS DO DRUGEGA JE STEZA
wejść się na wojenną ścieżkę	stopiti na vojno stezo	začeti konflikt s kom	
ścieżki życia	steze življenja	tok življenja, usoda	USODA JE STEZA
utarte, wydeptane ścieżki	utrjene poti	preverjene, dobre metode[13] ravnanja	NAČIN RAVNANJA JE STEZA
ciernista ścieżka[14]	trnova steza	življenje, polno bolečine, muk in trpljenja	KAKOVOST ŽIVLJENJA JE KAKOVOST STEZE

6 Sklep

Koncept POTI je eden od osnovnih konceptov v človekovem pojmovanju sveta, saj temelji na prostorski izkušnji. Prisotnost poti v človekovem življenju že vse od začetkov civilizacije priča o pomenu tega koncepta, ki je posledično prisoten tudi v jezikovnem gradivu. Začetna točka za konceptualizacijo je bila konkretna, utrjena pot ali steza, po kateri se je človek moral premikati, da je prišel od točke do ciljne točke. Ta podoba se je tekom konceptualizacije razširila na ostale bolj ali manj abstraktne domene človekovega življenja. Na podlagi gradiva vidimo, da gre za pomemben koncept v slovenskem in poljskem jeziku (DROGA). Frazeološko gradivo slednjega je razumljivo tudi slovenskim govorcem, ki se učijo poljski jezik.

13 Prav beseda *metoda*, ki je v slovenščino preko latinščine (*methodus*) in nato nemščine (*Methode)* prišla iz grščine, pomeni 'pot do cilja, način učenja ali preiskovanja'. Gre za sestavljenko; gr. *metá* ‚vmes, prek' in *hodós* ‚pot'. Očitno je ta pomenski prenos obstajal že v grščini.

14 Menim, da gre za varianto že obravnavanega frazema *droga ciernista*.

Upoštevajoč teorijo konceptualne metafore Georga Lakoffa ter Marka Johnsona lahko na podlagi zgornje analize zaključim, da je mogoče večino poljskega frazeološkega gradiva s sestavino *droga* (sl. *pot*) razvrstiti v dokaj razvejan in natančen sistem konceptualnih metafor. Nadrejena konceptualna metafora temu sistemu je ŽIVLJENJE JE POT, ki se naprej deli na podrobnejši metafori KAKOVOST ŽIVLJENJA JE KAKOVOST POTI ter ŽIVLJENJE (KOT PROCES) JE PREMIKANJE PO POTI. Slednja pa vključuje 3 podkategorije in se tako nadalje deli na konceptualne metafore ISKANJE REŠITVE JE ISKANJE POTI, STREMLJENJE K CILJU JE PREMIKANJE PO POTI in ČLOVEKOVO (MORALNO/NEMORALNO) RAVNANJE JE PREMIKANJE PO POTI.

V poljskem frazeološkem gradivu se, sicer v manjšem obsegu kot POT, pojavlja tudi koncept STEZE (ŚCIEŻKA). Tudi tu se srečamo z metaforičnimi izrazi različnih konceptualnih metafor, ki pa bi jih bilo treba za oblikovanje verodostojnih sklepov bolj podrobno raziskati. Metafore se namreč le redko ujemajo s tistimi, ki jih izražajo frazemi s konceptom POTI.

Viri in literatura

Będkowska - Kopczyk, Agnieszka, 2004: *Jezikovna podoba negativnih čustev v slovenskem jeziku*. Ljubljana: Študentska založba.

Chudzik, Anna, 2011: Droga jako metafora językowa. Jan Adamowski, Katarzyna Smyk (ur.): *Droga w języku i kulturze*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 27–36.

Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana: Založba ZRC.

Kövecses, Zoltán, 2011: *Język, umysł, kultura. Praktyczne wprowadzenie*. Prev. A. Kowalcze – Pawlik in M. Buchta. Kraków: Universitas.

Kržišnik, Erika, 2004: Pojmovanje metafore v kognitivnem jezikoslovju. Čas je denar – tako rečemo = tako mislimo. Jesenšek, Marko (ur.): *Slovenski jezik in literatura v evropskih globalizacijskih procesih*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 56–74.

Kržišnik, Erika, 2013: Moderna frazeološka veda v slovenistiki. Jakop, Nataša, Jemec Tomazin, Mateja (ur.): *Frazeološka simfonija: Sodobni pogledi na frazeologijo*. Ljubljana: Založba ZRC. 15–26.

Kržišnik, Erika, Smolić, Marija, 1999: Metafore, v katerih živimo tukaj in zdaj. Kržišnik, Erika (ur.): *Zbornik predavanj. 35. seminar slovenskega jezika, literature in kulture.* Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 61–80.

Lakoff, George, 1990 ([1]1988): *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago, London: The University of Chicago Press.

Lakoff, George, Johnson, Mark, 2003 ([1]1980): *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.

Ożóg, Kazimierz, 2011: Metafora życia ludzkiego jako drogi – aspekty językowe i kulturowe. Adamowski, Jan, Smyk, Katarzyna (ur.): *Droga w języku i kulturze*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. 17–25.

Skorupka, Stanisław, 1967: *Słownik frazeologiczny języka polskiego 1–2*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami, 2005. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.

Korpus Gigafida: <http://www.gigafida.net/>. (Dostop 26. 4. 2019)

Keber, Janez, 2011: *Slovar slovenskih frazemov*. Spletna izdaja: <www.fran.si>. (Dostop 14. 8. 2019)

SSKJ^2. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Spletna izdaja: <www.fran.si>. (Dostop 14. 8. 2019)

Avtorica

Daša Gaberšek je študentka drugostopenjskih študijev Polonistika ter Francistične študije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Njeno osrednje zanimanje predstavlja frazeologija – prvostopenjski študij je zaključila leta 2016 z diplomsko nalogo *Poljski, slovenski in francoski frazemi s komponento jezik – primerjava*. Tudi na drugostopenjskem študiju svoje raziskovanje usmerja v frazeologijo, in sicer v kognitivistično analizo poljskih in francoskih frazemov ter razliko v njihovem razumevanju znotraj posamezne kulture. Svoje znanje francoščine in poljščine je med drugim izpopolnjevala na semestrskih študijskih izmenjavah v Poitiersu v Franciji (2017) ter v Varšavi na Poljskem (2019).

Author

Daša Gaberšek is an MA student of Polish and French studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. Her main field of interest is phraseology – she finished her BA in 2016 with thesis Polish, Slovene and French Idioms that Include Tongue as Their Component – a Comparison. On her master's degree programme, she continues her research on phraseology, namely cognitive analysis of Polish and French idioms and their understanding in both cultures. Among others, she perfected her knowledge of French and Polish on semester long study exchanges in Poitiers, France (2017) and in Warsaw, Poland (2019).

Tjaša Markežič
Maribor
tjasa.markezic@gmail.com

Frazemi z glagolsko sestavino premikanja in njihova raba v korpusu *Gigafida*

Prispevek obravnava glagole premikanja v frazemih slovenskega jezika, zbranih po *Slovarju slovenskih frazemov*. Ugotavljamo, da so tovrstni frazemi označeni z različnimi kvalifikatorji, da so izvorno zelo raznoliki in da tematizirajo različne pojme. Nekateri glagoli premikanja v zbranih frazemih izražajo koncept premikanja, nekateri frazemi pa vsebujejo tovrstne glagole, a ne pomenijo premikanja, temveč govorijo o lastnostih človeka kot živega bitja oz. o njegovi vlogi v družbi. Preverjanje po korpusu *Gigafida* kaže, da je raba tovrstnih frazemov ali njihovih delov v vsakdanjem jeziku dokaj razširjena, zgledi pa so izbrani tako, da kažejo tudi morebitno variantnost sestavin.

Ključne besede: slovenski jezik, frazemi, *Slovar slovenskih frazemov*, glagoli premikanja, korpus

Idioms with Verbs of Motion and Their Use in the Gigafida Corpus

This article deals with verbs of motion in Slovenian idioms, collected in the *Dictionary of Slovenian Idioms*. We have established that such idioms are marked with different qualifiers, they are originally very diverse and they also thematise different concepts. Some verbs of motion in the chosen idioms express a concept of movement and some idioms contain such verbs, yet do not have the meaning of movement but speak of the characteristics of a person as a living being and of his/her role in the society. Examining the *Gigafida* corpus indicates that the use of such idioms as a whole or their parts in everyday language is fairly widespread, and the examples are chosen to indicate the possible variety of the elements.

Keywords: Slovenian language, idioms, *Dictionary of Slovenian Idioms*, verbs of motion, corpus

1 Uvod

Po Toporišiču (2004: 351–353) lahko glagoli izražajo različne vrste glagolskih dejanj: nedovršni glagoli so tako 1) trajni (*govoriti*) in ponavljalni (*skakati*); 2) določni in nedoločni (*nesem – nosim*); 3) glagoli dejanja oz. stanja (*sedem – sedim*); 4) glagoli za dejanje in povzročanje dejanja (*pijem – pojim*); 5) glagoli za dejanje in zaznavanje dejanja (*poslušam – slišim*); 6) glagoli, ki pomenijo spremljavo (*pripevati*); 7) glagoli za dejanja, navade (rabili so se v 19. stoletju, npr.

hojevati); 8) glagoli delnosti (*pošepavati*); 9) glagoli premikanja (*iti*, *peljati se*); 10) naklonski in fazni glagoli (*morati*; *začeti*); 11) glagoli dejanja (*vrniti se*), stanja (*viseti*), poteka (*rasti*). Med dovršnimi glagoli pa so pomembne skupine, ki izražajo: 1) začetek dejanja (*zapeti*); 2) kratkotrajnost (*poležati*); 3) trenutnost (*počiti*); 4) manjšalnost (*hlipniti*); 5) konec dejanja (*dovečerjati*); 6) razmahnjenost (*razgovoriti se*); 7) postajanje (*pobledeti*); 8) izvršitev med gibanjem (*prišepati*); 9) izpolnjenost (*najesti se*).[1]

Toporišič (1992: 213; premikanje) glagole premikanja torej obravnava kot pomensko kategorijo, ki ima pri glagolih vpliv na izbiro svojega določila v glagolski obliki, ob sebi namreč od glagolskih oblik dopušča le namenilnik nedovršnih glagolov oz. nedoločnik brez -i pri dovršnih.[2] Premikanje se razume kot hoja, vožnja, plavanje, plovba, letenje, in sicer v vseh oblikah, torej ne le npr. *grem*, temveč tudi *tečem*, *hitim*, *lazim*, *lezem*, *vlačim se* itd. Premikanje po prostoru v smeri od x proti y predpostavlja tudi premik iz nekega kraja A v neki drug kraj B; če ta premik razstavimo na njegove sestavne dele, dobimo naslednje faze: a) zapustitev (oziroma zapuščanje) izhodiščnega kraja A, npr. *oditi*; b) premikanje v smeri od A do B, denimo *iti*; c) dosego (oz. doseganje) cilja B, npr. *priti* (Miklič 1980: 107).[3] Osrednji glagol te pomenske skupine je *iti* (s sestavljenkami). Ločimo prehodne in neprehodne glagole premikanja. Neprehodni izražajo kot nedovršniki premikanje v prostoru (*iti, hoditi*), kot dovršniki pa prenehanje nahajanja na določenem mestu, v določenem kraju ali pa dosego cilja (*oditi, odleteti, odpluti*). V teh primerih imajo dopolnila na vprašanja kam, kod, od kod, do kod, čemu, kar je odvisno od pomena. Možen je tudi prehod med glagole drugih pomenskih skupin ali vsaj približanje tem, kar se kaže v ustreznih dopolnilih v stavku; pomenijo lahko tudi značilnost glede na način premikanja. Prehodni glagoli premikanja pa ne izražajo premikanja v prostoru, pač pa premikanje določeno stvar prizadeva, kar

1 Po Andreji Žele (2012: 131) pa so temeljni glagoli tvornih dejanj/procesov tudi temeljno pomensko delitveno merilo za glagolske pomenske skupine ravnanja/upravljanja/ustvarjanja (*delovati, narediti/delati*), govorjenja/razumevanja/mišljenja (*čutiti, dojemati*), **premikanja** (*priti, peljati se*) in sprememb/poteka sprememb (*spremeniti/spreminjati*). Za razliko od Toporišiča ne loči pomenskih skupin glede na glagolski vid. Pomensko mrežo slovenskih glagolov pa je izdelal tudi Jure Zupan (2013), ki je glagole razdelil v šest glavnih glagolskih pomenskih skupin glede na šest izhodiščnih pomenskih razlag: obstajati/biti, pripadati/vsebovati, **premikati/gibati se**, delati/narediti kaj, misliti/ustvarjati in zaznavati/odzivati se.

2 V *Slovenski slovnici* (2004: 400) Toporišič pojasnjuje, da se je nedoločnik nekoč rabil namesto namenilnika dovršnih glagolov (*Šla je požeti še preostalo pšenico*).

3 Jure Zupan (2013) pa se je lotil izdelave pomenske mreže slovenskih glagolov. Za gradivno osnovo je vzel vse glagole s pomenskimi razlagami iz *SSKJ1*, pri čemer je ena od izhodiščnih pomenskih razlag premikati/gibati se. Tudi on jo natančneje razdela na premikati se (splošno), premikati/gibati se na način X, premikati/gibati dele telesa, priti/oditi, spreminjati gibanje, delati/narediti z gibanjem.

je v stavku izraženo s predmetnim dopolnilom (npr. *na tem mestu smo preplavali/prebrodili/prešli reko*) (Černelič-Kozlevčar 1979: 45–47).[4]

2 Glagoli premikanja v frazemih slovenskega jezika

Premikanje je torej ena od osnovnih življenjskih potreb človeka, zato pojavnost glagolov premikanja v frazemih slovenskega jezika ne preseneča. Frazemi so definirani kot besedne zveze, za katere so značilne najmanj dvobesednost, neizpeljivost njihovega pomena iz pomenov sestavin, stalnost, reproduciranost, relativna stalnost (spreminjanje oblike frazema zaradi vključevanja v sobesedilo oz. dopustna variantnost sestavin v nekaterih frazemih)[5] in ekspresivnost v razmerju do prostih besednih zvez. Tuje in domače raziskave pa kažejo, da so frazemi stalna sestavina različnih funkcijskih in socialnih zvrsti (Stramljič Breznik 1999: 264).

Frazeme z glagolsko sestavino premikanja je s tematskega vidika analizirala Elena Savelieva (2009: 129–131), ki je v raziskavo zajela gradivo prve izdaje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (dalje *SSKJ1*). Ugotavlja, da so frazemi z glagolsko sestavino premikanja zelo različni v svojem pomenu. Tematizirajo lahko različne pojme, npr. smrt (*iti v krtovo deželo*), propadanje (*kaj splava po vodi*), medsebojne odnose (*iti komu na jetra*), položaj v družbi (*priti do korita*), govorjenje (*hoditi po ovinkih*), čustvovanje (*srce je komu ušlo v hlače*). Nadalje Savelieva opaža, da vsi glagoli premikanja v frazemih izgubijo svoj prvotni pomen premikanja in dobijo frazeološko vezan pomen. Le v nekaj frazemih glagol premikanja delno ohrani svoj prvotni pomen (npr. *hoditi s kurami spat*). Razmerje med pomeni sestavin in pomenom frazema je vzpostavljeno s primerjalnimi, metonimičnimi in metaforičnimi prenosi. Savelieva zaključuje, da je v frazemih najpogosteje zastopan glagol *iti* (85 pojavitev), sledijo mu *priti* (55), *hoditi* (29), *nositi* (22), *zlesti* (14), *lesti* (12), *oditi* (10).

Pričujoča raziskava pa temelji na gradivu *Slovarja slovenskih frazemov* (dalje *SSF*), ki so v glavnem že bili zabeleženi v *SSKJ1*, le vidik raziskovanja je drugačen. Iz slovarja smo namreč izpisali vse frazeme z glagolsko sestavino premikanja, jih klasificirali glede na izvor in označenost s kvalifikatorjem, analizirali semantične odnose znotraj frazemov z glagolsko sestavino premikanja ter jih

4 Inherentno povezanost glagolov premikanja s prostorom poudarja tudi Aleksandra Derganc (2014: 345–346), ki primerja glagole premikanja v slovenščini z ruskimi.

5 Frazemi imajo določene oblike rabe, s katerimi se prilagajajo kontekstu; te oblike rabe so običajno okrnjene v primerjavi z obnašanjem proste besedne zveze v sobesedilu. Zato so frazemi anomalne jezikovne enote. To, da so odvisne od konteksta, oblike rabe tudi bistveno ločuje od variantnosti. Variantnost obstaja v sistemu/slovarju in od sobesedila ni (formalno/slovnično) odvisna.

proučili s tematskega vidika (ki se ga je v svojem prispevku lotila tudi Savelieva). Rabo tovrstnih frazemov pa smo preverili po referenčnem korpusu *Gigafida*.

2.1 Frazemi z glagolsko sestavino premikanja glede na izvor

Z izvorom frazeoloških enot (tudi primerjalno z evropsko frazeologijo) se je dlje časa ukvarjal Janez Keber. Ta vidik proučevanja je v *SSF* fakultativen oziroma upoštevan v primerih, ko je izvor frazema že pojasnjen ali pojasnljiv brez dolgotrajnega raziskovanja; avtor je namreč svoje izkušnje pri razlaganju izvora frazemov že podal za radijsko oddajo Kdo ve od 1995 do 2000. Pri razvrščanju frazemov glede na izvor smo upoštevali klasifikacijo Erike Kržišnik (1998: 58–59) in Irene Stramljič Breznik (1999: 264–272).

2.1.1 Frazemi, ki nastanejo s krajšanjem pregovorov

iti/plavati/pluti proti toku (po krajšanju iz rekov *Ni lahko proti toku plavati. Proti toku je težko plavati.*)*; plavati/pluti s tokom* (gl. *plavati proti toku*)*; krona ne bo padla komu z glave* (verjetno iz *Od poštenega dela ti ne bo krona z glave padla*)*; iti rakom žvižgat* (iz *iti rakom žvižgat in žabam gost*)*; iti žabam gost; in karavana gre dalje* (iz pregovora *Psi lajajo, karavana gre dalje*)

2.1.2 Frazemi, ki izvirajo iz drugih jezikov

priti na tapeto; v caker hoditi s kom/čim; iti v franže; hoditi/iti/stopati/stopiti v korak s časom

2.1.3 Frazemi, ki izvirajo iz ljudskih rokodelskih dejavnosti

iti kot po žnori kaj

2.1.4 Frazemi, ki izvirajo iz vsakdanjega življenja in človekovih izkušenj

prihajati/priti kot naročen; priti/romati na pravi naslov; priti na nič; priti k pameti; priti do sape; priti v zobe komu; priti komu do živca; priti komu do živega; priti na svet s srebrno žlico [v ustih]; priti na slab glas; bežati, kot bi sršeni podili koga; iti bob iz kropa pobirat; iti na minus dva deci; iti/oditi v krtovo deželo; priti na zeleno vejo; priti/iti kakor tat; bežati kot zajec; divjati/drveti kot sneta sekira;

iti v dim; dreti/drveti kot hudournik; iti po gobe; iti v horizontalo; hoditi kot po jajcih; iti komu na jetra; jezik teče komu kakor mlin; iti na jok in smeh komu; pasti/padati kot kamen; plavati kot kamen; hoditi kot mačka okrog vrele kaše; pasti kot klada; pasti na kolena; iti po enem kopitu; iti/pasti med koprive; pasti v kremplje koga/česa; kri je šla v glavo komu; kri je tekla v potokih; hoditi/iti s kurami spat; iti/oditi na lepše; iti/prihajati/priti v leta; iti komu na lim; iti kakor po loju; kot da bi/je kdo padel z Marsa; iti kot po maslu; iti pred matičarja; vlačiti/vleči se kot megla; hoditi kakor/kot mesečen; hoditi/tavati kot mesečnik; padati kot muhe; iti/teči kot namazano; teči kot navit; teči, kolikor noge nesejo koga; iti za nosom; iti na nož; iti pod nož; iti pod odejo; iti v ogenj za koga; iti kakor po olju; iti [za kom] kot ovca [za ovnom]; hoditi kot pav; plavati kot riba; plavati po žabje; pasti kot pokošen; iti rakovo pot; hoditi po krivih potih; hoditi svoja pota; teči v potokih; hoditi kot raca; priti na rešeto; pasti skozi rešeto; iti v ričet; iti ričet pihat; iti okoli riti v žep; iti pod rušo; iti skozi sito in rešeto; pasti kakor snop; pasti kot spodsekan; iti na stran; hoditi po svetu z odprtimi očmi; teči kot v filmu; dirjati/teči kot veter; kaj gre v uho/ušesa; iti na ulice; pasti v vodo; voda teče komu v grlo; vleči se kot mokra vrana; hoditi komu v zelje; pasti v zos; iti med staro železo; iti kot sveže/vroče žemlje; iti na živce komu; beseda gre komu težko iz ust; beseda gre komu težko z jezika; iti v luknjo; priti z dežja pod kap; iti/riniti z glavo skozi zid; prestopiti v drug/nasprotni tabor; skočiti/stopiti v zakonski jarem; priti si na čisto s kom/čim; priti čemu do dna; priti iz slepe ulice; priti v modo; priti komu na muho; priti v drugi stan; priti na svet; priti na svetlo; tiho, [da] bi lahko slišali šivanko pasti; priti na ti; priti komu na ušesa; priti kam skozi stranska vrata; iti igrat klavir; iti [tudi] na konec sveta; pasti v močnik; plavati v oblakih; pasti/priti na psa; iti na račun brez krčmarja; iti/hoditi/stopati prek(o) trupel

2.1.5 Frazemi, ki izvirajo iz Biblije ali drugih religioznih besedil

priti skozi šivankino uho; približati se Abrahamu; iti/priti med angelčke; priti komu v meso in kri; iti kot Elija; iti k hudiču; naj gre ta kelih trpljenja mimo; hoditi/iti/letati od Poncija do Pilata; iti [hudiču] v rit; pasti na plodna/rodovitna tla; iti k vragu; pasti v levje žrelo; zvonovi gredo v Rim; zvonovi gredo na božjo pot; zvonovi gredo k svetemu očetu po blagoslov; iti/pasti na koga/kaj kot muhe na med; iti [v denar, v prodajo] za med

2.1.6 Frazemi, ki izvirajo iz druge književnosti

iti/hoditi za koga po kostanj v žerjavico

2.1.7 Frazemi zgodovinskega izvora

priti na boben; priti na kant; bežati, kot bi koga deset biričev gonilo/podilo; hoditi kot v Canosso/iti v Canosso; iti za nohte komu; priti v škripce; pasti/priti v roke pravice; iti na rovaš koga/česa

2.1.8 Frazemi, ki izvirajo iz ljudske govorice ali miselnosti

priti do korita; iti se slepe miši [s kom/čim]; iti v Pančevo; iti v past; iti v Rim; iti/oditi s trebuhom za kruhom; iti v vas h komu; dober glas gre o kom/čem; iti se skrivalnice; priti s pravo barvo na dan; iti komu kaj adijo; priti na svoj račun; iti na roko komu; iti na vse ali nič

2.2 Frazemi z glagolsko sestavino premikanja glede na oznake v *Slovarju slovenskih frazemov*

Irena Stramljič Breznik (1999: 270–271) sicer ugotavlja, da jezikovni priročniki frazeme uvrščajo v določeno jezikovno zvrst, a hkrati poudarja, da jih pogosto ni mogoče utesnjevati zgolj v območje ene zvrsti; ni namreč ustreznega enoznačnega razmerja med sestavino in zvrstjo (ni nujno, da je frazem starinski, če je v njem taka besedna sestavina). Neustreznost takega razvrščanja se kaže denimo pri frazemu z glagolsko sestavino premikanja *priti na kant* – posamezna sestavina namreč ni več živa, je pa frazem v uporabi danes dokaj pogost.

2.2.1 Stilno-zvrstni kvalifikatorji:[6]

KNJIŽNO: *priti komu do živca; hoditi kot v Canosso/iti v Canosso*
PUBLICISTIČNO: *in karavana gre dalje; iti na ulice*
POGOVORNO: *približati se Abrahamu; priti na kant; priti na nič; divjati/drveti kot sneta sekira; iti v franže; iti po gobe; iti v tri pirovske; iti na račun brez krčmarja; priti na svoj račun; iti v ričet; iti ričet pihat; iti na roko komu; iti skozi sito in rešeto*
POGOVORNO, OLEPŠEVALNO: *iti na minus dva deci; iti v Pančevo*

6 Pri razvrščanju gradiva je rabljena terminologija iz *SSKJ2*.

POGOVORNO, SLABŠALNO: *vleči se kot mokra vrana*
ŽARGONSKO: *priti komu na muho; iti igrat klavir*
NEVTRALNO: *prestopiti v drug/nasprotni tabor; priti si na čisto s kom/čim; priti v modo; priti iz mode; priti na slab glas; iti v dim; hoditi po svetu z odprtimi očmi; beseda gre komu težko iz ust; beseda gre komu težko z jezika; dober glas gre o kom/čem*
PESNIŠKO: *naj gre ta kelih trpljenja mimo*

2.2.2 Ekspresivni kvalifikatorji:

EKSPRESIVNO: *stopiti/skočiti v zakonski jarem; priti s pravo barvo na dan; priti na boben; priti z dežja pod kap; priti čemu do dna; iti/riniti z glavo skozi zid; priti iz slepe ulice; priti v leta; priti komu v meso in kri; prihajati/priti kot naročen; priti/romati na pravi naslov; priti k pameti; priti do sape; priti na svet; tiho, [da] bi lahko slišali šivanko pasti; priti v škripce; priti na tapeto; priti/iti kakor tat; priti na ti; priti komu na ušesa; priti skozi šivankino uho; priti na zeleno vejo; priti kam skozi stranska vrata; priti v zobe komu; priti komu do živega; iti komu kaj adijo; bežati, kot bi sršeni podili koga; bežati kot zajec; hoditi/iti/stopati/stopiti v korak s časom; iti/oditi v krtovo deželo; dreti/drveti kot hudournik; iti k hudiču; hoditi kot po jajcih; iti komu na jetra; jezik teče komu kakor mlin; iti na jok in smeh komu; pasti/padati kot kamen; plavati kot kamen; hoditi kot mačka okrog vrele kaše; pasti kot klada; pasti na kolena; iti [tudi] na konec sveta; iti po enem kopitu; iti/hoditi za koga po kostanj v žerjavico; pasti v kremplje koga/česa; kri je šla v glavo komu; kri je tekla v potokih; hoditi/iti s kurami spat; iti/oditi na lepše; iti/prihajati/priti v leta; iti kakor po loju; kot da bi/je kdo padel z Marsa; iti kot po maslu; iti pred matičarja; iti [v denar, v prodajo] za med; vlačiti/vleči se kot megla; hoditi kakor/kot mesečen; hoditi/tavati kot mesečnik; iti se slepe miši [s kom/čim]; iti/pasti na koga/kaj kot muhe na med; padati kot muhe; iti/teči kot namazano; teči kot navit; teči, kolikor noge nesejo koga; iti za nohte komu; iti na nož; iti pod nož; plavati v oblakih; iti v ogenj za koga; iti kakor po olju; iti [za kom] kot ovca [za ovnom]; iti v past; pasti/priti na psa; plavati kot riba; plavati po žabje; pasti kot pokošen; iti rakovo pot; hoditi po krivih potih; hoditi svoja pota; teči v potokih; hoditi kot raca; iti rakom žvižgat; priti na rešeto; pasti skozi rešeto; pasti/priti v roke pravice; iti na rovaš koga/česa; pasti kakor snop; pasti kot spodsekan; teči kot v filmu; dirjati/teči kot veter; pasti na plodna/rodovitna tla; plavati/pluti s tokom; iti/plavati/pluti proti toku; iti/oditi s trebuhom za kruhom; iti/hoditi/stopati prek(o) trupel; kaj gre v uho/ušesa; pasti v vodo; voda*

teče komu v grlo; iti k vragu; iti na vse ali nič; iti po zlu; iti med staro železo; iti kot sveže/vroče žemlje; iti na živce komu; pasti v levje žrelo; iti se skrivalnice; iti v luknjo; iti v žehto
IRONIČNO: *krona ne bo padla komu z glave*
EKSPRESIVNO, OLEPŠEVALNO: *iti/priti med angelčke; iti pod odejo; iti pod rušo*
EKSPRESIVNO, EVFEMISTIČNO: *iti v Rim*
NIZKO: *pasti v zos*
SLABŠALNO: *priti do korita; hoditi kot pav*
ŠALJIVO: *iti za nosom; hoditi komu v zelje*
VULGARNO: *iti okoli riti v žep; iti [hudiču] v rit*

2.2.3 Časovno-frekvenčne oznake:

STARINSKO: *priti v drugi stan; priti na svetlo; priti na svet s srebrno žlico [v ustih]; bežati, kot bi koga deset biričev gonilo/podilo; iti bob iz kropa pobirat; v caker hoditi s kom/čim, iti kot Elija; iti/pasti med koprive; iti med krilatce; iti komu na lim; pasti v močnik; hoditi/iti/letati od Poncija do Pilata; iti v vas h komu; iti kot po žnori kaj; zvonovi gredo v Rim; zvonovi gredo na božjo pot; zvonovi gredo k svetemu očetu po blagoslov*
ZASTARELO: *iti po copatah; iti žabam gost*
REDKO: *iti v horizontalo*

Iz razporeditve je razvidno, da je največ frazemov premikanja v *SSF* označenih z ekspresivno, sledijo pa oznake starinsko (17), pogovorno (13) in nevtralno (10). Glede na to, da je ekspresivnost že tako tipična lastnost frazemov, je skupina s tovrstno oznako najmanj označena. Najmanj frazemov je bilo označenih z redko, nizko, ironično in pesniško (pri vsakem po en primer).

2.3 Semantični odnosi znotraj frazemov z glagolsko sestavino premikanja

O semantičnih odnosih v frazeologiji je natančneje pisal Matej Rode (1975: 439–441), ki se je posvetil razmerju med obliko in pomenom frazemov. Izpostavlja pet različnih kombinacij: variantnost, polisemijo in homonimijo kot znotrajfrazemska razmerja ter sinonimijo in antonimijo kot medfrazemski razmerji; tem kombinacijam dodajamo konkretne primere frazemov z glagolsko sestavino premikanja.

Znotrajfrazemska razmerja:

1. Variante ali dvojnice nastanejo, če se oblika nekoliko spremeni, vendar frazem ohrani svojo strukturo in pomen. V frazeologiji ločimo več vrst variant: grafemske (*iti v Canosso (Kanoso)*), morfemske (*priti komu na ušesa (uho)*), besedotvorne (*iti komu na lim (limanice)*) in leksikalne (*iti kot po loju – iti kot po maslu – iti kot po olju*).
2. Polisemija ali večpomenskost se pojavi, če ista oblika izraža več pomenov, ki so se razvili iz nekdanjega prvotnega pomena in imajo zato še nekaj skupnih semantičnih oznak, npr. *priti iz mode* – 'zastareti (o obleki)' in 'ne biti več aktualen'; *priti na nič* – ‘gospodarsko propasti, obubožati’ in ‘propasti’; *priti na svetlo* – ‘razkriti se, pojaviti se’ in ‘iziti’; *iti v dim* – ‘zgoreti’ in ‘izginiti, propasti’; *iti v franže* – ‘strgati se’ in ‘propasti, uničiti se’; *iti po gobe* – ‘umreti’ in ‘propasti’; *pasti na kolena* – ‘poklekniti (pred kom)’, ‘ukloniti se komu’ in ‘pokloniti se komu’; *iti na nož* – ‘biti nepopustljiv, oster’ in ‘obravnavati, izvajati kaj nepopustljivo, ostro’; *iti pod nož* – ‘dati se operirati’ in ‘biti zaklan, iti v zakol’; *plavati kot riba* – ‘zelo dobro plavati’ in ‘zelo dobro se znajti’; *iti v vas h komu* – ‘(v kmečkem okolju) iti ponoči na obisk k dekletu’ in ‘obiskati koga, iti na obisk h komu’; *hoditi komu v zelje* – ‘vtikati se v zadeve, kjer ima kdo že svoje načrte, namene’ in ‘dvoriti ženi ali dekletu koga’.

Medfrazemska razmerja:

1. Sinonimi ali sopomenke nastanejo, če različne oblike izražajo isti ali podoben pomen. Pri tem je lahko ujemanje pomenov popolno (če so semantične definicije enake: *iti na živce komu – iti komu na jetra*; *iti kakor po loju – iti kakor po olju – iti kot namazano – iti kot po maslu*; *hoditi komu v zelje – hoditi komu v zelnik*; *zvonovi gredo v Rim – zvonovi gredo na božjo pot*

– *zvonovi gredo k svetemu očetu po blagoslov*), nepopolno (če ima kateri od frazemov še dodatno semantično oznako: *iti k hudiču* ‘propasti, izginiti; umreti’ – *iti k vragu* ‘propasti, izginiti’; *iti na stran* ‘iti na malo ali veliko potrebo’ – *iti na minus dva deci* ‘iti na malo potrebo’) ali tako, da povzroča razliko v stilni zaznamovanosti (*iti v krtovo deželo* – pog. in *iti v večna lovišča* – publ.; *iti bob iz kropa pobirat* – star. in *hoditi za koga po kostanj v žerjavico* – ekspr.; *iti med angelčke* – ekspr./olepš. in *iti med krilatce* – star.; *iti kakor po olju/loju/maslu* – ekspr. in *iti kot po žnori kaj* – star.).

3. Antonimi so rezultat semantičnega razmerja, pri katerem različne oblike izražajo pomene, ki so si med seboj v nasprotju. Ločimo popolne antonime, kadar so strukture oblik različne (*plavati kot riba – plavati kot kamen*), in t. i. variantne antonime, ki nastanejo, če spremenimo samo eno od komponent frazema, navadno z njenim antonimom (*plavati/pluti s tokom – iti/plavati/pluti proti toku*).

4. Homonimi nastanejo, če ista oblika izraža pomene, ki nimajo nobene skupne semantične oznake; tovrstnih primerov nismo zasledili.

2.4 Tematski vidik[7]

Pri obravnavi nas je zanimalo, ali glagoli premikanja v slovenskih frazemih ohranjajo svoj prvotni pomen, pri čemer smo bili pozorni na razmerje med pomeni sestavin in pomenom frazema. Ob pregledu gradiva smo opazili, da nekateri zbrani frazemi izražajo koncept premikanja, v drugo skupino pa lahko razvrstimo frazeme, ki vsebujejo tovrstne glagole, vendar ne pomenijo premikanja, ampak najpogosteje kažejo na lastnosti človeka kot živega bitja oz. njegovo vlogo v družbi. Slednje je zelo natančno razdelala Elena Savelieva (2009: 118–129), sicer na gradivu *SSKJ1* in na podlagi klasifikacije Nikitine (1995), ki je v svoji razpravi natančno predstavila tematsko skupino “človek”. Savelieva ugotavlja, da lahko frazemi z glagolsko sestavino premikanja tematizirajo različne pojme znotraj naslednjih skupin:[8] 1. človek kot živo bitje, znotraj katerega se frazemi nanašajo na življenjski ciklus (*iti v Rim*); človeško telo; počutje (*iti pod nož*); procese življenjske delavnosti, naravne potrebe človeka (*iti s kurami spat*);

7 Ta vidik proučevanja je ob gradivu iz *SSKJ1* natančno predstavila Elena Savelieva (2008, 2009); njeno klasifikacijo smo v tem poglavju predelali in prilagodili gradivu iz *SSF*.

8 Povzeli smo klasifikacijo Savelieve in jo prilagodili gradivu iz *SSF*. Iz zapisanega je razvidno, da frazemov za vse podskupine v *SSF* ni mogoče najti, je pa Savelieva našla konkretne primere v *SSKJ1* (človeško telo: *ne priti dosti do tal*; volja: *po golih kolenih gre za kom*). Tudi Savelieva pa ne navaja primerov za prosti čas, narodno ustvarjanje in nedelavnost; zasledili jih nismo niti v *SSF*.

sposobnost premikanja (v nadaljevanju); zaznavo obdajajočega sveta; glas, govor (*iti težko z jezika*); 2. notranji svet človeka: značaj človeka in njegovo izražanje (*hoditi kot mačka okrog vrele kaše*); čustva, občutki (*iti komu na živce*); razum (*priti na pamet*); volja; 3. človek kot delavec: človek v delu (*hoditi po kostanj v žerjavico*); prosti čas, narodno ustvarjanje; nedelavnost; 4. človek v svetu ljudi: način življenja (*hoditi po izhojenih potih*); človek v skupnosti, kolektivu (*iti komu na lim*); človek v družini (*priti praznih rok*); človek in država; 5. človek v svetu stvari (*iti na nož*); 6. človek in religija (*iti na božjo pot*).

Ob navedenem pa smo ugotovili, da nekateri frazemi vendarle izražajo premikanje:[9] 1. način premikanja: tek (*teči kot veter*; *teči kot navit*); hoja (*hoditi kot raca*); padanje (*pasti kot klada*; *pasti kot pokošen*; *pasti kot kamen*; *pasti kakor snop*; *pasti kot spodsekan*; *padati kot muhe*); plavanje (*plavati kot riba*; *plavati kot kamen*; *plavati po žabje*); 2. lastnost premikanja: točnost, pravočasnost (kadar sta skupa: *priti kot naročen*; *priti na pravi naslov*), hitrost (*bežati kot zajec*; *bežati, kot bi koga deset biričev gonilo/podilo*; *bežati, kot bi sršeni podili koga*; *divjati kot sneta sekira*; *drveti kakor hudournik*; *iti kot Elija*; *teči/dirjati kot veter*; *teči, kolikor noge nesejo koga*) oz. počasnost, lenobnost (*vlačiti se kot megla*), ponos (*hoditi kot pav*), previdnost (*hoditi kot po jajcih*), zmedenost (*hoditi kakor mesečen*; *hoditi kot mesečnik*), vztrajnost, neutrudnost (*teči kot navit*), brezciljnost (*iti za nosom*), nepremišljenost, brezglavost (*iti [za kom] kot ovca [za ovnom]*), tihost (*priti kakor tat*). Delno pa svoj prvotni pomen ohranjajo glagoli v frazemih *iti pod odejo*, *iti v horizontalo*, *iti v Pančevo*, *hoditi s kurami spat*, *iti na lepše, iti igrat klavir, iti na minus dva deci*, *hoditi od Poncija do Pilata.*[10]

3 Frazemi v korpusu *Gigafida*

Preverjanje po referenčnem korpusu *Gigafida* kaže, da je raba tovrstnih frazemov ali njihovih delov v vsakdanjem jeziku dokaj razširjena; tovrstno iskanje od nas pri večini frazemov zahteva tudi ročno preverjanje zbranega gradiva zaradi ločevanja dobesednega in prenesenega pomena. Ugotavljamo, da so med zbranimi frazemi z glagolsko sestavino premikanja najpogosteje zastopani (deset

9 V skupini, kjer se ohranja pomen premikanja, so vsi frazemi skupi (z glagolsko sestavino v slovarskem pomenu), zato tudi ohranjajo pomen premikanja.

10 Za razliko od Savelieve pa v *SSF* nismo zasledili konkretnih primerov za vožnjo (po *SSKJ1 poganjati/vrteti pedale*), težko, okorno, nerodno premikanje (*SSKJ1*: *hoditi kot staro motovilo*), lahkotnost (*SSKJ1*: *hoditi kot srna*), hrupnost (*SSKJ1*: *lomastiti kot slon*), urejenost (*SSKJ1*: *iti/hoditi v gosjem redu*), neurejenost (*SSKJ1*: *hoditi kot čreda*), neestetskost (*SSKJ1*: *hoditi kakor/kot medved pleše*), ponižnost (*SSKJ1*: *oditi/potikati se/vleči se kakor potepen/pretepen pes*).

najpogostejših, a brez dodatnega preverjanja): *priti na svoj račun* (3765), *iti na živce* (2968), *iti na roko komu* (2335), *priti komu na ušesa* (1123), *pasti na plodna tla* (1057), *iti po zlu* (938), *teči v potokih* (872), *iti za med* (788), *iti kot po maslu* (625), *pasti na kolena* (577); vsi so po frazeološkem slovarju označeni kot pogovorni ali ekspresivni. Brez pojavitev po *Gigafidi* pa ostajajo *približati se Abrahamu*; *priti med angelčke*; *priti v drugi stan*; *priti komu do živca*; *priti na svet s srebrno žlico*; *bežati, kot bi koga deset biričev gonilo/podilo*; *bežati, kot bi sršeni podili koga*; *iti bob iz kropa pobirat*; *iti po copatah*; *jezik teče komu kakor mlin*; *pasti/iti med koprive*; *iti igrat klavir*; *iti med krilatce*; *pasti v močnik*; *teči, kolikor noge nesejo koga*; *hoditi v Mižule*; *iti v Pančevo*; *iti v ričet*; *iti v tri pirovske*; *pasti v zos*; *iti žabam gost*; *iti v žehto*; nekateri med njimi so tudi sicer označeni z zastar., star., nizko, zato rezultat korpusne analize ne preseneča. Nekateri so označeni s kvalifikatorjem pog. (npr. *iti v ričet*).

Zanimivo je, da se ob določenih zvezah pojavljajo drugi glagoli (premikanja) in ne tisti, zabeleženi v frazeološkem slovarju; denimo poleg *iti/hoditi po kostanj v žerjavico* tudi *morati*, *pošiljati (po)* (v *SSKJ2* samo *za druge hoditi po kostanj v žerjavico*); ob *kri je šla komu v glavo* tudi *lezla*, *stopila*, *navalila*, *udarila* (*SSKJ2*: *kri mu je planila, udarila v glavo*), pri *drveti/dirjati kot sneta sekira* tudi *leteti*, *švigati*, *brzeti*, *pobegniti*; poleg *iti v krtovo deželo* še *poslati*, *spraviti*, *skriti*, *romati* (v *SSKJ2* le *iti v krtovo deželo*); pri frazemu *hoditi kot mačka okrog vrele kaše* tudi *plesati*, *krožiti*, *voziti se*, *vrteti se*, *sprehajati se*, *plaziti se* (*SSKJ2*: *hodi kakor mačka okrog vrele kaše*); ob *riniti/iti/siliti z glavo skozi zid* tudi *hiteti*, *drzniti si, poskušati*, *zaletavati se* (po *SSKJ2* pa *hoteti, riniti z glavo skozi zid*). Izpostavili smo samo nekaj zgledov, a kljub temu kažejo na pojav zelo različnih variant.

Opazovali smo tudi sopomenske frazeme in ugotavljali njihovo pogostnost: *iti na živce komu* (2968 konkordanc) – *iti komu na jetra* (267 konkordanc); *iti kakor po loju* (6) – *iti kakor po olju* (5) – *iti kot namazano* (40) – *iti kot po maslu* (625); *hoditi komu v zelje* (4) – *hoditi komu v zelnik* (1); *zvonovi gredo v Rim* (1) – *zvonovi gredo na božjo pot* (0) – *zvonovi gredo k svetemu očetu po blagoslov* (0); *iti k hudiču* (130) – *iti k vragu* (505); *iti na stran* (121, a tudi dobesedni pomen) – *iti na minus dva deci* (0); *iti v krtovo deželo* (8) – *iti v večna lovišča* (15); *iti bob iz kropa pobirat* (0) – *hoditi za koga po kostanj v žerjavico* (16); *iti med angelčke* (2) – *iti med krilatce* (0).

4 Sklep

Ugotavljamo, da so frazemi z glagolsko sestavino premikanja označeni z različnimi stilno-plastnimi, ekspresivnimi in časovno-frekvenčnimi kvalifikatorji; najpogosteje so ekspresivni (*plavati kot riba*), starinski (*iti skozi sito in rešeto*), nevtralni (*priti iz mode*) in pogovorni (*iti v ričet*). Izvorno so ti frazemi sicer zelo raznoliki, a največ jih izvira iz vsakdanjega življenja in človekovih izkušenj (*hoditi kot raca*), nekaj tudi iz Biblije ali drugih religioznih besedil (*iti kot Elija*). Opažamo, da le nekateri glagoli premikanja v zbranih frazemih izražajo koncept premikanja (*bežati kot zajec*), večinoma pa vsebujejo tovrstne glagole, a ne pomenijo premikanja, temveč govorijo o lastnostih človeka kot živega bitja oz. o njegovi vlogi v družbi (*priti do korita*). Preverjanje po referenčnem korpusu *Gigafida* kaže, da je raba tovrstnih celih frazemov ali ustreznih delov v vsakdanjem jeziku dokaj razširjena, in to po različnih vrstah besedil.

Viri

Janez Keber, 2011: *Slovar slovenskih frazemov.* Ljubljana: Založba ZRC.

Korpus Gigafida: www.gigafida.net. (Dostop: 18. 5. 2019.)

Literatura

Černelič-Kozlevčar, Ivana, 1979: O glagolih premikanja zlasti glede na glagol iti in stavčne vzorce. *Jezik in slovstvo* 25/2. 45–47.

Derganc, Aleksandra, 2014: Še o glagolih premikanja v ruščini in slovenščini. *Slavistična revija* 62/3. 345–351.

Kržišnik, Erika, 1998: Socialna zvrstnost in frazeologija. Kržišnik, Erika (ur.): *XXXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 53–69.

Miklič, Tjaša, 1980: Nekateri glagoli premikanja: vloga besedilnega in položajskega konteksta pri določanju njihove funkcije in pomena. *Jezik in slovstvo* 24/4–5. 107–115.

Rode, Matej, 1975: Semantični odnosi v frazeologiji. *Slavistična revija* 23/3–4. 439–441.

Savelieva, Elena, 2009: Glagoli premikanja v frazemih slovenskega knjižnega jezika. Zorman, Marina (ur.): *Slovenski jezik – Slovene linguistic studies 7*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. 115–134.

Stramljič Breznik, Irena, 1999: *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*. Maribor: Slavistično društvo.

Toporišič, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Toporišič, Jože, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

Zupan, Jure, 2013: *Pomenska mreža slovenskih glagolov*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Žele, Andreja, 2012: *Pomensko-skladenjske lastnosti slovenskega glagola*. Skrajšana knjižna izdaja. Ljubljana: Založba ZRC.

Avtorica

Tjaša Markežič se je v študijskem letu 2005/2006 vpisala na še takratno Pedagoško fakulteto Univerze v Mariboru in 2010 zaključila univerzitetni študij slovenskega jezika s književnostjo in zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Leta 2010 se je vpisala v 1. letnik doktorskega študijskega programa Slovenistične študije, smer Slovenski jezik – sinhronija.

Od 2012 je na Prvi gimnaziji Maribor zaposlena kot profesorica slovenščine. Je članica šolske maturitetne komisije, vodja šolskega tekmovanja za Cankarjevo priznanje iz znanja slovenščine in stalna sodelavka na državni stopnji tega tekmovanja, mentorica štirih raziskovalnih nalog in zbornika literarno nadarjenih dijakov. Sodelovala je tudi pri dveletnem projektu Zavoda za šolstvo, E-šolska torba, trenutno pa je vključena v projekt Slovenščina na dlani v izvedbi Univerze v Mariboru. Izsledke svojega pedagoškega dela je prikazala v več strokovnih sestavkih v monografskih publikacijah. Osrednje raziskovalno področje njenega znanstvenega dela je besedotvorje. Rezultate je objavila v dveh izvirnih in enem preglednem znanstvenem članku, svoje ugotovitve pa je predstavila tudi na sedmih mednarodnih konferencah in Slovenskem slavističnem kongresu 2011.

Author

Tjaša Markežič enrolled at the then Faculty of Education, University of Maribor, in the academic year 2005/2006 and in 2010 she completed her studies of the Slovenian Language and Literature and History at the Faculty of Arts, University of Maribor. In 2010 she enrolled in the 1st year of the doctoral degree programme in Slovenian Studies, field of study Slovenian language - synchrony.

Since 2012, she has been working as a professor of Slovenian language at Prva gimnazija Maribor. She is a member of the school's Matura Commission, the head of the Cankar award school competition and a permanent associate at the state level of this competition, mentor of four research assignments and the supervisor of the Journal of literarily talented students. She also participated in the two-year project by the National Education Institute, E-school bag, and she is currently participating in the project "Slovenščina na dlani", realised by the University of Maribor. She has presented the results of her pedagogical work in several scholarly articles and in a monograph. The core research field of her scientific work is word formation. The results were published in two original and one scientific review article, and she also presented her findings at seven international conferences and 2011 Slovenian slavistic congress.

Literatura in kultura

Felix Oliver Kohl
Inštitut za slavistiko Univerze v Gradcu
felix.kohl@hotmail.de

Literariziranje topofilije in topofobije kot način udomačenja v *Ljubljanskih razglednicah* Lojzeta Kovačiča

Ljubljanske razglednice, ki so prva knjižna objava Lojzeta Kovačiča (prvič so izšle leta 1954 skupaj z besedili Andreja Hienga in Frančka Bohanca v zbirki *Novele*), iz njegovega ostalega avtobiografskega opusa nekoliko izstopajo, in sicer tako po formalni kot tudi po vsebinski plati. Literarna veda se je doslej izmikala enoumnim izjavam o njihovi avtobiografskosti, ki v poznejših delih pride do izraza veliko očitneje in neposredneje. Prispevek želi dokazati, da je Kovačič avtobiografsko snov v *Razglednicah* v veliki meri vnesel z vpletanjem lastne topofilije in -fobije. Glavne osebe Ljubljano v veliko vidikih doživljajo podobno kot pripovedovalci v Kovačičevih poznejših proznih delih ali kot Kovačič sam v svojih esejističnih oz. dnevniških besedilih, prav tako najdemo opazno veliko omemb krajev v tem mestu, s katerimi je Kovačič na tak ali drugačen način osebno povezan. To je izpolnjevalo predvsem dvoje nalog: Po eni strani so mu tovrstni postopki šele omogočili opisovanje Ljubljane, ki si ga je zastavil za cilj, ker je mesto takrat občutil kot enolično in neprijazno, po drugi strani pa mu je šlo tudi za način udomačenja, saj je bil še vedno močno navezan na rojstno mesto Basel, kar je z *Razglednicami* želel spremeniti.

Ključne besede: prostor in avtobiografija, topofilija, Gaston Bachelard

Writing of Topophilia and Topohobia in Lojze Kovačič's *Ljubljanske razglednice* as a Way of Settling In

The collection of short stories *Ljubljanske razglednice* (Postcards of Ljubljana), Lojze Kovačič's first book publication (together with texts from Andrej Hieng and Franček Bohanec in *Novele*, 1954), is quite different from his strongly autobiographical opus both in terms of form and subject. Literary scholars have avoided clear statements regarding its autobiographic aspect, which is expressed far more directly in his later works. The article shows that Kovačič implemented autobiographical elements in this early work by transferring his own topophilia and topophobia to his literary characters. In many ways they experience Ljubljana similarly to Kovačič in his later essayistic or diary texts and to his narrators in his later prose works. There are also many references to places which Kovačič is connected to in different ways. This approach he used predominantly served two functions: on the one hand, it made the literarization of Ljubljana

possible for him as he perceived the city as grey and unfriendly, on the other hand it worked as a form of becoming domestic in Ljubljana. At that time of writing he still felt a strong connection to his birthplace Basel, which he wanted to overcome by describing his new home Ljubljana.

Keywords: space and autobiography, topophilia, Gaston Bachelard

1 Uvod

Lojze Kovačič, eden najpomembnejših slovenskih pisateljev 20. stoletja, je leta 1938 s svojo družino emigriral iz Švice v Slovenijo. Po krajšem postanku v Cegelnici na Dolenjskem se je družina leta 1939 preselila v Ljubljano, kjer je Kovačič prebival do svoje smrti leta 2004. Izkušnjo emigracije, ki je v njem po lastnih besedah povzročila »notranjo poškodbo« (Pibernik 1983: 91), in udomačenja v tuji državi je poleg številnih drugih tem iz zasebnega življenja obdeloval v literarnem ustvarjanju, saj je v vseh svojih delih obravnaval avtobiografsko snov. Le njegov knjižni prvenec, zbirka kratkih zgodb *Ljubljanske razglednice* (1954), pri tem zaseda nekakšno posebno mesto, saj jo literarna veda uvršča med manj avtobiografska ali celo neavtobiografska dela in jo v prvi vrsti proučuje kot realističen prikaz tedanje Ljubljane in njenega prebivalstva (prim. Glušič 2002: 148—149; Inkret 2008: 336). Dejansko iz Kovačičevega opusa nekoliko izstopajo, in sicer tako po vsebinski kot tudi po formalni plati: V svojih delih je približno od leta 1960 naprej težil k daljšim besedilom z izrazito avtobiografsko tematiko, pogosto podano s perspektive prvoosebnega pripovedovalca, medtem ko v *Razglednicah* v devetih kratkih zgodbah tretjeosebni personalni in deloma avktorialni pripovedovalec pripoveduje o življenju različnih prebivalcev Ljubljane, ki vsaj na prvi pogled ne kažejo podobnosti s Kovačičem. Zato se *Ljubljanske razglednice* v strokovni literaturi obravnavajo kot plod njegove zgodnje faze, ko naj bi mu šlo za čim natančnejše in objektivnejše opisovanje ljudi in predmetov, in se jim pogosto odreka avtobiografskost. Vendar je več razlogov, ki upravičujejo predpostavko, da je Kovačič že v svojih *Razglednicah* segel po avtobiografski snovi: Že pred njihovim izidom je namreč objavil besedila z eksplicitno avtobiografsko tematiko, ki bi se v poznejših delih spet pojavljala, poleg tega se poznavalcu njegovih del ob branju razkrivajo številne podobnosti med obravnavanimi tematikami in Kovačičevim življenjem, pripovedovanim v drugih avtobiografskih besedilih, kot so npr. izobčenstvo, atipične družinske konstelacije, revščina, pomanjkanje stanovanj, pregon nemških družin itn. Kovačič je domneve o avtobiografskosti kasneje potrdil tudi sam, saj je med drugim zapisal, da mu je literarno opisovanje Ljubljane služilo kot neke vrste udomačenje v novi (literarni) domovini. Ljubljane namreč ni bil zmožen opisati nepristransko, skozi oči tretjih oseb, saj

je Ljubljana v *Razglednicah* v veliki meri tudi njegova oz. Ljubljana njegovih poznejših besedil. V nadaljevanju bom zato ponazoril, kako je Kovačič prek literarizacij lastne topofilije in -fobije (pozitivna čustvena navezanost na kraje oz. odklonilen odnos do njih; pojma uporabljam v skladu z Bachelardovo *Poetiko prostora*, ki jo podrobneje predstavljam v drugem poglavju) v svoje *Razglednice* vpletel avtobiografsko snov. Avtobiografskost se v tem primeru meri v dobesednem pomenu, tj. v stopnji zapisovanja avtorjevih bivanjskih izkušenj, katerih del so tudi topofilije in -fobije. Če predpostavljamo, da je Kovačič »vse življenje pisal eno in isto knjigo« (Inkret 2008: 335), katere rdeča nit je »skorajda ekscesivna avtobiografičnost« (Kmecl 2009: 19), lahko medbesedilne povezave glede topofilije in -fobije med poznejšimi besedili, ki veljajo za izrecno avtobiografska, in *Razglednicami,* namreč služijo kot indikator za avtobiografskost slednjih. Predmet analize so tako Kovačičeva prozna kot tudi esejistična oz. dnevniška besedila, ki dokazujejo prepletanje topofilije in -fobije pripovedovalcev oz. junakov njegovih del z njegovim lastnim doživljanjem krajev in prostorov, opisanih v njegovih neproznih besedilih.

2 K Razglednicam in njihovi avtobiografskosti

»Ne popisujem Ljubljane, ampak sebe v Ljubljani«
(Kovačič v Pibernik 1983: 110)

Zbirka kratkih zgodb *Ljubljanske razglednice* združuje devet kratkih zgodb, ki se vse dogajajo v začetku 1950. let v centru Ljubljane v časovnem razponu 24 ur, in sicer od nekega poletnega petkovega večera do naslednjega večera. Kovačič je svoje *Razglednic*e najprej leta 1953 objavljal sproti v reviji *Beseda*, okoli katere se je družila tudi t. i. *kritična generacija* mladih pisateljev, s katero se je Kovačič sicer družil, vendar Kos (2009: 8) meni, da ji nikoli ni zares pripadal. Čeprav je kasneje trdil, da je nepolitičen pisatelj, ki si prizadeva pisati čim manj pristransko (prav tam: 13), mu je takratna oblast očitala spodkopavanje in zanikanje komunistične ideologije, saj jo je v *Razglednicah* tako očitno ignoriral, da je vzbudil vtis, da jo zavestno zavrača. Ker pa mu niso mogli očitati, da prikazano ne bi ustrezalo družbeni resničnosti, si je oblast pomagala s kvaziestetsko kritiko, češ da gre za nekakovostno, nepomembno literaturo, kot je trdil takratni minister za kulturo Boris Ziherl. Kritika je sprožila oster boj med nekaterimi literarnimi kritiki in oblastjo, v katerem so prvi zagovarjali stališče, da marksizem ne more biti osnova za utemeljeno literarno kritiko. Leta 1954 so *Razglednice* izšle skupaj z besedili Frančka Bohanca in Andreja Hienga v zbirki *Novele,* skupaj s spremno

besedo Juša Kozaka, ki je branil mlado generacijo pisateljev in s tem v nadaljevanju zmanjšal Ziherlov vpliv, saj je ob občutnem porazu začel izgubljati podporo partije (prav tam: 9–12). Kos (prav tam: 13) piše, da se je Kovačič že neposredno po izidu *Razglednic* začel vračati k avtobiografskemu pisanju in družinski ter individualni tematiki, s čimer implicira, da *Razglednice* iz tega tematskega okvira izvzema. Kovačič sam pa imenuje drugi dogodek, ki naj bi ga usmeril od upodabljanja kolektivnih izkušenj k literariziranju lastnega življenja, in sicer polemiko okoli romana *Zlati poročnik* (zgodba je kasneje v spremenjeni podobi izšla v romanu *Resničnost*), katerega začetek je leta 1957 prav tako objavil v *Besedi*. V njem opisuje svoje izkušnje služenja vojaškega roka in krut vsakdan jugoslovanskih vojakov, zaradi česar so ga postavili pred sodišče. Po posredovanju Josipa Vidmarja in ugotovitvi partije, da afera ni povzročila pričakovanega škandala na ravneh vojske in države, se je zadeva končala brez hujših posledic. Kovačič (Milek 2003: 21) o tej izkušnji pove: »Takrat sem hotel pisati o izkušnjah množice, ljudstva, o množičnem človeku. Zatem, po sodnem procesu, sem se vrnil k očetovi smrti, k tej najbolj intimni temi, ki sem jo vsaj trikrat opisal v nekaterih črticah […]«

Avtobiografskemu pisanju je bil vsekakor zavezan že prej in dejansko je že v svoji prvi objavljeni zgodbi leta 1945 obravnaval temo očetove smrti (Glušič 2002: 147). Leta 1960 in 1961 je nato objavil dele romana *Deček in smrt*, v katerem se je vrnil k tej temi in se mu je »perspektiva ekstravertnosti […] zaobrnila v popolno intravertnost« (Kmecl 2009: 20). Od tega dela naprej je usoda malega človeka v Kovačičevih delih sicer še vedno v ospredju, vendar je uprizorjena izključno z vidika glavnega junaka, opisom socialnih miljejev pa se je Kovačič odrekel (Kos 2010: 386). Poleg domneve, da Kovačičevega ustvarjanja iz omenjenih razlogov ni mogoče razdeliti v avtobiografsko in neavtobiografsko fazo, bi bilo tudi ločevanje med avtobiografskimi in neavtobiografskimi besedili pri Kovačiču po vsej verjetnosti zgrešeno, saj tudi njegova avtobiografska besedila ne sledijo enotnemu modelu kot npr. klasični retrospektivni pripovedi o lastnem življenju, ampak imajo mnogotere oblike. Pomembno značilnost njegovega ustvarjanja namreč predstavlja fragmentarnost literature in s tem tudi življenja, saj oba po njegovem mnenju nikoli ne moreta doseči popolnosti oz. celovitosti. Subjekt je v Kovačičevi literaturi sicer razcepljen in labilen, vendar se ohranja prav z nenehnim prizadevanjem za resnico svoje zavesti, ki jo spoznava v nenehnem sestavljanju in spreminjanju, pri čemer sledi dinamiki življenja (Leben 2009: 57—58). Leben (prav tam: 57) njegov opus označuje kot »izjemen avtobiografski projekt«, v katerem je z vsakim besedilom ustvaril nov besedilni hibrid, ki združuje prvine

različnih besedilnih vrst. *Kristalni čas* (1990), za katerega je leta 2016 posmrtno prejel srebrnega kresnika, bralca npr. vodi na potovanje po refleksijah, samoizpovedih in spominih. Ker besedilo zaznamuje močno prepletanje romanesknih in avtobiografskih prvin, Koron (2003: 67—69) zanj predlaga uvedbo oznake »roman kot avtobiografija«, saj delo kaže vsebinske in formalne značilnosti, ki upravičujejo uvrstitev v oba žanra, hkrati pa se Koron uvrstitev med avtobiografske romane zaradi prevelikih teženj romana k faktičnosti in premočnega omejevanja domišljijskega oblikovanja ne zdi povsem ustrezna. Poleg romanov je Kovačič predvsem v zadnjih dveh desetletjih svojega življenja pisal številne fragmente, razmišljanja in eseje, v katerih obravnava raznotere teme in razmišlja o lastnem življenju in ustvarjanju. Fragmentarnost njegovega opusa se nenazadnje kaže tudi v uredniških posegih v lasten opus, s katerimi je dele iz različnih besedil združil v nova dela kot npr. v *Preseljevanjih* (1974) in v *Sporočilu iz sna in budnosti* (1987). Značilen sestavni del Kovačičevega ustvarjanja je tudi izrazita med- oz. avtotekstualnost, ki je pogojena z njegovim razumevanjem fragmentarnosti. Številne teme, motivi in prvine se v njegovih besedilih namreč ponavljajo, včasih v podobnih, drugič v manj podobnih oblikah. Tako je celo v zbirki kratkih zgodb *Zgodbe s panjskih končnic* (1993), ki se ji pripisuje značaj ljudske pripovedi in velja za delo, ki najbolj izstopa iz njegovega siceršnjega opusa, mogoče ugotoviti medbesedilne povezave do njegovih drugih avtobiografskih besedil (Koron 2006: 150–151). Kot je bilo zapisano že v uvodu, tudi pričujoča obravnava sledi medbesedilnemu pristopu, saj so opisi Ljubljane in refleksije o mestu v drugih besedilih ključ do razumevanja Kovačičevih literarnih topografij v *Razglednicah*.

Literarnozgodovinske obravnave *Ljubljanskih razglednic* se izmikajo enoumnemu razumevanju glede avtobiografskosti. Zgodnjo fazo Kovačičevega ustvarjanja naj bi zaznamovala krajša, fragmentarna besedila z manj izrazito avtobiografskostjo. Tako npr. Glušič (2002: 151) v zbirki *Ključi mesta* (1964), v kateri so *Razglednice* objavljene ob boku drugih avtobiografskih besedil, vidi »most med prvim pisateljevim ustvarjalnim obdobjem, v katerem prevladujejo krajši, fragmentarni zapisi (družinska tematika ali socialne in karakterne skice iz mestnega in vojaškega življenja) in drugim obdobjem, v katerem se pisatelj **dokončno**[11] omeji na avtobiografsko snov«. Inkret (2008: 336), ki v *Spominski knjigi Lojzeta Kovačiča* piše o njegovih pismih, pa se glede avtobiografskosti *Razglednic* izraža podobno zamegljeno:

> V njih se razkriva vsekakor vznemirljiva in – za morebitnega biografa, literarnega zgodovinarja? – produktivna informacija o pisateljevem pogledu na dnevniško in

11 Vse poudarke v citatih označil avtor prispevka.

> sploh avtobiografsko pisanje, ki mu je bil sam – razen **morda** v zgodnjih *Ljubljanskih razglednicah* – zavezan v vsem svojem opusu.

Gabrič (1999: 163) Kovačičevi kratki prozi iz 1950. let sicer pripisuje »veliko avtobiografičnosti«, ki se izraža v opisovanju težav preprostega človeka, vendar pogrešamo podrobnejšo razlago.

Kovačič na več mestih piše o nastanku svojih *Razglednic*, najbolj obširno pa v *Delavnici*, kjer hitro postane jasno, koliko avtobiografskosti se dejansko skriva v teh zgodbah. Kovačič je namreč po lastnih besedah imel namen, da bi čim natančneje ubesedil svoje okolje, vendar meni, da mu to ni povsem uspelo:

> V resnici sem Ljubljano v teh slikah iz otožja po Baslu pomešal z obrenskim mestom; če je kdo dejal, da sem v njih hotel samo opisovati Ljubljano (kot novo krajino v slovenski literaturi) ali sem dobro zadel silhueto našega največjega mesta, je bila to neke vrste zabloda. [...] Ko ne bi bilo domotožja za Baslom, ne bi nastal ta ciklus črtic – ki so bile **na neko drugo raven prenesen avtobiografski spomin** (D[12] 141–142).

Razlog za to vidi v enoličnosti življenja v takratni Ljubljani, ki jo označuje kot »lijak, v katerem so se sproti delali enaki pusti ljudje« (prav tam: 140) in v katerem se je počutil kot »Rimljan v Judeji« (prav tam). Zato si je v mestu poiskal kraje in elemente, ki so ga spominjali na rojstni kraj ali v njem vzbudili pozitivne občutke, kar mu je šele omogočilo opisovanje Ljubljane. Na ta način se je želel tudi sprijazniti z mestom in se v njem udomačiti, kakor pravi sam:

> Istočasno sem se hotel v Ljubljani, v kateri sem dotlej živel samo scela, na ta način tudi udomiti, pognati korenine. ([…] Tako se je Ljubljana v meni z milimetrsko počastnostjo [sic!] pomaknila tja, kjer je bil do pred kratkim časom še Basel.) Hotel sem po vsej sili napraviti iz njega svoje rojstno mesto in sčasoma mi je to tudi uspelo (bolj zase, kakor na papirju). (prav tam: 141)

V *Zrelih rečeh* (136) se glede avtobiografskosti izraža še jasneje, saj pravi, da je poleg podob Basla vanje še vpletel osebne skrivnosti, ki jih je skril v tretjih osebah; to skrivanje samega sebe celo označuje kot »teatralno« in se ga je po devetih zgodbah naposled naveličal. Poleg tega še zapisuje, da je že med pisanjem *Razglednic* čutil željo, da bi pisal o osebnih temah, ampak jih zaradi zastavljenega cilja objektivnega opisa ni mogel svobodno izraziti, kar je njegovo veselje do pisanja nekako okrnilo.

---

12 Zaradi pogostih omemb v sklicih od tega mesta naprej za naslove del uporabljam naslednje kratice: D = *Delavnica (1997)*; KČ = *Kristalni čas* (1990), KM = *Ključi mesta (*1964), LŽ = *Literatura ali življenje* (1999; el. izd. 2011); Pri = *Prišleki* (1984/85; el. izd. 2016); Pra = *Prah* (1988); Vz = *Vzemljohod* (1993); ZR = *Zrele reči* (2009, el. izd. 2012).

Iz izbranih in analiziranih Kovačičevih del je mogoče razbrati, da imajo njegove *Razglednice* določeno mero avtobiografskosti, saj namenu, da bi izrisal čim natančnejšo podobo Ljubljane, ni ne mogel ne želel ostati zvest.

3 Kovačičeva Ljubljana: topofilija in topofobija

Pojem *topofilija* je močno zaznamoval Gaston Bachelard s svojo knjigo *Poetika prostora*, v kateri raziskuje t. i. »hvaljene prostore«, saj izhaja iz stališča, da pisatelji največkrat opisujejo prostore, na katere čutijo intimno navezanost. S tem opozarja na nujno subjektivnost pri literarnem upodabljanju krajev. Z opisovanjem prostorov se pisatelj po njegovem namreč predaja sanjarjenjem, hkrati pa pri tem bralcu tudi omogoča sodelovanje. Bachelard v svoji knjigi raziskuje različne prostore kot npr. hišo ter predmete v njej (npr. vrata, predal, omare in skrinje), gnezdo, školjko, kot in miniaturo, ki jih smatra kot človekova zavetja in kraje, kjer so locirani spomini (Bachelard 1960: 30–34). Pri tem poudarja pomen rojstne hiše, v kateri otrok razvije občutke udobnosti in varnosti (prav tam: 39–40), kar človekovo doživljanje prostorov in sanjarjenje o njih posledično zaznamuje za celo nadaljnje življenje (prav tam: 47). Označuje jo kot »sanjsko hišo[13]« (prav tam), ki človeku tudi prek sanjarjenja o njej ponuja toplino. Topofilijo bi v tem smislu lahko označili kot pozitivno čustveno navezanost na kraje. Antipodov takšnih hvaljenih prostorov, do katerih človek posledično goji topo*fobijo*, Bachelard v svoji študiji ne raziskuje.

Kovačičevemu življenju v Ljubljani je v *Literarnem atlasu Ljubljane* (2014) posvečeno izčrpno poglavje, v katerem so zabeležene najpomembnejše postaje njegovega življenja in ustvarjanja v prestolnici. Za pričujočo analizo je pomembno obdobje med letoma 1939 in 1953, torej med prihodom družine v Ljubljano in prvo objavo *Razglednic*. Po selitvi iz Cegelnice leta 1939 je družina najprej prebivala v sobici v Novih Jaršah, potem pa je sledila selitev v center mesta: najprej na Bohoričevo ulico, aprila 1940 pa v Staro Ljubljano na Mestni trg. Decembra leta 1941 so se Kovačičevi znova preselili, in sicer na Stari trg 21, kjer so dočakali konec vojne – v klavrnih razmerah: cela družina si je delila eno sobo, ki je hkrati služila kot očetova delavnica. Slednji je dolgo trpel za jetiko, ki ji je leta 1944 naposled tudi podlegel. Po izgubi očeta je Lojze Kovačič leto kasneje še izgubil družino, saj so bili izgnani iz Jugoslavije, le Lojze je dobil pravico do nadaljnjega bivanja v Ljubljani. Tam je tudi ostal, v upanju, da bi lahko naknadno dosegel vrnitev družine, do katere pa nikoli ni prišlo. Sledilo je obdobje nomadstva: ker je poskušal prodati očetov šivalni stroj, je bil krajši čas aretiran, nato pa je bival v dijaških domovih, dokler ni izgubil

13 Slovenske izdaje nisem imel na razpolago, zato sem citat prevedel iz nemščine.

štipendije zaradi povprečnega uspeha in politične sumljivosti. S tem je napočil čas brezdomstva, v katerem je na marsikaterih krajih v Ljubljani iskal zavetje, mdr. v Tivoliju in na gradu. Septembra 1948 je Kovačič moral na služenje vojaškega roka v Makedonijo, od koder se je novembra 1950 vrnil in zopet pristal na cesti. Šele leta 1951 sta se skupaj s takratno ženo Marijo Sever vselila v stanovanje na Mikloševi cesti, kjer sta do leta 1958 živela (Dolgan 2014: 107–109).

Iz njegovih poznejših besedil je razvidno, da je čas med in neposredno po vojni najbolj zaznamoval njegovo Ljubljano. Tako se npr. pripovedovalec v *Kristalnem času* podaja na sprehod po Stari Ljubljani, kjer se razkrije njegova topofobija:

> Tole so oboki stare Ljubljane, okolje, v katerem sem se prebijal skozi otroštvo vojnih in predvojnih let. Že dolgo si želim, da bi učinkoval name kot neznani kraj pred očmi mladeniča, polnega sreče, energije, prave objektivnosti, nedotakljive lepote, kjer te za mostom čaka družba odličnih prijateljev, ob vodi lepo dekle, v hiši s turnom snažna sobica, pod oknom vodnjak z brajdami na dvorišču. Skratka kraj, ki je lep za tuje oči, ker se jih osebno nič ne tiče. […] Da bi krenil po Starem trgu, ne!... tam je doma moja travma, če hočete, stara in nova, […] In za povrh vsega so hiše iz 16. in 17. stoletja v tem starem delu mesta – smrdljive luknje, gnila ostrešja, iztrošena stopnišča, tramovi in gredni križi – na zunaj sveže ometane in prepleskane, pastelno popudrana, da tebe, ki si bil njihov legitimni prebivalec, gledajo tako nanovo vznikle kot da bi bil turist; čas je sprožil te slepilne igre, da ne ti njih, ne one tebe ne bi spregledale . . . (KČ 194–198)

Stara Ljubljana torej nanj učinkuje zelo močno in sproži negativne oz. odklonilne občutke. Vendar obstajajo tudi kraji v Ljubljani, ki jim je bolj naklonjen (oz. vice versa):

> Grem čez Šentjakobski most na Krakovski nasip . . . o, tu je lažje že za pljuča . . . ni doživljajev, ni spominov, nobenih pokolov, nobenih objemov, čeprav stojijo kostanji v prav takem mrkem redu kot na oni strani mostu, vendar: skoraj neznan predel je, ki ne greje, ne mrazi, pomalem celo sije. […] In tako se spustim dol, pod Trnovski pristan . . . v najlepši del Ljubljane, v nekaj, kar je najbrž ostalo skorajda tako kakor je bilo nekdaj“ (KČ 199–200)

Območje okoli nabrežij Ljubljanice je za Kovačiča dejansko nekakšno zavetišče, ki ni prepojeno z negativnimi spomini. V pripovedovalčevih opisih Ljubljane je začutiti močno navezanost na preteklost oz. na kraje njegove mladosti, ki jo Kovačič pojasnjuje v *Delavnici* (121–122), v kateri poroča o nastanku romana *Deček in smrt*:

> Največkrat se je zgodilo to, da so se kraji in določeni prostori (pravzaprav detajli v njem: pročelje, okno, obok nad vhodom, košček izžlebljenega okrasa) že temeljito predrugačili, a jaz sem jih videl še zmeraj natanko tako, kot so bili razporejeni nekoč.

> […] Zato bi napisal to knjigo natanko tako, kot sem jo (kajpada s težkim otožjem in občutkom hude izgube) kot sem jo napisal, čeprav ne bi več videl Ljubljane in bi živel povsem drugje […].

Omenjena navezanost se je najbrž izoblikovala že pred nastankom *Ljubljanskih razglednic*, saj v zapisu iz leta 1952 poroča, kako se po obisku pri mami in sestri v begunskem taborišču v Kellerbergu vrača v Ljubljano in v znanih fasadah in stopniščih išče stik z mladostjo ter »vibracije preteklosti« (Pra 146), od katerih se počuti odvisnega. Opisovanje krajev in spominov njegovega otroštva je odigralo pomembno vlogo tudi pri nastanku *Razglednic*, saj je med pisanjem prav iskal takšne elemente, ki jih označuje kot »nekakšne barvne lise na sivem enoličju ljubljanske stvarnosti« (D 146), ker so mu pomagali pri opisu takratne Ljubljane. Opazno je tudi, da Kovačič v mestu hrepeni po naravi oz. po nekakšnih oazah. Tako npr. najdemo v zapisu za časopis *Delo* iz leta 1996 naštevanje krajev v Ljubljani, na katere se je navezal: »Ljubljansko polje, pot na Grad z Vodnikovega trga, sprehajališče pod Trnovskim pristanom, most čez Gruberjev prekop pod Golovcem. Pa Sava pod starojarškimi hlevi, čez katero smo otroci hodili po drva« (LŽ 108). Vse to so namreč kraji v bližini vode, narave, oz. poti, ki vodijo do mirnih, zelenih predelov mesta. Če Kovačičeve zapise proučujemo z vidika Bachelardovih trditev, ki zavetja in toplino locira v notranjih prostorih hiše, opazimo ostro nasprotje: hiše in stanovanjski prostori za Kovačiča nikakor niso prostori, povezani s prijetnimi spomini na otroštvo. Slednji so pri Kovačiču postavljeni na zunanje prostore v naravi. Pri tem gre opozoriti, da je hiša na Starem trgu 21 sicer kraj, na katerem je dalj časa bival skupaj s starši, vendar spada ta čas v najhujše obdobje družine Kovačič, v kateri je doživela hudo revščino, vojne dogodke, smrt očeta in na koncu tudi izgnanstvo iz države. Rojstna hiša, v kateri je doživel najsrečnejši del otroštva, v katerem je bila družina še dokaj premožna, se nahaja v Baslu. Tako je tudi mogoče razložiti, zakaj je Kovačič pri opisovanju Ljubljane podlegel reminiscencam na Basel, saj je bila njegova topofilija še zmeraj zaznamovana z rojstnim mestom, kar je z *Razglednicami* želel spremeniti. V naslednjem poglavju si oglejmo, kako je Kovačič svojo topofilijo in -fobijo s pomočjo junakov »skrival« v svojih *Razglednicah*.

4 Ljubljana v Ljubljanskih razglednicah

Slovenska prestolnica je dogajališče vseh devetih zgodb. Prvi dve zgodbi se sicer odvijata skoraj izključno v notranjih prostorih dveh stanovanj oz. hiš, ki jim ni mogoče določiti natančne lokacije znotraj mesta, in tudi dogajanje zgodbe *Dijaški*

dom je omejeno na dom in njegovo dvorišče. Vse druge pa se dogajajo ali deloma ali večinoma na javnih krajih v Ljubljani. Na primeru devetih krajev oz. elementov v mestu bom pokazal, kako se Kovačičeva topofilija in -fobija izražata v njegovih *Razglednicah*.

Kot sem že nakazal, je **Stara Ljubljana** za Kovačiča hkrati zelo pomemben, a tudi z neprijetnimi spomini ali celo travmami povezan kraj. Takšni opisi prevladujejo tudi v *Razglednicah*. Opazne so pogoste omembe večinoma neprijetnih vonjav, npr. po gnilem sadju na Šentpetrski cesti (KM 92) ali po smeteh na Florjanovi cesti (KM 60). Dejansko je tudi v Kovačičevih drugih besedilih mogoče zaslediti olfaktorične vtise, povezane s staro Ljubljano in z Ljubljanico. Tako npr. pripovedovalec v odlomku iz romana *Vzemljohod* (38–39), v katerem opisuje prvo jutro po prihodu v Ljubljano po odsluženem vojaškem roku, prek mu znanih vonjav elementov iz starega mesta, ki vzbujajo spomine in asociacije, išče ponoven stik z mestom. V Kovačičevih opisih Stare Ljubljane se pogosto pojavljajo tudi omembe arhitekture starega mesta in slabega stanja hiš. Tudi to zasledujemo v *Razglednicah*. Pika, ki v zgodbi *Ves svet mi zavida* s tramvajem prevozi staro mestno jedro, svojega pogleda sama sicer ne usmerja na hiše, mimo katerih se vozi, to pa stori pripovedovalec, ki opozarja na njihovo podobo (KM 51). Župan Grozd v *Včasih je bilo drugače* pa se izkaže kot pozoren opazovalec svojega okolja in aktivno razmišlja o podobi mesta: »Pa je vendarle čudno, je pomislil, da se arhitekti še niso lotili tega starega predela Ljubljane. Morali bi se ga vendar lotiti« (KM 58). Z njim je Kovačič ustvaril lik, ki mu je glede refleksij o podobi mesta podoben in v marsičem spominja na sprehode po mestu v poznejših delih, kot npr. v *Kristalnem času*. Tudi Grozd se predaja svojim asociacijam, npr. ga golobi ob vodnjaku pred šentflorijansko cerkvijo spominjajo na Marijin steber na Levstikovem trgu in mu v spomin prikličejo procesijo, ki se je tam odvila (KM 61). Tudi pripovedovalce v Kovačičevih poznejših besedilih s Levstikovim trgom vežejo spomini, čeprav druge narave, in sicer na otroštvo (prim. KČ 83, Pri 321, Pri 360). Poleg tega se tudi Grozd počuti tem neprijetneje, bolj kot se približa območju okoli Starega trga, kjer je locirana Kovačičeva travma.

Pomembno dogajališče znotraj Stare Ljubljane so tudi **notranji stanovanjski prostori**. V štirih zgodbah njihove lege sicer ni mogoče natančno določiti, zaradi raznih informacij, kot npr. omembe arhitekture oz. bližine tramvajskih tirov v besedilu pa gre sklepati, da se nahajajo nekje v starem predelu mesta. Junaki ostalih petih zgodb živijo na določljivih lokacijah v centru mesta, štirje od njih v starem predelu, le Rudi Sitar, gmotno najboljše situirana literarna oseba v celi zbirki, biva na elitni lokaciji na Šelenburgovi ulici (današnji Slovenski cesti). Njegovi stanovanjski prostori so edini, ki nudijo določeno udobje in razkošje, saj živijo ostali junaki v zelo

skromnih razmerah. V vseh zgodbah pa je notranjost stanovanjskih prostorov kraj nesreče in neprijetnosti, in to tudi v Sitarjevem primeru. To je v ostrem nasprotju z Bachelardovo teorijo topofilije, saj hiša v njej predstavlja zatočišče in kraj varnosti, tolažbe in intimnosti, vendar je to mogoče razložiti z že omenjenimi Kovačičevimi lastnimi stanovanjskimi izkušnjami. Poleg tega, da je v skupnih stanovanjih s starši doživel marsikatere hude izkušnje, je do nastanka *Razglednic* namreč vselej bival v zelo skromnih stanovanjskih razmerah. Svoje prvo stanovanje, v katerem je živel z ženo in z dvema majhnima otrokoma, v *Delavnici* npr. označuje kot »nekoliko večj[o] kuhinj[o]« (KM 145). Prizori v notranjih prostorih, ki smo jim v *Razglednicah* priča, so zaznamovani s spori, nesrečo in družinskimi konstelacijami, ki ne ustrezajo takratnemu idealu: Junak zgodbe *Mrak lega na zemljo* Munda je tik pred tem, da bi ubil svojo punco, učiteljica Pavla Škerjančeva v *Učiteljici* pa je kot mati samohranilka vidno preobremenjena z vsemi obveznostmi in Pika v *Ves svet mi zavida* sama finančno oskrbuje mater in sestro.

Kovačič v različnih besedilih poroča o dogodku, ki ga je doživel pred **glavno pošto** na križišču današnje **Slovenske ceste in Čopove ulice**:

> Ko s [sic!] peljem skozi najbolj muzikalni del Ljubljane, se spomnim, kako sem 11-leten stal pred Glavno pošto, kjer so se srečevali tramvaji s celega mesta. Bili so razsvetljeni kot gledališki odri od žarometov, kar ni bilo mogoče, saj so pred pol stoletja v mestu tratili komaj četrtino današnje svetlobne energije. Vsa ta luč je bila najbrž v meni ... pozneje so se mi oči skrčile in sredi najsvetlejšega dne sem se pritoževal, zakaj je vse tako zabrisano in moreče kot ob mraku. (Vz 37–38)

Podobno zapisuje tudi v *Zrelih rečeh* (23). V razglednicah doživita kar dva junaka podobno izkušnjo v bližini pošte, in sicer Rudi Sitar (KM 122) in Moro Pintarič: »Moro je obstal pri vratih. Vozila in ljudje so se zlili pred njegovimi očmi v tisoč pisanih stekelc, v gmoto senc in svetlobe« (KM 86). Kovačič območje okoli pošte v zgornjem citatu označuje kot »najbolj muzikalni del Ljubljane«. Tako ne začudi, da se bralec, kadar se pripoved odvija v tem delu mesta, srečuje s številnimi akustičnimi vtisi. Pintarič npr. po odhodu iz Sitarjeve hiše zasliši pojoč ženski glas (KM 110), prav tako poje ženska, ko Pintarič stoji na balkonu pisarne (KM 81). Tudi v prizoru, v katerem Sitar sedi za pisalno mizo, iz enega sosednjih hiš zazveni radijski prenos arie *La Traviata* (KM 118). Potem, ko zapusti hišo, da bi se odpravil proti brivnici, pa se zaleti v množico, ki se pod glasno godbo premika proti glavni pošti (KM 121).

Eno dogajališč, na katero Kovačiča vežejo topofilna čustva, je **tržnica na Vodnikovem trgu**. Kovačič jo v *Literaturi ali življenje* (108) označuje kot »zavetje«, kjer se človek počuti kot v nebesih. Njegova mama naj bi mu namreč nekoč povedala,

da se ljudje pred rojstvom nahajajo v nebesih in se po rojstvu počutijo dobro le v krajih, ki so podobni nebesom. Tržnica v tem smislu ustreza krajem varnosti in topline, ki jih opisuje Bachelard, vendar z razliko, da gre za zunanji prostor, torej tudi tukaj ugotavljamo Kovačičevo preferenco za zunanje prostore v mestu. Tržnica v *Razglednicah* najde omembo v štirih zgodbah, pri čemer je le v eni zgodbi neposredno dogajališče, in sicer v *Ljubi, umazani Ljubljani*. Protagonistki Hana in Tereza se tam oskrbita s hrano za izlet na grad in mlekarno zaradi prijetnih temperatur zapustita le neradi. Potem, ko zaradi nevihte nejevoljno dobesedno pobegneta z gradu, se v veži neke hiše skrivata pred dežjem in se med gledanjem tržnice pomirjeno veselita uspelega izleta (KM 109). Tržnica torej tudi zanju predstavlja pozitivno konotiran kraj. Podobno je tudi v zgodbah *Včasih je bilo vse drugače*, *Ves svet mi zavida* in *Vse to sem jaz*. V slednji tržnica za Sitarja pomeni dobrodošel razlog za beg pred problemi, s katerimi se sooča zaradi Pintariča (KM 92). Župan Grozd pa po srečanju s Černetom in neprijetnem pohodu po Stari Ljubljani opazi tovornjak, ki je naložen s sadjem in zelenjavo ter namenjen na tržnico (KM 65). Opazen je zelo podroben opis tovora, ki bralcu dela skomine in se sploh ne ujema s tesnobno situacijo, v kateri se Grozd nahaja in v katero ga domnevno jezen pogled voznika hitro vrže nazaj. Pozitivne spomine na tržnico ima tudi Pika, ki se spominja pretekle nedelje, ko sta s fantom Borisom na tržnici kupila sadje in jo je na poti nazaj prijel za roko (KM 53). V vseh primerih lahko tržnico torej upravičeno označujemo kot zavetje in kraj lepih spominov.

Do **Ljubljanice** Kovačič goji ambivalenten odnos, kar se kaže tudi v njegovih *Razglednicah*. Njen vonj je tudi za Kovačiča značilen za Ljubljano (prim. Kovačič 1990b: 313), tudi pripovedovalec v že omenjenem prizoru vrnitve iz Makedonije iz *Vzemljohoda* zapisuje, da ga povezuje s svojim otroštvom. Tudi župnik Grozd se razburja ob pogledom na reko in jo imenuje »smrdljiva reka« (KM 57), pripovedovalec v *Ljubi, umazani Ljubljani* pa opozarja na opazen vonj reke, ki preplavlja vroč zrak (KM 97). Ljubljanica se v Kovačičevih drugih besedilih pojavlja še v drugi povezavi, in sicer s pozitivnimi spomini na otroštvo, ki so vezani na območje okoli Trnovskega pristana, kjer se je tudi pripovedovalec *Kristalnega časa* kot otrok pogosto igral (KČ 199). Gibanje po tem območju vidno razveseli Grozda, ki tam še sreča mu naklonjeno gospo. Na Špici opazuje otroke, ki se kopajo v reki, in se pri tem predaja spominom iz otroštva, ki zanj predstavljajo pozitivno protiutež skrbem, ki jih ima kot odrasel človek (KM 57). Tudi Pika v *Ves svet mi zavida* zapade v razmišljanja o spominih na Ljubljanico, četudi manj davnih, saj sta vikend prej z Borisom preživela lep dan na Špici (KM 52). Hana in Tereza pa se pogovarjata o svojih prijateljicah, ki zaradi revme ne zmoreta daljših poti in zato vsak

popoldan preživita na Prulah ob Ljubljanici (KM 100). Tudi Švajger v *Vse to sem jaz* je pristaš izletov do Ljubljanice, ki jo preferira pred bolj oddaljeno Savo (KM 80). Ambivalentnost Ljubljanice je torej vidna tudi v *Razglednicah*: glavne osebe jo povezujejo z lepimi spomini in se radi mudijo ob njej, hkrati pa izstopa tudi s svojim močnim, neprijetnim vonjem.

Poljane, ki jih Kovačič v *Zrelih rečeh* (263) imenuje »najbolj odurna četrt Ljubljane«, je dogajališče dveh zgodb v *Razglednicah*, pri čemer skorajda ni opisov četrti, ampak prevladujejo prikazi notranjih prostorov. Hana in Tereza iz *Ljube, umazane Ljubljane* stanujeta tam in od tod posledično začneta svoj izlet na grad. Bralec dobi vpogled v podobo njunega majhnega, tesnega stanovanja, ki si ga delita in v katerem kljub zmeraj odprtim oknom diši »kakor v kovčku, ki je dolgo zaprt« (KM 96). Drugo dogajališče je dijaški dom v istoimenski zgodbi, pri katerem gre najverjetneje za Dom Ivana Cankarja (do 1945 Marijanišče), v katerem je Kovačič sam nekaj časa prebival. Pripovedovalec v *Prišlekih* se o domu izraža izrazito negativno, mdr. ga označuje kot »vzgojn[o] jetnišnic[o]« (Pri 648) in »kasarn[o]« (Pri 658). V skladu s tem so tudi vtisi notranjih prostorov negativno zaznamovani, predvsem v zvezi s tamkajšnjimi vonjavami (prim. KM 67, 71, 75). Glavna oseba Marjan v domu ni srečen, poleg tega je v domu dejansko na nek način zaprt, saj ne more domov k svoji mami in je zaradi zamujanja na pouk še prikrajšan za nedeljski izhod v mesto.

Ljubljanski grad ima za Kovačiča posebej pomembno vlogo, saj je že ob njegovem prvem prihodu v mesto naredil močen vtis nanj, o čemer pričajo besede pripovedovalca v *Prišlekih* (16). Omenja ga v več besedilih in ga tudi šteje med svoje najljubše kraje v mestu. Na grad ga vežejo številni spomini, ki so različne narave: Medtem, ko je imel grad v njegovem otroštvu magično privlačnost, je bil med drugo svetovno vojno primoran tam prenočevati. Kljub temu je v *Razglednicah* predstavljen vseskozi pozitivno, z *Ljubo, umazano Ljubljano* pa mu je celo posvečena cela zgodba. Hana in Tereza, za katerima se po Kovačičevih izjavah (D 150) skrivata resnični osebi, se v njej podata na izlet na grad, kar zanju predstavlja izredno doživetje v sicer skromnem življenju. Poleg župana Grozda sta tudi edini literarni osebi, ki eksplicitno razmišljata o podobi mesta, četudi manj izčrpno kot Grozd. Obe z gradom povezujeta lepe spomine in se jim med povzpenjanjem nanj predajata. Pripovedovalec v *Vzemljohodu* (39–42) naredi podoben izlet in podrobno opisuje svoje vtise. Omenja tudi klop, na kateri Hana in Tereza sedita. Opazna podobnost med *Vzemljohodom* in zgodbo iz *Razglednic* je tudi v tem, da je grajski stolp sicer omenjen in pozitivno konotiran, vendar ne Kovačič ne Hana in Tereza ne kažejo nobene ambicije, da bi se vzpeli nanj. Za vse tri je stolp namreč sicer pozitivno konotiran, hkrati pa tudi kraj preteklosti: Pripovedovalec v *Prišlekih* piše o tem,

kako ga je takratni partner njegove sestre povabil na stolp, kar je bila zanj posebna izkušnja, prav tako spadajo obiski za Hano in Terezo v čas, ko je bil njun svet še nenačet, saj je prva še delala pri nemški družini, druga pa je še imela moža, ki je kasneje umrl. Poleg tega izstopajo pogoste omembe drevoreda, ki ga pripovedovalec v *Vzemljohodu* opisuje kot nekakšen magičen kraj, poln skrivnosti.

Kovačič v *Delavnici* (137) piše o tem, kako so ga **tramvaji** še za čas bivanja v Baslu vedno spominjali na njegovo rojstno hišo na Elisabethplatzu. To se tudi po preselitvi v Ljubljano ni spremenilo. Kovačič je z zavestnim dojemanjem tramvajev ohranjal spomin na zavetje rojstne hiše, zaradi katerega se je navezal nanje. Tako si lahko razložimo dejstvo, da se tramvaji pojavijo skoraj v vseh zgodbah. Pri tem izstopa dejstvo, da kljub številnim omembam nikoli niso podrobneje opisani in bolj služijo kot rekviziti. Tudi ko se Pika dalj časa vozi po mestu, je pogled pretežno usmerjen navzven, ne pa na notranjost voza. Takšno vzporednico je mogoče najti tudi v drugih Kovačičevih delih, kot npr. v *Prišlekih*, v katerih je tramvaj prav tako pogosto omenjen, največkrat pa se le pelje mimo in bralcu je redko dovoljen pogled v njegovo notranjost.

Zadnji kraj Kovačičeve topofilije je **kino**, ki je za nastanek Razglednic osrednjega pomena, če verjamemo Kovačičevim besedam iz *Zrelih reči* (336–337), kjer poroča o nastanku razglednic. Med drugo svetovno vojno je namreč redno zahajal v kino in si tam kupoval istoimensko revijo, v kateri je enkrat zagledal kratko zgodbo, ki se dogaja v mestnem okolju. To mu je potem dalo navdih za pisanje *Razglednic*, saj se je zavedal, da lahko opisuje samo tisto, kar ga obdaja, v slovenski literaturi pa doslej ni poznal urbanih besedil. V istem odlomku opisuje tudi, kako ga je kino z vsemi svojimi podrobnostmi fasciniral:

> Film se je pričel že pri blagajni: v tistem okenčku so bile zmeraj kozmetizirane in barvito oblečene ženske. Nato se je nadaljevalo pri zlatih gumbih biljeterjev, ki so stali med vrati in trgali kupone od vstopnic. Njihovi obrazi so se mi zdeli tako posebni, da ni bilo mogoče njihovih glav nasaditi na vsakdanje obleke navadnih ljudi, samo v teh glavah in sivih uniformah, pošitih z zlatom, so lahko ustrezali z ledeno resnobnostjo, hujšo od resnobe duhovnikov, ki sem jim stregel pri zgodnjih mašah v stranskih kapelah. Bile so to maše za delavce in voznike tramvajev, ki so morali na zgodnji šiht. Vse v kinu je bila predpriprava na predstavo, tudi zastor nad platnom se je odpiral kot v gledališču. Nato je sledil čudež filma […]. (ZR 334)

Zadnja zgodba *Mrak lega na zemljo* in s tem tudi cela zbirka se končuje s tem, da gresta Munda in Fani zvečer v kino, katerega lokacija ni natančneje določljiva. Tudi tu je prek različnih čutnih vtisov podrobno opisano čakanje na karte in na film. Kino je poleg tega kraj, na katerem mlad par prvič deluje srečen in se ne

prepira. Fani se zaveda, da je ta harmonija omejena na čas filma, ko pravi: »Le kakšna bi bila midva v filmu? […] To bi se ljudje smejali. Smejali, dokler ne bi počili od smeha.« Tudi Kovačič opozarja na razpad med zunanjim dogajanjem in begom pred njim, ki mu ga je kino dovoljeval: »Zunaj je bila drugačna realnost kot v filmu« (ZR 336).

5 Sklep

Topofilije in -fobije junakov *Razglednic* so tesno povezane s Kovačičevimi lastnimi bivanjskimi izkušnjami. Te so bile do nastanka *Ljubljanskih razglednic* močno zaznamovane s tesnimi, žalostnimi prostori in kraji, ki so zanj predstavljali kraje nesreče, bede in izključenosti. V opisovanje Ljubljane, ki si ga je Kovačič že nekaj časa pred nastankom *Razglednic* zastavil za cilj, je zato vključil kraje in prvine v mestu, na katere je bil navezan, kar mu je po lastnih besedah šele omogočilo upodabljanje Ljubljane. V nasprotju z Bachelardovimi kraji topofilije, ki imajo poudarek na notranjosti oz. notranjih prostorih, pa se nahajajo Kovačičevi kraji topofilije zunaj domačih oz. stanovanjskih prostorov in velikokrat v naravi. To je mogoče razložiti s tem, da Kovačič med stanovanjskimi izkušnjami, ki jih je naredil do nastanka *Razglednic*, ni mogel razviti občutka domačnosti in varnosti, kar še posebej velja za hišo na Starem trgu 21, kjer je štiri leta živel z družino. Bachelard v svoji študiji sicer poudarja pomen starševske hiše, saj predpostavlja, da bistveno zaznamuje človekovo dojemanje prostorov za celo njegovo življenje, vendar ta vloga v Kovačičevem primeru pripada rojstni hiši na Elisabethplatzu v Baslu. Tržnica in tramvaj sta tako prvini v mestu, ki ga po lastnih besedah spominjata na otroštvo oz. rojstno hišo v Baslu. Kovačič je svoje dojemanje Ljubljane ter svojo topofilijo in -fobijo na različne načine prenesel na knjižne junake v *Ljubljanskih razglednicah*, s čimer je tudi podan odgovor na vprašanje okoli avtobiografskosti tega Kovačičevega dela, ki ga literarna veda doslej ni mogla oz. želela ponuditi. Z literarizacijo topofilije in -fobije, kakršni je mogoče najti tudi v njegovih poznejših besedilih, ki veljajo za izrecno avtobiografska, je Kovačič torej tudi v *Razglednice* vnesel avtobiografske prvine, vendar veliko bolj posredno kot v svojih ostalih delih. Zaradi tega ostaja ločevanje *Razglednic* od njegovega ostalega opusa, kakršno je v strokovni literaturi običajno, vendar upravičeno. *Ljubljanske razglednice* so vsekakor dokaz, da je bil Kovačič avtobiografskemu pisanju zavezan tudi v tistih delih, ki veljajo za malo oz. neavtobiografska. V primeru *Razglednic* je zapisovanje avtobiografskih vsebin izpolnjevalo še eno pomembno funkcijo, in sicer udomačenje v okolju, v katerem je doživel veliko hudega in ki ga je doslej doživel kot odtujeno in odklonilno.

Viri in literatura

Viri

Kovačič, Lojze, 2016: *Prišleki*. Ljubljana: Beletrina. [Elektronski vir]

Kovačič, Lojze, 2012: *Zrele reči*. Ljubljana: Študentska založba. [Elektronski vir]

Kovačič, Lojze, 2011: *Literatura ali življenje. Eseji, članki, dnevniki.* Ljubljana: Študentska založba. [Elektronski vir]

Kovačič, Lojze, 1997: *Delavnica. Šola pisanja.* Maribor: Obzorja.

Kovačič, Lojze, 1993: *Vzemljohod.* Ljubljana: Slovenska matica.

Kovačič, Lojze, 1990: *Kristalni čas*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Kovačič, Lojze, 1990b: Slovenija – metropola. *Sodobnost* 38/10. 912–924.

Kovačič, Lojze, 1988: *Prah. Dnevnik, zapažanja, reminiscence.* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kovačič, Lojze, 1964: *Ključi mesta*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Literatura

Bachelard, Gaston, 1960: *Poetik des Raumes.* München: Carl Hanser Verlag.

Dolgan, Marjan, 2014: *Literarni atlas Ljubljane. Zgode in nezgode 94 slovenskih književnikov v Ljubljani.* Ljubljana: Založba ZRC.

Gabrič, Aleš, 1998: Ljubljanske razglednice kot politični problem. Zajc, Dane (ur.): *Lojze Kovačič*. Ljubljana: Nova revija. 162–186.

Glušič, Helga, 2002: *Slovenska pripovedna proza v drugi polovici dvajsetega stoletja.* Ljubljana: Slovenska matica.

Inkret, Andrej, 2008: Štiri Kovačičeva pisma. Komel Snoj, Mateja (ur.): *Fragmenti o prišleku*. *Spominska knjiga Lojzeta Kovačiča*. Ljubljana: Študentska založba. 335–358.

Kmecl, Matjaž, 2009: Prehod mladega Lojzeta Kovačiča iz »realizma« socialnih projektov v realizem intimnosti. Troha, Gašper; Blažič, Milena Mileva; Leben, Andrej (ur.): *Lojze Kovačič. Življenje in delo.* Ljubljana: Študentska založba. 19–27.

Koron, Alenka, 2009: Topografijska imaginacija mesta v Kovačičevih Ljubljanskih razglednicah. Troha, Gašper; Blažić, Milena Mileva; Leben, Andrej (ur.): *Lojze Kovačič. Življenje in delo.* Ljubljana: Študentska založba. 28–47.

Koron, Alenka, 2006: Intertekstualnost, rewriting in samocitiranje: Zgodbe s panjskih končnic Lojzeta Kovačiča. Novak Popov, Irena (ur.): *Slovenska kratka pripovedna proza.* Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (Obdobja. Metode in zvrsti 23). 149–161.

Koron, Alenka, 2003: Avtobiografija, fikcija in roman: o možnostih žanra ′roman kot avtobiografija′. *Primerjalna književnost* 26/2. 65–83.

Kos, Janko, 2010: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.

Kos, Janko, 2009: Recepcija Lojzeta Kovačiča v ideološkem kontekstu. Troha, Gašper; Blažić, Milena Mileva; Leben, Andrej (ur.): *Lojze Kovačič. Življenje in delo*. Ljubljana: Študentska založba. 8–18.

Leben, Andrej, 2009: Lojze Kovačič – avtobiograf ali avtor (svojega) življenja? Troha, Gašper; Blažič, Milena Mileva; Leben, Andrej (ur.): *Lojze Kovačič. Življenje in delo*. Ljubljana: Študentska založba. 57–66.

Milek, Vesna, 2003: Sicer školjke postanejo kamni. *Delo. Sobotna priloga*. 1. 3. 2003. 20–23.

Pibernik, France, 1983: *Čas romana. Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Avtor

Felix Oliver Kohl je asistent za slovensko književnost in doktorski študent slovenistike na Inštitutu za slavistiko Univerze v Gradcu. Magistrska naloga o slovenskem generacijskem romanu. Od 2016 do 2018 je sodeloval pri raziskovalnem projektu »Dvojezična literarna praksa na Koroškem po ukinitvi literarne revije *mladje* (1991) in njen položaj v nadregionalnem interakcijskem literarnem prostoru«. Njegova raziskovalna področja so slovenski roman, (avto-)biografsko pisanje in slovenska književnost v Avstriji. Najnovejša objava: Nemški prevodi Lipuševih del ob in po Tjažu v luči konsekracije (2018). *Primerjalna književnost* 41/3. 17–35.

Author

Felix Oliver Kohl works as a University Assistant for Slovene Literature at the Department of Slavic Studies at the University of Graz and is a doctoral student of Slovene Studies at the University of Graz. He wrote a Master's thesis on the genre of the Slovene "generacijski roman". From 2016 to 2018 he was a student assistant at the research project "Bilingual Literary Practice in Carinthia after the Discontinuation of *mladje* (1991) and its Position in the Supra-regional Sphere of Interaction". His main research areas are the Slovene novel, (auto-)biographical writing and Slovene literature in Austria. His latest publication: Nemški prevodi Lipuševih del ob in po Tjažu v luči konsekracije (2018). *Primerjalna književnost* 41/3. 17–35.

Weronika Woźnicka
Uniwersytet Śląski w Katowicach
weronikawoznicka@gmail.com

„Izbrisani" w kulturze słoweńskiej

25 czerwca 1991 Słowenia, jako pierwsza z republik jugosłowiańskich, ogłosiła niepodległość. W wyniku tej decyzji należało dokonać zmian, mających na celu przeorganizowanie dotychczasowego ustroju i polityki państwowej. Przemiany, jakich dokonała ówczesna władza, przyniosły zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Jednym z takich negatywnych skutków są tzw. „izbrisani". W lutym 1992 roku 28 671 osób zostało pozbawionych pozwolenia na pobyt stały na terenie Słowenii, co oznaczało, że straciły one także wszystkie przysługujące im prawa i przywileje. Ludzie ci żyli, mieszkali, pracowali, a także założyli rodziny na terenie Słowenii i z nią związali swoje życie. W ciągu krótkiego czasu ich sytuacja uległa zmianie, a organy państwowe zaczęły ich traktować jak obcych.

Tematyka „izbrisani" nie jest częstym motywem pojawiającym się w kulturze słoweńskiej. Niniejszy artykuł ma na celu pokazanie, jak są oni postrzegani przez twórców literackich, teatralnych oraz filmowych.

Słowa kluczowe: izbris, wykreśleni, słoweńska literatura, teatr, film

The Erased in Slovenian Culture

Slovenia was the first of the Yugoslavian republics to proclaim independence and it did so on 25 June 1991. As a result of this decision, Slovenia had to reformulate the country's policies. The changes brought both positive and negative effects. One of the negative effects are people called "the erased". In February 1992, 28,671 people have been denied a permanent residence permit in Slovenia, which meant that they were deprived of basic rights and privileges. These people lived, worked and also started families in Slovenia. Within a short period of time, their situation changed and state authorities began to treat them as strangers. The motif of 'the erased' is not a popular theme in the Slovenian culture. The article aims to show how they are present in literature, theater and films.

Keywords: izbris, the erased, Slovenian literature, theater, film

Celem niniejszego artykułu nie jest przedstawianie argumentów popierających, czy też krytykujących akt wykreślenia. Chcę w nim pokazać, jak problem *wykreślonych* jest ukazywany w kulturze słoweńskiej - literaturze, filmie oraz teatrze - starając się przy tym zachować neutralny stosunek.

Tenże tekst powstał na podstawie innego artykułu mojego autorstwa, pt. *„Izbrisani", czyli ludzie wymazani przez państwo* i zawiera niektóre akapity, które w całości znajdują się w wymienionej publikacji.

1 Przemiany w Słowenii

23 grudnia 1990 roku w Słowenii odbyło się referendum, w którym obywatele decydowali o przyszłości swojego kraju, odpowiadając na pytanie: „Czy Republika Słowenii powinna stać się samodzielnym i niezależnym państwem?". Wyniki plebiscytu ogłoszono po trzech dniach, czyli 26 grudnia. Znaczna większość głosujących (88,2%) opowiedziała się za samodzielnością i pół roku później, 25 czerwca 1991, ówczesny parlament oficjalnie ogłosił słoweńską niepodległość oraz odłączenie od Jugosławii. W tym miejscu należy wspomnieć, że uprawnionymi do głosowania byli nie tylko pełnoprawni obywatele, ale również osoby posiadające zgodę na pobyt stały w Słowenii (Pistotnik 2007: 204–205).

Zanim jednak doszło do ogłoszenia niepodległości, 24 maja 1991 dwie partie polityczne, Związek Socjalistycznej Młodzieży Słowenii – Partia Liberalna (Zveza socialistične mladine Slovenije - Liberalna stranka, w skrócie ZSMS-LS) oraz Związek Komunistów Słowenii – Partia Demokratycznej Odnowy (Zveza komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove, w skrócie ZKS-SDP), zgłosiły poprawkę do artykułu 81 *Ustawy o cudzoziemcach* (*Zakon o tujcih*). Zgodnie z tą poprawką obywatelom Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, którzy nie złożą wniosku o przyznanie słoweńskiego obywatelstwa, ale do dnia uchwalenia ustawy posiadają zgodę na pobyt stały na terenie Republiki Słowenii lub są w niej zatrudnieni, zostanie przyznane zezwolenie na pobyt. Jednak planowane podpisanie umów międzynarodowych z byłymi republikami jugosłowiańskimi spowodowało, że poprawkę odrzucono[1]. 5 czerwca 1991 przyjęto *Ustawę o obywatelstwie* (*Zakon o državljanstvu*), w której zapisano, że obywatele innych republik byłej Jugosławii posiadający zgodę na pobyt stały na terenie Słowenii mogą w ciągu sześciu miesięcy starać się o uzyskanie obywatelstwa, składając wniosek do odpowiednich organów administracyjnych (Pistotnik 2007: 204–205). Zainteresowanych nie poinformowano, iż jego brak będzie się automatycznie wiązał z utratą pozwolenia na pobyt w kraju (Juvan 2016: 24).

Około 172 000 złożonych wniosków rozpatrzono pozytywnie. Nie wszystkim jednak udało się przejść procedury. Aplikacje niektórych osób zostały odrzucone,

1 Porozumień ostatecznie nie podsygnowano.

w stosunku do innych proces rozpatrywania podania zawieszono, a byli również tacy, którzy w ogóle nie złożyli odpowiednich dokumentów (Juvan 2016: 24). 26 lutego 1992, czyli po upływie wyznaczonego terminu, obywateli republik jugosłowiańskich innych niż słoweńska pozbawiono zezwolenia na pobyt stały. Przestali oni figurować w jakichkolwiek rejestrach urzędowych, co ostatecznie doprowadziło do odebrania im podstawowych praw i gwarancji, jak na przykład ubezpieczenie zdrowotne, prawo do emerytury lub pozwolenie na pracę. W stosunku do nich zaczęła obowiązywać *Ustawa o cudzoziemcach* (*Zakon o tujcih*) (Pistotnik 2007: 206–207).

Izbris, czyli akt wykreślenia ludzi z rejestrów urzędowych dokonał się w momencie, gdy w dyskursie politycznym coraz większą uwagę poświęcano potrzebie wzmocnienia słoweńskiej tożsamości narodowej (Lipovec Čebron 2011: 35). Zmiany w systemie społeczno-politycznym, czyli przejście od państwa wielonarodowego do narodowego, doprowadziły do innego definiowania obywatelstwa (Zorn 2010: 19). Wszystkich, którzy zostali pozbawieni pozwolenia na pobyt stały, określa się wspólną nazwą *izbrisani*. Co ciekawe, termin ten pojawił się dopiero po roku 2002, kiedy to ludzie pokrzywdzeni działaniami ówczesnej władzy ustawodawczej i administracji państwowej zaczęli się zrzeszać i walczyć o swoje prawa. Do tego momentu urzędnicy określali ich jako *zatečeni tujci* (szukający azylu, w skrócie *zatečeni*) albo *tujci z neurejenimi statusi* (cudzoziemcy z nieuregulowanym statusem) (Rižnar 2011: 102).

W polskiej nomenklaturze nie istnieje oficjalna nazwa dla grupy społecznej, która została w 1992 wykreślona z rejestrów urzędowych, a autorzy polskich tekstów posługują się różnymi formami wyrazowymi, np. „wymazani" (Pudzianowska 2013: 229), „skreśleni" na stronie Amnesty International lub „wykreśleni" (Korzeniewska-Wiszniewska 2017: 260). W mojej ocenie wszystkie przytoczone określenia są słuszne, ponieważ wskazują na skutki działań administracyjnych, skierowanych przeciwko obywatelom innych narodowości niż słoweńska. W dalszej części tekstu będę jednak posługiwała się nazwami *wykreśleni* oraz *akt wykreślenia*.

2 *Izbrisani* w liczbach

Według danych z 2009 roku, które na swojej stronie opublikował Mirovni inštitut (Instytut Pokoju)[2], bez pozwolenia na pobyt stały pozostało 25 671 osób, z

2 Mirovni inštitut od wielu lat zajmuje się problemem *wykreślonych* (zarówno w kwestii naukowej, jak i prawnej). Informacje o prowadzonych przez Instytut działaniach oraz informacje na temat aktu wykreślenia są dostępne na

czego ponad połowę (58%) stanowili mężczyźni. Z rejestrów urzędowych zostali wykreśleni nie tylko dorośli, ale także 5360 dzieci, co stanowi ok. 21%.
Do stycznia 2009 swój status uregulowało 10 943 poszkodowanych. Nie można jednoznacznie stwierdzić, ile osób niemających wyjaśnionej sytuacji pobytowej nadal mieszka na terenie Słowenii, a ile znajduje się poza jej granicami. Warto w tym miejscu dodać, że przez wiele lat *wykreśleni* nie zdawali sobie sprawy ze skali problemu, a każdy starał się na własną rękę znaleźć wyjście z sytuacji. Dopiero po 10 latach od aktu wykreślenia, czyli w roku 2002, ludzie, których bezpośrednio dotyczył *izbris*, zaczęli się zrzeszać w większe grupy i dochodzić swoich praw, również na arenie międzynarodowej (Juvan 2016: 26).

Do 18 czerwca 2017 roku *izbrisani* mogli składać wnioski o odszkodowanie od państwa. Zgodnie z danymi, które w artykule z 5 grudnia 2018 roku podaje gazeta „Dnevnik", do tej pory takie odszkodowania na podstawie dotychczas obowiązującej ustawy otrzymało około 5000 osób[3].

3 *Wykreśleni* w literaturze

Wśród pozycji literackich oscylujących wokół szeroko rozumianej tematyki Bałkanów (między innymi problematyki tożsamości oraz wojny) motyw *wykreślonych* nie pojawiał się zbyt często, co może wynikać z szerszych ram dyskursu, który opierał się na wierze w nieszkodliwość słoweńskiego nacjonalizmu i wierze w demokratyczność Słowenii, której obca jest bałkańska przemoc (Juvan 2016: 27). Tematyka *wykreślonych* nie była powszechnie znana, dlatego też nie interesowano się nią w większym stopniu i nie przedstawiano jej szerszej publiczności. Można zauważyć, że wraz z pojawieniem się w debacie publicznej głosu poszkodowanych, pojawiają się pozycje literackie, których autorzy starają się ukazać problem i skutki działań z 1992 roku.

Pierwsza powieść, w której głównym bohaterem jest *wykreślony*, czyli trylogia *Roka voda kamen* (*Ręka woda kamień*) autorstwa Branka Gradišnika, ukazała się w 2007 roku. Jest to książka napisana w formie dziennika, ukazująca uczucie powstające między głównymi bohaterami – Franem i Manjo. Tło historii stanowią okres odzyskiwania przez Słowenię niepodległości, a także ważne problemy tamtego czasu, w tym na przykład kwestia *wykreślonych*.

stronie: http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/.

3 *Izbrisani – boljše možnosti za odškodnino*, https://www.dnevnik.si/1042849110, data dostępu: 12.01.2019.

Goran Vojnović jest autorem głośnej książki z 2008 roku zatytułowanej *Čefurji raus!*[4]. Wątkiem pobocznym tej powieści jest postać *wykreślonego*, a czytelnicy mogą się jedynie dowiedzieć, że pochodzący z Serbii mężczyzna założył rodzinę ze Słowenką. Po wydarzeniach z roku 1992 nie udało mu się, w przeciwieństwie do jego dzieci, uzyskać słoweńskiego obywatelstwa, w związku z czym wpadł w alkoholizm.

Główną bohaterką powieści *Izbrisana* (*Wykreślona*) Mihy Mazziniego jest Zala Jovanović, która w szpitalu dowiedziała się, że jako nie-Słowenka nie ma prawa do opieki lekarskiej. Dodatkowo dyrektorka placówki starała się odebrać kobiecie jej nowonarodzone dziecko. Autor przedstawił czternastodniową batalię Zali z państwem słoweńskim o uzyskanie dokumentów, którą ostatecznie udało jej się wygrać. W książce pojawiła się również postać Nikoli – przyjaciela Zali. On także borykał się z problemem wykreślenia z rejestrów urzędowych. Na jego przykładzie Mazzini starał się pokazać, że niektórzy ludzie musieli bardzo uważać, aby swoimi działaniami nie zwracać uwagi władz i nie zostać zmuszonym do opuszczenia kraju.

W książce *Konec. Znova* (*Koniec. Znowu*) Dino Bauk przedstawia historię trójki przyjaciół, którzy do czasu aktu wykreślenia tworzyli zespół muzyczny. Wszystko układało się pomyślnie do momentu, gdy policjanci zatrzymali mężczyzn na kontrolę, w wyniku której stwierdzili, że jeden z nich, Denis, przebywał na terenie Słowenii nielegalnie. Chłopak został odesłany do Bośni, do swojej rodziny, i znalazł się w samym środku konfliktu zbrojnego. Goran i Peter obwiniali się, że nie zrobili nic, by pomóc przyjacielowi. W dorosłym życiu przypominali sobie o młodzieńczych latach. Mimo upływu czasu nie zapomnieli o Denisie, a wręcz można powiedzieć, że dopiero po okresie prawie 20 lat zaczęli go doceniać. Wydaje się, że dzięki wspomnieniom dokonali czegoś w rodzaju rachunku sumienia: ocenili swoje życie i doszli do wniosku, że nie czują się szczęśliwi i spełnieni. Autor przedstawił wprawdzie historię jednego wykreślonego, jednak można powiedzieć, że Denis jest przedstawicielem całej grupy osób, które nie zdawały sobie sprawy, że pomimo urodzenia się w Słowenii i związania swojego życia z tym krajem, zarządzenie władz państwa dotyczyło także ich.

Bohaterkami powieści *Kakorkoli* (*Jakkolwiek*) Polony Glavan są dwie młode kobiety pochodzące z różnych środowisk. Alja, studentka anglistyki, włączyła się w walkę o prawa *wykreślonych*, natomiast Lili była ciężarną licealistką, która

4 W 2010 roku nakładem wydawnictwa Międzymorze ukazało się tłumaczenie książki na język polski, zatytułowane *Czefurzy raus!*. Autorem przekładu jest Tomasz Łukaszewicz.

obracała się w towarzystwie skinheadów – wrogów *wykreślonych*. Bohaterki nie znały się, ale los sprawił, że spotykały się na manifestacji, w czasie której chłopak Lili, Mars, śmiertelnie ranił Nihada – podopiecznego Alji. Autorka pokazała, że brak akceptacji drugiego człowieka i wrogi stosunek do odmienności może często prowadzić do tragicznych sytuacji.

W 2016 roku ukazała się kolejna powieść Gorana Vojnovicia zatytułowana *Figa*, w której autor ponownie przedstawia problematykę *wykreślonych*. Ojciec głównego bohatera, Safet Dizdar, w 1992 roku z nieznanych powodów zniknął z domu w lublańskiej dzielnicy Fužine i zostawił swoją słoweńską żonę Vesnę oraz syna Jadrana. Stopniowo, wraz z rozwojem wydarzeń, wyjaśnia się, że Safet został wygnany ze Słowenii po akcie wykreślenia. Nie chciał skorzystać z niczyjej pomocy, by zdobyć słoweńskie obywatelstwo i zdecydował się zostać w ojczyźnie swoich rodziców – Bośni.

Można zauważyć, że pisarze nie próbują oceniać poszkodowanych oraz wytykać im błędów w postępowaniu. Wręcz przeciwnie – starają się pokazać, że *izbrisani* byli, do momentu skreślenia ich z rejestrów urzędowych, integralną częścią państwa słoweńskiego, ludźmi emocjonalnie związanymi z tym krajem.

W roku 2011 ukazała się jeszcze jedna pozycja, która w całości poświęcona jest kwestii *wykreślonych*. *Zgodbe izbrisanih prebivalcev* (*Historie wykreślonych mieszkańców*) to książka przedstawiająca, oczami osób skreślonych z rejestrów urzędowych, wydarzenia z 1992 roku i po nim. Historie powstały w oparciu o wywiady, które studenci Uniwersytetu w Lublanie przeprowadzali z *wykreślonymi*[5].

4 Teatralny wizerunek *wykreślonych*

W 2013 roku Oliver Frljić[6], reżyser teatralny niestroniący od prezentowania sztuk o tematyce politycznej (często robiąc to w sposób kontrowersyjny), wystawił na deskach teatru w Kranju przedstawienie pod tytułem *25671*. Chciał za jego pomocą ukazać, jaki obraz *wykreślonych* kreowany jest w debacie publicznej oraz jaki jest stosunek samych Słoweńców do osób, których pozbawiono pozwolenia na pobyt stały (Juvan 2016: 28). Spektakl mogli zobaczyć widzowie nie tylko w Słowenii, ale także między innymi w Serbii, Bośni i Hercegowinie, a nawet w Polsce. Zdobył on wiele nagród na międzynarodowych festiwalach teatralnych, a

5 Książka jest w całości dostępna pod adresem: http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/wp-content/uploads/2012/02/zgodbe_izbrisanih_zalozba_sanje_2011.pdf, data dostępu: 19.05.2019.

6 Reżyser związany jest również z polskimi teatrami, między innymi z Narodowym Starym Teatrem w Krakowie i Teatrem Powszechnym w Warszawie W 2017 roku Oliver Frljić wystawił na deskach Teatru Powszechnego w Warszawie kontrowersyjną sztukę *Klątwa*, która wywołała falę protestów.

w 2014 Frljić otrzymał nagrodę ogólnopolskiego dziennika „Gazeta Wyborcza" za przenikliwe rozpoznanie aktualnych problemów dzisiejszych czasów.

5 *Wykreśleni* na szklanym ekranie

Historie ludzi skreślonych z rejestrów urzędowych zainspirowały nie tylko literatów i twórców teatralnych. Również ludzie związani z filmem zdecydowali się na przeniesienie tej problematyki na szklane ekrany. *Karavana izbrisanih* (*Karawana wykreślonych*) autorstwa Draženy Perić[7] to półgodzinny film dokumentalny, który ukazuje podróż 46 *wykreślonych*. W dniach od 27 do 29 listopada 2007 roku przebyli oni trasę z Lublany do Brukseli, by w stolicy Unii Europejskiej przedstawić swoje zdanie na temat problemu *wykreślonych*. Jeżeli natomiast chodzi o filmy pełnometrażowe, to do 2018 roku w słoweńskiej kinematografii nie było żadnego obrazu związanego z tą tematyką. Sytuacja uległa zmianie, gdy Miha Mazzini zdecydował się na nakręcenie adaptacji swojej powieści *Izbrisana*. Światowa premiera filmu o tym samym tytule miała miejsce na festiwalu w Tallinnie 25 listopada 2018 roku.

6 Podsumowanie

Tematyka *wykreślonych* nie jest często spotykanym motywem w kulturze słoweńskiej. Może to być spowodowane tym, że *izbrisani* zaczęli dochodzić swoich praw na większą skalę dopiero od 2002 roku, czyli 10 lat po skreśleniu ich z rejestrów urzędowych. Wcześniej problem ten nie był znany szerszej grupie odbiorców, a dodatkowo wizerunek *wykreślonych* w mediach przeważnie nie był przedstawiany w korzystnym świetle. Analizując dzieła, które powstały do tej pory (zarówno te literackie, jak i teatralne oraz filmowe), można zauważyć, że żaden z autorów nie stawia się w roli oskarżyciela i nie wytyka pokrzywdzonym ich błędów. Starają się oni pokazać ich psychikę i wzbudzić u odbiorców empatię i zrozumienie dla tej grupy ludzi. Warto również podkreślić, że twórcy nie starają się szukać winnych wśród ówczesnej administracji. Dla nich najważniejsze jest podkreślenie, że *izbrisani* byli integralną częścią słoweńskiego społeczeństwa, ludźmi, którzy chcieli w Słowenii spędzić swoje życie i to właśnie ten kraj wybrali na swoją ojczyznę, założyli w nim rodziny, a niektórzy nawet się urodzili w państwie, które potraktowało ich jako obcych.

7 Film jest w całości dostępny pod adresem: https://archive.org/details/Karavana_izbrisanih_-_The_Caravan_of_the_Erased/Karavana_izbrisanih_-_The_Caravan_of_the_Erased.mpeg, data dostępu: 23.03.2018.

W roku akademickim 2009/2010 Uršula Lipovec Čebron, wraz ze swoimi studentami, przeprowadziła wśród Słoweńców ankietę na temat aktu wykreślenia oraz *wykreślonych*. Na podstawie zebranych odpowiedzi nie zauważono, by ankietowani wyrażali swoją niechęć do tej grupy społecznej. Widoczne jest również, że opinia publiczna odnosi się do nich coraz przychylniej.

Bibliografia

Literatura

Juvan, Marko, 2016: Izbrisani med politiko zanikanja in eksemplarističnostjo romana. *Primerjalna književnost* 3. 23–42.

Korzeniewska-Wiszniewska, Mirella, 2017: Polityka Republiki Słowenii wobec kryzysu migracyjnego w Europie. *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne* št. XXV. 259–289.

Lipovec Čebron, Uršula, 2011: „Neslovenci", „tujci", „žrtve" ali kako vidimo izbrisane prebivalce Slovenije. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* št. 1/2. 33–43.

Pistotnik, Sara, 2007: Kronologija izbrisa 1990–2007. *Časopis za kritiko znanosti* št. 228. 204–237.

Pudzianowska, Dorota, 2013: *Obywatelstwo w procesie zmian*. Warszawa.

Rižnar, Barbara, 2011: Na koncu ostaneš sam. Uršula Lipovec Čebron, Jelka Zorn (ur.): *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Lublana.

Zorn, Jelka, 2010: Vpisani kot delavci, izbrisani kot Neslovenci: Pogled izbrisanih na obdobje tranzicije. Kogovšek Neža, Petković Brankica (ur.): *Brazgotine izbrisa: Prispevek h kritičnemu razumevanju izbrisa iz Registra stalnego prebivalstva Republike Slovenije*. Lublana. 19–46.

Źródła internetowe

https://amnesty.org.pl/s%C5%82owenia-przywr%C3%B3ci%C4%87-prawa-skre%C5%9Blonym/ (Dostęp: 22.03.2018.)

https://www.dnevnik.si/1042849110 (Dostęp: 12.01.2019.)

http://www.mirovni-institut.si/izbrisani/ (Dostęp: 15.03.2018.)

Autorka

Weronika Woźnicka - studentka studiów doktoranckich na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach na specjalności literaturoznawstwo. W swojej pracy doktorskiej zajmuje się przewartościowaniem kategorii wspólnotowości we współczesnej eseistyce słoweńskiej i słowackiej. W roku akademickim 2016/2017 oraz 2018/2019 była stypendystką słoweńskiej fundacji Ustanova patra Stanislava Škrabca.

Author

Weronika Woźnicka is a PhD student at the Faculty of Humanities, University of Silesia in Katowice, specializing in literary studies. In her doctoral dissertation she deals with the re-evaluation of the category of community in contemporary Slovene and Slovak essays. In academic years 2016/2017 and 2018/2019 she held a scholarship of the Slovenian foundation Ustanova patra Stanislava Škrabca.

Karel Střelec
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
karel.strelec@osu.cz

Reflexe migrace mezi lety 1945–2015 v současné české literatuře[1]

Současné území České republiky, i přes svou polohu v samém středu Evropy, je považováno za národnostně a kulturně značně homogenní. Přesto v české společnosti a rovněž v umění téma migrace výrazně rezonuje – platí to i o nejnovější literární tvorbě. Náš příspěvek vymezujeme dvěma letopočty: rokem 1945, koncem druhé světové války, který dal vzniknout největší nucené masové emigraci z území českých zemí; a rokem 2015, během nějž došlo k (v moderních evropských dějinách bezprecedentní) migrační krizi. Sledujeme tendence současného literárního ztvárnění procesů emigrace a imigrace v daném období; soustředíme se na obnovený zájem autorů o poválečný odsun třímilionového německého obyvatelstva, dále na reflexi příchodu nových menšin (vietnamské, ukrajinské) po pádu komunismu i na téma současné imigrace do Evropy. V neposlední řadě příspěvek usiluje o popsání a charakterizaci způsobů, jakým se literatura podílí na vytváření, udržování či naopak vymazávání národní kolektivní paměti ve vztahu k menšinám a migraci.

Klíčová slova: současná česká literatura, migrace, střední Evropa, identita v literatuře, Sudety

Reflection of Migration Between 1945 – 2015 in Contemporary Czech Literature

The current territory of the Czech Republic, despite its location in the very center of Europe, is considered to be nationally and culturally strongly homogeneous. In spite of the before mentioned, the topic of migration is very common in Czech society as well as in art, including the latest literary works. The following paper is defined by two years: by 1945, standing for the end of the World War II, which provoked the largest forced mass emigration from the territory of the Czech lands, and by the year 2015, when an unprecedented migration crisis in modern Europe history occurred. The tendencies of contemporary literary representation of the processes of emigration and immigration in the given period are observed, particular attention is paid to the restored interest in the post-war expulsion of the three million German people, the reflection of the arrival of new minorities (Vietnamese, Ukrainian) after the collapse of Communism, and the topic of contemporary immigration to Europe is also taken into account. Last but not least, the given contribution seeks to describe and characterize the ways in which literature contributes to the creation, maintenance or erasure of national collective memory in relation to minorities and migration.

Keywords: contemporary Czech literature, migration, Central Europe, identity in literature, Sudetenland

1 Tato studie je výstupem z projektu SGS03/FF/2019 Vybrané žánrové a subžánrové proměny v současné české literatuře III.

1 Úvod

Současná česká literatura, kterou pro potřeby tohoto příspěvku ohraničujeme počátkem nového tisíciletí, široce tematizuje společenské procesy a proměny, a to jak aktuální, tak rovněž minulého století. Téma či motiv migrace ovlivňující českou a středoevropskou societu se v literárních dílech ve sledovaném období jeví jako produktivní; literatura se tak podstatnou měrou spolupodílí na inscenování, uchovávání a reprezentování paměti migračních přesunů a identit majoritní a minoritní společnosti. Přestože přesuny určitého množství populace jsou v regionu střední Evropy kontinuálním procesem, v současné literární produkci více rezonují dva klíčové náměty – odsun německého obyvatelstva ve čtyřicátých a padesátých letech a imigrace ovlivňující podobu České republiky, potažmo Evropy, v posledních dekádách. Obě témata se objevují zejména v prózách autorů střední a mladší generace. Zatímco s novodobou migrací jsou tak sami spisovatelé konfrontováni, v případě poválečné emigrace již nejsou jejími pamětníky.

2 Téma první: nucená poválečná emigrace

Kvantitativní „boom“ literární reflexe největší české poválečné vystěhovalecké etapy se pozoruhodně koncentruje do období přibližně mezi lety 2000 až 2015. Tento vzestup je patrně možno vysvětlit více faktory. První z nich představuje charakteristická generační podobnost – snaha o nové literární uchopení česko-německého střetávání a zejména jeho závěrečné fáze rezonuje u autorů narozených přibližně mezi lety 1965–1980, *de facto* generace 70. let. Oživení tématu přitom nenastalo bezprostředně po pádu diktatury, neboť, dle názoru Joanny Czaplińské, mnozí *spisovatelé aktivní začátkem devadesátých let minulého století byli ještě vychováni komunistickou propagandou […]* (Czaplińska 2016: 338). Druhým přispívajícím faktorem se jeví být institucionální podpora v podobě tvůrčích stipendií, autorských workshopů či konferencí, v uplynulé době aktivně poskytovaná z německé strany k realizaci uměleckých projektů s česko-německou tematikou.[2] Třetí, nejširší důvod souvisí s univerzálně evropskou afiliací k paměti v posledních desetiletích. S postupující časovou vzdáleností od nejtraumatičtějších událostí 20. století se interdisciplinárně projevuje tendování k zachycení jejich paměti uměleckým zpracováním, ale také badatelským, např. ve formě tzv. orální historie.

2 Typicky např. podpora Česko-německého fondu budoucnosti.

V námi sledovaném období se téma odchodu německého obyvatelstva a jeho důsledků objevuje v řadě děl; bez ambicí o úplnost výčtu jako reprezentativní příklady uveďme chronologicky dle roku prvního vydání prózy *Aussiger* (2004, Martin Fibiger), *Grandhotel* (2006, Jaroslav Rudiš), *Peníze od Hitlera* (2006, Radka Denemarková), *Jizvy* (2007, Evita Naušová), *Anděl odešel* (2008, Martin Fibiger), *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009, Kateřina Tučková), *Němci* (2012, Jakuba Katalpa) či *Straka na šibenici* (2015, Daniel Petr). Za pozoruhodnou lze označit skutečnost, že s výjimkou románu *Vyhnání Gerty Schnirch* spojuje zmíněné tituly velmi podobná narativní strategie, v níž je nucená emigrační vlna inscenována skrze přítomnost; odkrývána v paměťových stopách, náznacích, torzech minulosti. Strukturní schematičnost se tak projevuje v přibližné trajektorii *současnost* (často obsahující element neútěšnosti, krize) – *prostupování minulosti* (odsun) – *katarze* (vědomí paměti, rekonciliace osobní či kolektivní).

V případě incipitu románu *Jizvy* je oním neuralgickým bodem náhlá smrt matky a následující rodinná krize, ve *Strace na šibenici* již dřívější úmrtí matky a alkoholismus jejího muže. Rodinami obývané domy po Němcích, v obou příbězích spjaté s atributy starobylosti a tajemna, mohou svým původem evokovat strach;[3] obavu z dočasnosti a návratu německých potomků:

> „Tak trapný, jo?“ zařval dotčeně otec, „a co já teď tady s tim? Teď si sem rovnou můžou přijít a bude…“ […] „No vidíš, už seš jako ty hajzlové z televize! To se ale budeme všichni divit! Abys věděla, tak ty lidi, kteří sem kdysi přišli po válce, po Němcích, žádný peníze neměli, jinak by sem nikdy nešli!“ (Naušová 2007: 60).

Jiným uvedením příběhu je bizarní postava v románu *Grandhotel*, podivný sirotek s erotickou fobií, izolovaný do svého vnitřního světa. Obdobné časté ztráty soudobých postav tak symbolicky predikují ztrátu širší, dějinnou. Samotné vědomí odsunu v narativní struktuře próz přichází náznakově, fragmentárně. Jeho občasná krutost je např. v románu *Aussiger* sugerována toponymy této oblasti, jako jsou Násilnice, Zvířetice nebo Neznabohy: *Zvířetice: Pouze německý hřbitov je v naprosto zuboženém stavu. Většina náhrobků je rozvalena, zarostlá vegetací, některé hroby jsou propadlé, na zemi rozbité nápisové desky. O hřbitov není vůbec pečováno* (Fibiger 2004: 41). Paměťové stopy divokého odchodu jsou dlouhodobě potlačovány (jsou tedy součástí tzv. zneužité paměti, Ricœur 2000: 82), krajina je však spolu s archivními materiály a předměty v omezené míře uchovává:

3 V novější české próze je topos chátrajícího a rozpadajícího se domu velmi častý, a to i v symbolické rovině – stává se z něj již klišé. Srov. např. Walachová 2017.

> „A tak v tom dubnu šestačtyřicet, kdy většinu vodtud poslali pryč, tam zbyly stejně už jen ženský… s dětma… I ten nácek nasazenej včas utek…No a pak… já už ani přesně nevim, kdy se co dělo… místní farář Kiwus někdy v srpnu šestačtyřicet zapsal do farní kroniky, že někteří Němci jsou eště ve Vitíně a že se jejich vodsun blíží… Čtyři dny nato vodsunuli i jeho a tim ty zápisy končí…“ (Fibiger 2008: 35–36).

Směřování narativů po výše naznačené přímce ke kataraktickým momentům zpravidla souvisí s pátráním po minulosti rodu nebo regionu. V rodinné linii postupuje výrazně v románech *Němci* nebo *Anděl odešel*,[4] akcent na regionální ukotvenost sledujeme mj. v Rudišově *Grandhotelu*. Jde také o typický příklad jednoznačně idealizujícího zakončení desítky let trvajícího hledání domova – ostatky Franze, odsunutého Němce, jsou rozptýleny nad rodným Libercem a v symbolické rovině se muž navrací k půdě a městu, od nichž byl kolektivní rupturou odtržen. Svébytná reemigrace *post mortem* je i paralelou návratů některých postav v již zmiňovaných románech Martina Fibigera. Idyličnost podobných závěrů je ovšem výrazným literárním klamem, jak ve své analýze rozkrývá Pavel Janoušek. Upozorňuje, že nemálo děl nakládá s námětem exhibičně a v soužití obou národů zcela opomíjí většinové radikální postoje Němců v zaniklém Československu; dále *sází na dnes panující národní stereotyp, tedy na aktuální českou potřebu demonstrovat svou ubohost a malost* (Janoušek 2018: 284). A dodává, že *cílem takové výpovědi je provokovat adresáta, u něhož je předpokládán sklon k idylickému vnímání minulosti, děsuplným morytátem, který jej má přivést k zamyšlení nad naší vlastní špatností* (Janoušek 2018: 284).

Z této ustálené schematičnosti vybočuje zpracování románu *Vyhnání Gerty Schnirch*. Problematizovány jsou v něm takřka všechny postavy a jejich plastičnost podtrhává realistický efekt díla; předválečné, válečné i poválečné Brno zmítá trvalé etnické napětí, ústící k živelnému pochodu vyhnaných Němců. Ústřední hrdinka z titulu knihy je predisponována otcovým aktivním příklonem k nacistické ideologii, svou identitu však vnímá jako nejednoznačnou a částečně českou. Román se soustředí také na období před přesídlením německé menšiny, historické příčiny a konsekvence nejsou redukovány pouze na samotný fakt odsunu. Proto Gerta překotné geopolitické změny vnímá logicky, jako očekávatelnou událost:

> — Oni nám něco udělají. Za to všechno, co se stalo… něco nám udělají! My nejdeme za město, my jdeme určitě někam na smrt, sípala Gerta. — Tiše! Co to říkáš… — Jdeme na smrt, oni nás tam zastřelí, co by s námi jiného dělali! Odvádějí nás chcípnout, rozumíš… nemůžeme jít dál… (Tučková 2009: 91).

4 Jan Tlustý v této souvislosti upozorňuje na význam asociací, bezděčného prosvítání vzpomínek při návratu do rodné krajiny (2010: 319).

Současně je zmar dosavadního života a pozdější návrat do proměněné jihomoravské metropole gradován nástupem komunismu. Teprve jeho praktiky představují definitivní trauma, neboť *historie se tak jeví jako racionální jen vítězům, zatímco poražení ji prožívají jako iracionalitu a odcizení* (Wachtel 1971: 309). Porážka totality a nástup další odsouvá dějinnou rekonciliaci mimo životní prostor přeživší české Němky, která zůstává ve stigmatizovaném zajetí nové totality.

3 Téma druhé: imigrace a život menšin

Fenomén novějších migračních vln v české literatuře doposud patrně nejintenzivněji reflektuje román Davida Zábranského *Za Alpami*, který skrze osudy především českých a německých občanů v Německu rozpracovává úvahy o smyslu (či spíše nesmyslnosti) migrace. Východiskem příběhu o nepochopení byť mezi velmi blízkými kulturami, jaké představují státy střední Evropy, jsou vzájemně se prolínající rozmanité partnerské a milenecké dvojice. Próza s detailní přesností ohledává jednotlivce i páry, jejichž vykořeněnost se jeví být dvojí – tak jako v případě jedné z ústředních postav, lékaře Mathiase či jeho matky, německé Češky Kateřiny. Tato část syžetu, prostoupená odbočkami (např. analýzou proměn sexuality v moderním západním světě), však převážně tvoří půdu pro závěr románu. Freytagovskou katastrofou se v něm stává anticipovaná přistěhovalecká vlna, v níž většina postav zaujímá disentní názor, odlišný od německé ideologie *Willkommenskultur*:

Tehdy před sedmdesáti lety to byli Židé, Poláci nebo Češi, co údajně mělo být podřadné, zatímco Němci byli nadřazená rasa. A teď v září 2015? Moc se toho nezměnilo, jen detaily: nadřazená rasa jsou uprchlíci, Němci sami sebe vnímají jako Židy. A milují se za to, za tu svoji falešnou skromnost… (Zábranský 2017: 310).

V této Kateřinině memoárové pasáži tak rekonciliace národní paměti dostává absurdní podobu; oficiální mediální linie však nepřipouští interpretaci, které je Kateřina s odstupem od německé minulosti schopna:

> Byla to jejich křišťálová noc. Nevidí v nás víc než dobytek, je třeba o tom mluvit bez příkras. Pohrdají námi. Odborníci nám budou další měsíce vysvětlovat, že ty útoky přímo souvisejí s frustrací muslimů, kteří si nevrznou, pokud nemají dost peněz na to, aby mohli uzavřít manželství (…). Houby. Pohrdají námi (Zábranský 2017: 317).

Tematizace ohrožení tak graduje až do podoby traumatického pocitu; jak připomíná Le Goff, jako „kolektivní traumata" jsou vnímány závažné události (revoluce, dobytí, porážka) (2007: 155).

Odlišnou strategii volí u námětu masového přistěhovalectví z afrických a jihoasijských zemí v próze *Únava materiálu* Marek Šindelka, autor tzv. nové angažované literatury.[5] Téma zprostředkovává fiktivní reportážní prózou, jejíž fabule sleduje cestu mladého muže skrze Evropu. Motivy střetávání se s neznámou krajinou, chladu, konfliktů mezi jednotlivými migračními skupinami a záchytných středisek tendují k vyvolání atmosféry lítosti – jednoduchost a názornost dílčích obrazů však ubírá zvolené formě autenticitu. Jako stěžejní uzlové body tak paradoxně vyznívají pasáže (a zcela jistě bez autorovy intence), ukazující rozporuplnost orientální a evropské společnosti. Ta je zřetelná například domnělým automatickým právem na udělení azylu u palestinského muže:

> „Co po mně chcete?" rozčileně rozhodil mladík rukama, „Němci u vás v Evropě začali zabíjet Židy. Židé utekli z Evropy, vzali nám zem a zabili moje prarodiče, tak jsme utekli do Sýrie. V Sýrii se začali zabíjet všichni navzájem, tak teď utíkám do Německa, čemu na tom nerozumíte?!" (Šindelka, 2016: 88).

Fikčním vhledem do života ekonomických migrantů především z východní Evropy je pak román Petry Hůlové Čechy, země zaslíbená. Podoby života periferie společnosti tvořené Ukrajinci, kteří nelegální nebo semilegální prací živí nejen sebe, ale z velké části také příbuzné ve své domovské zemi, oscilují mezi úsměvnými historkami i tíživou každodenností. Postoj představitelů menšiny k hostitelskému státu je však diametrálně odlišný než v Šindelkově novele – dvojice titulních hrdinů si neosvojuje apriorní nárok na přijetí či podporu; naopak i přes některé problémy vnímá možnost pobytu jako akt nesamozřejmého. Součástí jejich života v České republice zůstává periodický kontakt s ukrajinskou rodinou a občasné návštěvy rodné obce, během nichž graduje reflexe rozdílu mezi bohatšími a chudšími oblastmi a státy současné Evropy.

Románová komunita cizinců je představena jako kosmopolitní; převaha ukrajinské minority sdílí sentiment odlišnosti ve vztahu k majoritní společnosti s dalšími přistěhovalci. Právě toto pojítko umožňuje sdílet prožitky, ne zcela identické, přesto rámované podobnostmi, jak ukazuje přesídlení středoasijské postavy Zuly:

5 Angažovaný proud se projevuje především v poezii, termín se opětovně etabloval i přes negativní konotace z doby komunistické éry. Autoři se ve svých dílech snaží vyjadřovat ke společenským a politickým otázkám a projevovat své postoje k soudobému dění.

U Zuly ve stepi taky nabírali. Lidi jako Vladan, podobní šizunkové, a Zula jim nalítla stejně jako já s Olehem. Ve stepním městě Čojbalsan, kde žila, i když říkala, že doopravdy tam nežila, a právě proto že odjela do Prahy. Vlakem přes Moskvu s dalšími, co se tísnili i s taškami ve dvou kupé. Veselí lidé s pasy v kapsách, jen na to, aby je nikde neztratili, bylo prý třeba myslet, protože Čechy jsou ráj a všechno tu na ně čekalo (Hůlová, 2012: 33).

Idea pomyslného ráje, motivující imigranty, se ovšem záhy jeví jako efemerická. Přesto Ukrajinci motiv odcizení překonávají vědomím vlastní odolnosti, houževnatosti. Obraz Čechů „očima zvenku" naopak směřuje k atributům jako je změkčilost, náročnost, přecitlivělost i hypertrofovaná emancipace žen.

Závěrem zmiňme specifický literární počin v oblasti reflexe migrace a života lidí jí dotčených, kterým se stala próza Bílej kůň, žlutej drak. Titul, v roce 2009 bezprostředně po vydání oceněný Literární cenou Knižního klubu, měl být prvním romanopiseckým zpracováním života vietnamských přistěhovalců v českých zemích příslušníkem této menšiny. Z tohoto důvodu vyvolával poměrně značnou pozornost a jeho novum bylo mediálně opakovaně vyzdvihováno; mimo jiné i pro otevřené autobiografické popisy rasových útoků ze strany hnutí skinheads. I přes autentické vyznění díla se po několika měsících k autorství přihlásil prozaik Jan Cempírek – domnělá autorka, Vietnamka Lan Pham Thi, tak byla pouze součástí postmoderní mystifikační hry.

4 Závěr

Dva tematické okruhy současné české literatury, věnující se migraci, patří v generaci autorů středního věku mezi průběžně traktované. Zatímco v případě prozaické reflexe odchodu německé minority v polovině minulého století je patrná jistá módnost a její pomalé ustávání, druhé téma, tedy imigrace na české území či do Evropy posledních desetiletí, se v literatuře etabluje později. Srovnáním obou skupin rovněž vynikají typologické rozdíly, ať už v oblasti narace či ideového (snad i ideologického) zpracování tématu. V rovině narativní struktury se v tematizaci poválečného vystěhování uplatňuje zpravidla náznakovost, nepřímost; u tématu přistěhovalectví převládá explicitnost popisu migrační cesty, života lidí a většinové společnosti. V prvně jmenované skupině se dále zřetelně ustavilo kompoziční a motivické schéma, patrné ve většině analyzovaných děl – oproti tomu čtveřice „imigračních" próz je výstavbou vzájemně zcela autonomní. Poslední osa pak konstituuje protipóly, které bychom mohli nazvat jako idealizace versus racionálno. Návraty k motivům soužití českého a německého národa v nejnovější

české literatuře tíhnou k sentimentu po epoše přerušené nucenou emigrací a limitují tak reprezentaci dějinné paměti. Současné migrační proudy a život přistěhovalců mezi majoritou pak autoři výrazněji problematizují a přibližují se realistickému zpracování s ambicemi autentického efektu.

Prameny

Fibiger, Martin, 2004: *Aussiger: (příběh ze Sudet)*. Olomouc: Votobia.

Fibiger, Martin, 2008: *Anděl odešel*. Brno: Weles.

Hůlová, Petra, 2012. *Čechy, země zaslíbená*. Praha: Torst.

Katalpa, Jakuba, 2012: *Němci: (geografie ztráty)*. Brno: Host.

Naušová, Evita, 2007: *Jizvy*. Praha: Paseka.

Pam Thi, Lan – Cempírek, Jan, 2009. *Bílej kůň, žlutej drak*. Praha: Knižní klub.

Petr, Daniel, 2015: *Straka na šibenici*. Brno: Host.

Rudiš, Jaroslav, 2006: *Grandhotel: román nad mraky*. Praha: Labyrint.

Tučková, Kateřina, 2009: *Vyhnání Gerty Schnirch*. Brno: Host.

Šindelka, Marek, 2016: *Únava materiálu*. Praha: Odeon.

Zábranský, David, 2017: *Za Alpami*. Brno: Větrné mlýny.

Literatura

Janoušek, Pavel, 2018: Němci v české literatuře aneb Od idyly k tragédii a morytátu aneb Trauma, nebo Definitivní vítězství? Janoušek, Pavel: *... a další studie*. Praha: Academia. 282–286.

Tlustý, Jan, 2010: Cesta do hlubin Sudet: Nad prózami Martina Fibigera. Jungmannová, Lenka (ed.): *Česká literatura – rozhraní a okraje*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. 315–324.

Le Goff, Jacques, 2007: *Paměť a dějiny*. Praha: Argo.

Ricœur, Paul, 2000: *La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Paris: Seuil.

Czaplińska, Joanna, 2016: Reflexe odsunu Němců v nejnovější české a slovenské próze psané ženami. Kratochvil, Alexander, Soukup Jiří a kol. (eds.): *Paměť válek a konfliktů*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. 337–355.

Wachtel, Nathan, 1971: *La vision des vaincus, les Indiens du Pérou devant la conquête espagnole*. Paris: Gallimard.

Walachová, Veronika, 2019: *Topos domu v literárním obraze novodobé historie (v současné české próze)*. Ostrava: Ostravská univerzita (diplomová práce).

Autor

Mgr. **Karel Střelec** vede semináře francouzského jazyka a literatury na Ostravské univerzitě a tamtéž působí jako doktorand. Badatelsky se zabývá zejména současnou českou a francouzskou literaturou a paměťovými studii. Publikoval několik studií v odborných časopisech a monografiích, vystoupil mj. na mezinárodních konferencích v Cambridgi, Budapešti, Praze, Gdaňsku nebo Vratislavi.

Author

Mgr. **Karel Střelec** gives lectures on the French language and literature at the University of Ostrava where, at the same time, he is a doctoral student. As to his research, he focuses on contemporary Czech literature and memory studies. He has published a couple of studies in academic journals and several monographs, and participated at international conferences in Cambridge, Budapest, Prague, Gdansk and Wroclaw.

David Hazemali
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
david.hazemali1@um.si

Ana Šela
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru
ana.sela1@um.si

Slovenski izseljenci v Zvezni republiki Nemčiji od druge polovice sedemdesetih let 20. stoletja naprej

Avtorja v prispevku na podlagi že obstoječe literature, tj. znanstvenih monografij, člankov in prispevkov ter arhivskega gradiva, preučujeta slovensko izseljensko tematiko, pri čemer se osredotočata predvsem na slovenske izseljence v Nemčiji. V prvem delu pregledno opišeta, kako je izseljevanje v Nemčijo potekalo, kaj so bili glavni razlogi za izselitev in kakšen odnos je imela Jugoslavija po drugi svetovni vojni do slovenskih izseljencev. Nadalje predstavita slovensko skupnost v Nemčiji, pri čemer posebej poudarita slovensko literarno ustvarjanje. V zadnjem poglavju na podlagi arhivskega gradiva analizirata nadzor Službe državne varnosti nad emigrantskim tiskom, pri čemer za primer uporabita časopis *Slovenski glas,* ki ga je urejal Branko Pistivšek.

Ključne besede: slovenska skupnost, izseljenci, emigrantski tisk, Zvezna republika Nemčija

Slovenian Community in the Federal Republic of Germany from the Second Half of the 1970s

In this paper, the authors examined Slovenian emigration to Germany based on scholarly literature and selected archival material. In the first part, they describe in detail how emigration to Germany took place, what were the key reasons for it, and the nature of Yugoslavia's relationship towards Slovenian emigrants. In the second part, the focus is on the Slovenian community in Germany, with particular emphasis on Slovenian emigrant literary creation. In the last chapter, the authors analysed selected archival material to determine how the State Security Service monitored emigrant newspapers and other published works. A case study of the monthly *Slovenski glas*, which was edited by Branko Pistivšek, elucidates an example of such monitoring.

Keywords: Slovenian community, emigrants, emigrant press, Federal Republic of Germany

1 Uvod

O slovenskem izseljenstvu je bilo precej že napisanega, saj je tudi tematika dovolj široka in zanimiva. Poseben pomen pri raziskovanju več tematik o zdomcih, emigrantih in izseljenih ima Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije pri Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti, ki izdaja revijo *Dve domovini*. *Razprave o izseljenstvu*/*Two Homelands,* podobno tudi *Migration Studies*, ki izhaja že vse od leta 1990. K temi so močno prispevali tudi zbornik *European Migrants, Diasporas and Indigenous Ethnic Minorities*. Tudi o izseljenski kulturi v Nemčiji je bilo napisanega že precej, med najnovejše prispevke o zgodovini slovenskih priseljencev v Nemčiji spada npr. knjiga Rolfa Wörsdörferja z naslovom *Vom „Westfälischen Slowenen" zum „Gastarbeiter": Slowenische Deutschland-Migrationen im 19. und 20. Jahrhundert* (2017), knjiga *Slovenci v Porurju* (1985) Ericha Wernerja, delo Božidarja Tensunderna *Vestfalski Slovenci* (1979) idr. Med sodobne raziskovalce tematike in področja, ki se dotika predvsem izseljevanja Slovencev v Nemčijo ali tem, povezanih s slovenskimi izseljenci in njihovo dejavnostjo, spadajo tudi Janja Žitnik Serafin, Matjaž Klemenčič, Marjan Drnovšek, Saška Štumberger, ki se ukvarja s sociolingvističnim raziskovanjem slovenskega izseljenstva, in drugi.

Kljub številnim znanstvenim prispevkom pa lahko »z novimi pogledi velikokrat odpremo prej spregledana vrata«, kot je v spremni besedi k monografiji *Večkulturna Slovenija* Janje Žitnik Serafin zapisal sociolog Matjaž Hanžek (2008: 7). Pričujoči prispevek tako v prvi vrsti ponuja pregled slovenskega izseljenstva v Zvezno republiko Nemčijo vse od konca druge svetovne vojne, predstavi glavne razloge za odhod iz matične domovine, razloge, da so izseljenci v Nemčiji tudi ostali, in kako so se med seboj povezovali. Avtorja se posebej osredotočata na literarne ustvarjalce v Nemčiji, na podlagi študije primera emigrantske revije *Slovenski glas* pa analizirata, kako je takratna politična tajna policija Služba državne varnosti (SDV) spremljala in nadzirala emigrantske revije in sodelavce, ki so se zbirali okoli teh.

2 Slovensko preseljevanje v Nemčijo po drugi svetovni vojni

Slovenci so se s svojega etničnega ozemlja selili že od časa turških vpadov naprej, največji val preseljevanja pa je potekal od sredine 19. stoletja naprej. Skozi zgodovino so se selili v skladu z evropskimi selitvenimi tokovi, za katere velja, da so potekali od juga proti severu in od vzhoda do zahoda. Po besedah Matjaža Klemenčiča (1996: 391) lahko čas preseljevanj Slovencev delimo na preseljevanje

pred prvo svetovno vojno, ko so delavci odhajali predvsem v Porurje in Vestfalijo. V veliki meri je šlo za rudarje, ki so živeli v strnjenih delovnih kolonijah ob Renu ter pritokih Lippe in Ruhr (Drnovšek 2012: 143); nato na obdobje med obema vojnama, ko jih je veliko odšlo proti zahodu na rudarska območja Limburga (Belgija, Nizozemska) in v severovzhodne dele Francije ter v Zvezno republiko Nemčijo (dalje ZRN oz. Nemčija); ter na obdobje po drugi svetovni vojni. Slednje lahko nadalje delimo glede na vzrok (politični in ekonomski), po načinu prestopa meje (legalno ali nelegalno) ali po časovnih izselitvenih valovih (Klemenčič 1996: 391–392; Drnovšek 1993: 370; Štumberger 2005: 100–103).

Takoj po drugi svetovni vojni so se v Nemčijo preseljevali predvsem politični emigranti, ki so se najprej zbirali v begunskih taboriščih in od tam odhajali v različne tuje države. Konec petdesetih let so se političnim pridružili še ekonomski migranti, ki so se v večini izselili ilegalno (Klemenčič 1996: 392; Štumberger 2005: 104; Korpič Horvat 1992: 86). Leta 1963 so se jugoslovanske meje uradno odprle in delavci so začeli v tujini iskati delo, najprej sami ali s pomočjo že v tujini živečih prijateljev in/ali sorodnikov, kasneje pa so selitve postale organizirane. Teh je bilo največ od leta 1965, ko je v veljavo stopil nemški Zakon o tujcih (*Grundsatze der Auslanderpolitik*). Zaradi dobrega zaslužka in zmanjševanja brezposelnosti je selitve podpirala tudi Jugoslavija. Leta 1969 je z ZRN podpisala sporazum o reguliranju zaposlovanja in o zavarovanju v primeru brezposelnosti: izseljenci so z njim ohranili izvorno matično državljanstvo, v tuji državi pa so bili obravnavani kot *Gastarbeiter*, tj. gastarbajter oz. gostujoči delavec (Štumberger 2005: 105). Čeprav naj bi v ZRN večina odšla le z namenom privarčevati nekaj denarja in se vrniti, je v Nemčiji tudi ostala (Vižintin 2016: 157). Tako je bilo po letu 1962 ilegalnih odhodov v Nemčiji konec, se pa je začelo ekonomsko izseljevanje, ki je kulminiralo konec 60. let, ko je izseljevanje doživelo svoj *boom* (Drnovšek 2008: 252), konec sedemdesetih in v osemdesetih pa se je že začelo spreminjati v stalno izseljenstvo in sprejemanje nemškega državljanstva (Štumberger 2005: 111).

3 Slovenska skupnost v Nemčiji po letu 1970

Po obdobju množičnih delovnih migracij je sledila ostra prelomnica v evropskem migracijskem procesu, in sicer prva naftna kriza leta 1973, ki je krepko prizadela evropsko gospodarstvo. Dvig cene nafte je povzročil upad gospodarske rasti, kar je glavne priselitvene države spodbudilo k omejevanju priseljevanja in najemanju tuje delovne sile. To omejevanje je bilo le delno uspešno, saj je število

emigrantov postopoma začelo še naraščati. Namesto delovnih migracij so se v tem obdobju razširile nove migracije, ki so bile posledica združevanja družin (Bade 2005: 347–357). Gospodarska kriza iz leta 1973 in nov odlok o prepovedi zaposlovanju tujih delavcev nista bistveno vplivala na zmanjševanje števila selitev v Nemčijo. Služba državne varnosti, ki je opravljala zelo natančne analize o številu izseljencev in motivih za izselitev, je ob koncu 70-ih ocenila, da v ZRN še vedno biva okoli 48.000 slovenskih izseljencev, največ od teh z območja Maribora, Murske Sobote, Celja in Ljubljane (Emeršič 2008: 19). Po letu 1980, ko je Jugoslavijo zajela huda gospodarska kriza, se je vračanje delavcev ustavilo, kljub temu da je po letu 1983 tudi v ZRN odstotek brezposelnosti rekordno narasel. Nemčija je tako želela zmanjšati število tujih delavcev, predvsem nekvalificiranih. Nemške oblasti so slovenskim delavcem poskušale celo finančno pomagati pri vrnitvi v Jugoslavijo, če bi se čim hitreje vrnili v domovino. T. i. »prostovoljno« vračanje so poskušali podkrepiti tudi s poostrenim nadzorom nad izdajanjem in podaljševanjem dovoljenj za delo in z ostrejšimi pogoji za doseljevanje otrok (Štumberger 2005: 105–110).

Ker se izseljevanje tujcev iz Nemčije ni povečalo, so začeli z njihovo integracijo. Ob tem se zdi, da je bila slovenščina v izseljenskih skupinah v Nemčiji zelo ogrožena, saj država ni dolžna zagotavljati dvojezičnosti pri tujih delavcih in njihovih otrocih. Pa vendar so se tudi mlajše generacije naučile slovensko, kljub temu da so oblasti imele negativen odnos do dvojezičnosti, predvsem v šolah. V kulturnem in izobraževalnem smislu so se slovenski izseljenci v Nemčiji družili predvsem v okviru splošnih jugoslovanskih društev, kjer pa za slovensko kulturo ni bilo ustrezno poskrbljeno. Med Slovenci v Nemčiji so delovali tudi katoliški duhovniki, v šestih zveznih deželah pa je bil organiziran tudi slovenski dopolnilni pouk. Po osamosvojitvi Slovenije leta 1991 je za slovenske delavce v Nemčiji (v tem času že združeni Nemčiji) skrbelo najprej Ministrstvo za Slovence po svetu, kasneje pa je njene naloge prevzel Urad za zamejce in Slovence po svetu v okviru Ministrstva za zunanje zadeve (Štumberger 2005: 110).

3.1 Povezovanje Slovencev v Nemčiji

V Nemčiji se je življenje slovenskih izseljencev zelo spreminjalo. V večini so v Nemčijo prišli zaradi ekonomskih razlogov in le za določen čas, nato pa je tok dogodkov povzročil, da so v ZRN ostajali, pripeljali še družino ali si jo tam ustvarili kljub temu, da jim politična situacija ni bila naklonjena. Čeprav je gospodarska kriza udarjala po njihovih denarnicah ter so živeli v strahu pred prisilnim

odhodom ali pred prisilno integracijo v nemško družbo, so kljub temu ohranjali tudi slovenski jezik in druge aspekte slovenske kulture. Temu je botrovalo medsebojno druženje in sodelovanje. Slovenci niso bili le delovna sila, temveč so ustanavljali številna društva, klube in slovenske sekcije, izvajali kulturne in športne prireditve ipd. V okviru mnogih društev so organizirali tudi pouk slovenščine, pri čemer jim je pomagala predvsem matična država, ki je v Nemčijo pošiljala duhovnike in učitelje slovenščine (Vižintin 2016: 158).

V sedemdesetih letih so Slovenci ustanovili osem društev: Katoliška skupnost – Berlin (1970), Triglav – Stuttgrat (1971), Sava Frankfurt na Majni (1972), Bled – Essen (1972), Triglav – München (1975), Maribor – Hilden (1975), Slovenija – Gütersloch (1976), Lastovka – Ingolstadt (1977), Ljubljana – Essen (1977), France Prešeren – Burcheidt (1977) in Planika – Ravensburg (1978) (Drnovšek 2008: 257). Leta 2002 je v Nemčiji delovalo 30 slovenskih društev, od tega jih je bilo leta 2003 v Koordinacijo južne Nemčije povezanih devetnajst (Štumberger 2007: 40–45), po raziskavi M. Vižintin (2016: 167) pa je leta 2015 v Nemčiji delovalo 26 slovenskih društev in devet katoliških misij, šest učiteljev pa je poučevalo slovenščino.

3.2 Pomembnejši slovenski publicisti in predstavniki slovenske književnosti v Nemčiji

V Nemčijo so se Slovenci selili predvsem zaradi dela in morebitnega boljšega življenja, umetnost v večini ni predstavljala vzroka za migracijo v Nemčijo, saj so bili Pariz, London ali Benetke za to primernejši. Kljub temu pa so Slovenci v Nemčiji ustvarjali. Med likovnimi ustvarjalci npr. grafik Marjan Vojska, slikarji Anton Zaic, Štefka Pirc, Jelka Kuraj in Jože Harig (Toplak 2005: 123–125).

Slovenska izseljenska skupnost v Nemčiji je bila najbolj plodovita v književnosti, in sicer na Bavarskem, natančneje v Münchnu. Tam je deloval npr. **Janez Zdešar**, duhovnik, ki je opisal svojo pot z domobranci v Teharje in rešitev iz brezna smrti v delu z naslovom *Spomini na težke dni* (1990) (Detela 1999: 189). Leta 1963 je postal delegat slovenskih izseljenskih duhovnikov. Bil je distributer časopisa *Naša luč, glasilo Slovenskih izseljencev v Zapadni Evropi*, ki jo je Družba sv. Mohorja od leta 1951 izdajala v Celovcu.[1] Bila je pod strogim nadzorom Službe državne varnosti. O njej so zapisali, da je namenjena ozkemu krogu bralcev in je »politično ekskluzivna, do družbenega reda v domovini odkrito sovražna, z

1 Arhiv Republike Slovenije (ARS), RSNZ SRS, Subverzivno-propagandno delovanje revije Naša luč, Ljubljana, september 1986: 2–3.

razmeroma skromno naklado in opremo«.[2] Agenti SDV so jo označili za navidezno tipično družinsko periodiko, ki »hkrati s pristranskim izborom ponatisov političnih vsebin in tujega, emigrantskega in zamejskega tiska poskuša indoktrinirati jugoslovanske delavce v tujini s protikomunizmom in klerikalizmom«.[3]

Obsežno delo je zapustil tudi v Slovenj Gradcu rojeni novinar, pisatelj in prevajalec **Igor Šentjurc**, ki je v letih po prvi svetovni vojni objavljal besedila v vodilnih slovenskih revijah, npr. *Novi svet*, *Naša sodobnost*, *Tovariš* in celo pri reviji *Beseda*, ki je bila zaradi kritične narave proti socialističnemu sistemu kasneje ukinjena. Gre za avtorja, ki ga Lev Detela imenuje pisatelja »s posebno usodo« (Detela 1999: 265). Posebno pozornost je pritegnil z objavami v športni reviji *Polet* (postal je tudi pomočnik odgovornega urednika), v kateri (predvsem v Poletovi *Prilogi*) ni objavljal športnih prispevkov, temveč literarne in predvsem članke, ki so odpirali takrat tabuizirane teme povojnih pobojev, Golega otoka, likvidacij ipd. Taka uredniška politika takratni oblasti ni bila všeč, zato so, kot piše Mira Miladinović Zalaznik (2013: 19–21), Šentjurca »spodili« iz države, in sicer v Zvezno republiko Nemčijo, kjer je v Münchnu zaprosil za azil in leta 1954 pridobil status političnega begunca. Literarna besedila je od 50-ih let naprej pisal predvsem v nemščini, kjer je med drugim objavljal pod psevdonimom Igor von Percha (kot politični begunec je namreč nekaj časa živel v taborišču Percha ob Štarnberškem jezeru na Bavarskem) in Igor Georgew (svoj prvi roman *Der Teufel braucht Liebe* (1956) je podpisal prav pod tem psevdonimom). Pozornost je še posebej pritegnil z romanom *Gebet für den Mörder* (1958), političnim in kriminalnim romanom o antikomunistični vstaji na Madžarskem z realno dokumentiranim družbenim ozadjem. Njegov opus je v štiridesetih letih ustvarjanja obsegal okoli 25 romanov, ki so prevedeni v več kot deset jezikov ter žal zelo malo v slovenščino.

Na Bavarskem je ustvarjal še dvojezični pesnik **Venčeslav Šprager**, ki je leta 1992 je prejel nagrado za slovenske pisatelje v diaspori, leta 1999 in 2007 pa kulturno nagrado Nemčije. Je avtor poezije in lirične proze, prvenca *Spuren überall* (1983), ki so mu sledile revijalne in knjižne leposlovne objave, tako eno- in dvoali trojezične, mdr. lirična besedila *Mein Leseabend* (1986), *Na robu senc* (1995), *Besede kamna* (1999) in *Trenutki* (2006) ter proza *Der Heimweg* (1994), *Fuge für das Nirgendwo* (2000).

2 ARS SI AS 1931, RSNZ SRS, V. Sektor SDV, Slovenska politična emigracija: Organizacijske strukture glede na politično doktrinarne pozicije in njihovo evolucijo v emigraciji, ki se manifestira v njihovem tisku; metode in sredstva delovanja ter pristnost med Slovenci: 42–44.

3 ARS, RSNZ SRS, Letno poročilo RDNZ – SRS – 1975, A-13-8: 7–8.

V Nemčiji je živel izolirano od drugih Slovencev, obdan z nemškimi arhitekti in umetniki in tako skorajda pozabil na slovenski jezik, zato je pisal v nemščini.

> Nikoli [nisem] spoznal nobene zaupne osebe in še manj kraja, kjer bi moje »korenine« lahko »dremale v domači zemlji«. Posledica tega je bila, da sem imel vse od odhoda v tujino leta 1962 le malo kontaktov s svojimi rojaki ali s svojim maternim jezikom sem imel vse od odhoda v tujino leta 1962 le malo kontaktov s svojimi rojaki ali s svojim maternim jezikom. Govorni in pisni medij novega jezika je bil zame torej samoumeven (Šprager 2002: 236).

Že po nekaj letih je začel svoja besedila vsaj deloma prevajati v slovenščino, kar mu je olajšalo pot do nekaterih slovenskih literarnih revij in založb. S tem pa si je tudi njegova slovenščina v zadnjih letih bistveno opomogla (Žitnik Serafin 2003: 405–422, Detela 1999: 223).

Kot eno izmed vidnejših predstavnic izseljenske književnosti v Nemčiji umeščamo tudi **Marušo Krese**, ki je dolgo časa živela v Berlinu. Leta 1997 jo je nemški predsednik odlikoval s križem za zasluge Zvezne republike Nemčije za njena prizadevanja na področju kulturnega in humanitarnega sodelovanja med Nemčijo ter Bosno in Hercegovino. Marušo Krese uvrščamo med ustvarjalce, za katere je značilna »kvalitetna literarna dvojezičnost« (Pavšič 2016: 176–177, Žitnik Serafin 2011: 40).

Ko govorimo o plodovitih predstavnikih slovenske skupnosti iz Münchna v danem obdobju, ne moremo mimo **Branka Pistivška** (1920–1993), slovenskega političnega emigranta, čigar zavidljiv literarno-zgodovinski, prevajalski in publicistični opus, predvsem pa njegova neomajna podpora ideji samostojne slovenske države, so bili do pred nekaj leti neznanka. Za domala popoln izbris Pistivška iz slovenskega kolektivnega spomina je poskrbela Služba državne varnosti, ki je v njegovi izrazito antijugoslovanski drži, močnem slovenskem domoljubju ter že omenjenem prizadevanju za suvereno slovensko državo videla odsev t. i. zunanjega sovražnika, čigar »sovražno politično aktivnost«[4] je bilo treba zatreti. Pri tem so bili tako uspešni, da velja nadzor nad in omejevanje Pistivškovega življenjskega dela – ciklostiranega mesečnika *Slovenski glas* – s strani jugoslovanske politične policije za enega najuspešnejših tovrstnih nadzorov in omejevanj kakšnega slovenskega emigrantskega tiska iz Nemčije. Iz tega razloga je v sledečem poglavju v obliki študije primera tudi temeljiteje prikazan.

4 ARS, RSNZ SRS, Letno poročilo RDNZ – SRS – 1975, A 13-8, Ljubljana 18. 2. 1975: 16.

Prav emigrantski tisk Slovencev v Nemčiji je bil eden večjih elementov nadzora jugoslovanske politične policije, ki je prispevke v raznih emigrantskih revijah in časopise označevala za »sovražno politično aktivnost«.[5]

4 Slovenski emigrantski tisk v Nemčiji pod nadzorom Službe državne varnosti

Služba državne varnosti, ki je leta 1967 z Zakonom o notranjih zadevah »nasledila« oz. nadaljevala s tradicijo delovanja zloglasne Uprave državne bezbednosti (UDBA),[6] je bila civilna varnostna obveščevalna služba, organizirana v sestavi zveznega oz. republiških sekretariatov za notranje zadeve (Garb 2007: 29). SDV je do leta 1988 nadzoroval Svet za varstvo ustavne ureditve pri predsedstvu Socialistične republika Slovenije (SRS), kasneje pa posebna skupščinska komisija (Repe 2002: 91−93). Imela je vlogo politične policije, ki je predvsem usmerjena v notranjo problematiko. Pri vseh nalogah je imela SDV zelo široka pooblastila in neomejena sredstva. SDV je »odnesel« val nove zakonodaje leta 1991, ko je bila sprejeta Sprememba zakona o notranjih zadevah. S tem je služba dobila tudi novo ime Varnostno informativna služba (Plazar 2002: 41–49; Bratuša 2011: 59). SDV se je posvečala tudi odkrivanju subverzivnih in drugih aktivnosti političnih emigracij (Friš in Hazemali 2017: 819). Vsako leto so agenti SDV pisali poročila o varnostnih razmerah, t. i. varnostne ocene, ki jih je nato obravnaval Svet za varstvo ustavne ureditve, ki je ocenjeval razne oblike sovražnega govora in nato sodstvu svetoval, kako ukrepati, nato pa še predsedstvo Socialistične republike Slovenije (SRS) (Šela in Friš 2017: 824). SDV je vsako leto izdala poročilo o tem, koliko časopisov in listov skupaj izhaja, kje izhajajo, kdo so njihovi dopisniki in uredniki, kje se zbirajo, osredotočali pa so se predvsem na teme, ki jih obravnavajo, in v kakšnem odnosu so do domovine. Načeloma so emigrantski tisk v 90 odstotkih označili za sovražni. Največji del emigrantskega tiska je izhajal v Združenih državah Amerike in v Argentini, kjer je bila naseljena večina ekonomskih in političnih emigrantov.[7]

O slovenskem emigrantskem tisku v Nemčiji v obširnem (in velikokrat še nepopisanem ali nerazvrščenem) arhivskem gradivu SDV v Arhivu Republike Slovenije ni veliko dokumentov. Iz letnih poročil oz. t. i. »indikativnih biltenov« je razvidno, da je prevladoval predvsem hrvaški emigrantski tisk, saj je bila hrvaška

5 ARS, RSNZ SRS, Letno poročilo RDNZ – SRS – 1975 A 13-8, Ljubljana 18. 2. 1975: 16.

6 Uprava državne varnosti.

7 ARS, SI AS 1931, RSNZ, Emigrantski tisk, 3200-6: 1.

emigracija v Nemčiji tudi najbolj aktivna.[8] V osemdesetih letih se kot vidnejši časopis, ki je bil redno recenziran in nadzorovan, vključno s svojim urednikom, pojavlja le *Slovenski glas*.

4.1 Branko Pistivšek in primer *Slovenskega glasu*

V Münchnu živeči Branko Pistivšek je bil »žrtev« Službe državne varnosti. V precej žalostni ironiji gredo prav agentom SDV zasluge za to, da danes obstaja sicer nepopoln, a vendarle pomenljiv Pistivškov življenjepis. Branko (ob rojstvu Franc, kasneje tudi Branimir) se je rodil 11. novembra 1920 v Sv. Štefanu nad Štorami. O mladem Pistivšku je agent SDV s kodnim imenom Mohorko zapisal, da si je bil pridobil »zaupanje okolice s svojo bistroumnostjo in naprednostjo. »Zavzemal se je za slovensko besedo, mnogo čital, rad pa je pomagal sosedom« (Friš in Hazemali 2007: 809).

Slika 1: Redka fotografija Branka Pistivška. V izvirniku je podnaslovljena z »Urednik Slovenskega glasa že snuje nove načrte za nove podvige« (Pistivšek 1990: 104; leta 2017 objavljena v Friš in Hazemali 2017: 810).

8 Prav tam: 48.

Pistivškovo življenjsko delo je bilo brez dvoma urejanje in izdajanje ciklostiranega mesečnika *Slovenski glas*, ki je izhajal med letoma 1978 in 1986. Iz obstoječega gradiva je moč strniti, da je Pistivška *Slovenski glas* poosebljal – da je idejna zasnova za mesečnik vzklila v njem kot rezultat njegovega ideološko-političnega nazora na eni ter življenjskih (ne)uspehov na drugi strani. Po razdoru v SPE glede geopolitične prihodnosti Slovenije,[9] je našel Pistivšek mesto med predstavniki t. i. radikalne independistične struje, ki se je zbirala okrog Ruda Jurčeca, Jožeta Kesslerja, Franceta Dolinarja in Mirka Javornika. Z Jurčecem in Dolinarjem se je kasneje razšel. Ta podatek je nepogrešljiv iz dveh razlogov. Prvi je ta, da je Pistivškov razdor celo s podobno mislečimi pokazatelj njegove, po oceni analitikov SDV, zamerljive, tekmovalne, morda tudi večvrednostne narave, ki se je zrcalila v njegovi pisni produkciji.[10] Čeprav se je v življenju trudil na vse moči, da bi postal prepoznaven v SPE, mu to ni uspelo, zato se je (ne)prostovoljno predal samotarskemu življenju, ki ga je prisotnost SDV v času njegovega urednikovanja *Slovenskega glasu* samo še potencirala. Pistivškov razdor z Jurčecem in Dolinarjem je sprožil tudi korespondenco med slednjima, v kateri je dne 5. septembra 1973 Dolinar o Pistivšku zapisal, da je »vedenja delovodskega« (Rot 2009: 332). Zanimivo, kot ugotavljata Friš in Hazemali, je »Delovodja« postalo Udbino kodno ime za Pistivška (Friš in Hazemali 2017: 810).

Politična policija je Pistivška evidentirala med letoma 1965 in 1973 kot člana Akcijskega odbora za neodvisno Slovenijo (AONS) s sedežem v Trstu in ga spremljala v okviru akcije »Separatist«, kar je bilo kodno ime za Franca Jezo.[11] SDV v eni svojih analiz namignila, da bi lahko »isti ljudje« stali tako za *Slovenskim glasom* kot za zborniki Jeze (Alternativa, Iniciativa, Demokracija in Akcija).[12]

Pistivšek, ki je že imel uredniške izkušnje s *Slovensko svobodo*,[13] je leta 1978 začel izdajati (novo) glasilo *Slovenski glas*, s katerim je imel namen »nuditi Slovencem v domovini in po svetu idejno in politično prevzgojo« (Pistivšek 1990: IV). V prvi številki je bil objavljen tudi celotni program leta 1971 ustanovljenega

9 Precej površno lahko ta razdor razumemo kot razkol med predstavniki SPE, ki so slovensko državo videli v okvirih neke mednacionalne (jugoslovanske) državne tvorbe ter tistimi, ki so prihodnost Slovencev videli zgolj in samo na samostojno in neodvisno slovensko državo (Ramšak 2010: 965).

10 Znano je, da je gojil izrazito sovraštvo do drugih južnoslovanskih narodov, predvsem Srbov (ARS, AS 1931, t. e. 2314, UA, RETT, Slovenski glas: Informativni pregled 7. številke, oktober 1983: 6).

11 ARS, AS 1931, MA 3200-11, Pregled ekstremne politične emigracije v Evropi, Poročilo Pregled važnejših emigrantov po državah, s. d., 137,138, 168; ARS, AS 1931, t. e. 2314, UA, RETT, Značilnosti emigrantskega glasila *Slovenski glas*, 10. številka, 5. letnik, januar 1983: 2.

12 ARS, AS 1931, MŽ SDV, Uprava za analitiko, MA 701, Ideja samostojne in neodvisne Slovenije: 3.

13 Glasilo je najverjetneje izhajalo zgolj leta 1964 in ni naletelo na zanimanje med slovenskimi emigranti.

Slovenskega narodnega predstavništva (SNP) (Friš in Hazemali 2017: 816). V slovenski politični emigraciji je videl potrebo po »najbolj radikalnem opozicijskem glasilu svobodnega mišljenja« (Pistivšek 1990: II) in to le s »samoslovensko tendenco« (Hazemali in Friš 2017: 815).[14] SDV, ki ji je *Slovenski glas* postal zanimiv po letu 1982, ko se je z mesečnikom izpostavil na knjižnem sejmu v Frankfurtu, je hitro ugotovila, da je Pistivšek časopis osmislil okrog fiktivnih avtorjev, prevajalcev in drugih »sodelavcev« uredniškega odbora. Ker so imeli na voljo tudi vrhunske jezikoslovce, je bila primerjalna analiza slogov domnevnih avtorjev prispevkov relativno enostavna metoda, s katero so potrdili sum.[15]

Oblikovno so se številke *Slovenskega glasu* razlikovale po naslovnih straneh, številu avtorjev in prispevkov ter številu strani in slikovnega materiala. Edino konsistentnost lahko vidimo v uvodnikih odgovornega urednika. Vsebinsko so uvodniku sledili prispevki z najrazličnejšo vsebino, od 1) že omenjenih idejno-političnih samorefleksij in kritik jugoslovanskega režima (»srbizacija«, »programska jedra«[16] ipd.) ter slovenske politične emigracije (Pistivškova ostra kritika je bila uperjena praktično zoper vse vidnejše predstavnike slovenske politične emigracije, tako pristašev independistične misli kot, seveda, predstavnikov projugoslovanskega tabora.) do 2) tistih z zgodovinsko tematiko ter 3) prevodov prispevkov tujih časnikov in publikacij, predvsem hrvaških, nemških in poljskih (med drugim *Naša luč*, *Poruka*, *Die Welt*, *Nova Hrvatska*, *Hrvatska budučnost* in *Kroatische Berichte*).[17] Kot četrta skupina prispevkov se je pojavljala kategorija »razno«, pri kateri je šlo za strokovne in poljudne prispevke iz najrazličnejših panog.

SDV je po utečenem postopku nad Pistivška poslala svoje agente. V svojih spominih je Pistivšek zapisal, da naj bi v osemdesetih letih SDV nad njim vršila silovit pritisk. Leta 1984 – po več kot šestih letih izhajanja in (po oceni Pistivška) velikem preboju *Slovenskega glasu* med najpomembnejše edicije slovenske politične emigracije – so v enem izmed »informativnih pregledov« zapisali, da vsebinsko

14 *Slovenski glas* je imel celo svoj politični program (*Slovenski glas,* julij 1978: Naš politični program: 3).

15 Pistivšek sam v svojih spominih piše, da *Slovenski glas* »ni delo nobenega kolektiva, temveč delo enega samega človeka; to je namreč moje osebno delo v najpopolnejšem pomenu besede. »Vse sem moral opraviti sam« (Pistivšek 1990: IV).

16 ARS, AS 1931, MA 3280–83, Slovenski glas: 11

17 ARS, AS 1931, t. e. 2314, UA, RETT, Slovenski glas: Značilnosti številk 11. in 12. (1983) in 1 in 2 (1984), marec 1984: 6.

> »ksromna [sic.] publikacija ne more imeti nobenega posebnega odmeva, kar dokazuje, da je nastala le kot izživljanje in samozadovoljevanje osamljenih posameznikov, ki se izgubljajo v mladostnih idealih in zagnanosti.«[18]

Čeprav analitiki SDV *Slovenskemu glasu* niso pripisovali kakšnega večjega subverzivnega pomena, so ga ves čas izhajanja redno nadzorovali in učinkovito zajezili. Pistivšek je moral z izdajanjem leta 1985 oz. 1986 prenehati, ker mu je zmanjkalo denarja. Kljub temu je vse do svoje smrti leta 1993 ostal »«neutruden zagovornik neodvisne in združene slovenske države« (Friš in Hazemali 2017: 820).

V Slovenskem glasu so bile objavljene zelo ostre kritike takratnega jugoslovanskega sistema. V osemdesetih, ko se je slovenska republika začela ideološko in kulturno prebujati in nove ideje zbirati okoli novonastalih revij (npr. *Nova revija*, ki začne izhajati leta 1982), je tudi Slovenski glas v 7. številki (leta 1982) komentiral dogajanje v matični domovini. R. Rozman je zapisal, da je

> »slovensko streznjenje velikanska duhovna revolucija, je izraz slovenske življenjske volje, je prelomnica, s katero se začenja za naš narod nova era. To strenenje [sic] naznanja izhod iz balkanske sužnosti ter vrnitev slovenskega naroda v zahodno civilizacij, h kateri spadamo /…/ To streznjenje pa je tudi najostrejša obsodba jugoslovanske misli in jugoslovanske države in seveda tudi vseh tistih, ki so se kdajkoli po otročje navduševali za idejo, katere niti razumeli niso.«[19]

Koliko Slovencev v matični državi ali pa v izseljenstvu so ideje Branka Pistivška dosegle, še ni znano, odpira pa možnosti za nadaljnje raziskovanje ob preučevanju ostalih emigracijskih glasil. Poraja se namreč vprašanje, komu je bila revija *Slovenski glas* pravzaprav namenjena, glede na to, da so bile prepovedi in zaplembe tiskane besede, še posebej tiskovine politične emigracije, pogost ukrep s strani totalitarne oblasti in so publikacije težko dosegle, t. i. ciljno publiko. Kljub temu pa gre pri *Slovenskem glasu* za časnik, ki je bil edini, ki je v slovenščini izhajal v Nemčiji v osemdesetih letih prejšnjega stoletja.

18 ARS, AS 1931, t. e. 2314, RSNZ SRS, UA, RETT, Značilnosti emigrantskega glasila Slovenski glas (10. številka), januar 1984: stran ni navedena.

19 ARS, SI AS 1931, Značilnosti 7. in 8. številke Slovenskega glasa, Ljubljana, november 1982: 6.

5 Sklep

Danes v Nemčiji po ocenah Generalnega konzulata Republike Slovenije v Münchnu[20] živi in dela okoli 30 do 40 tisoč slovenskih izseljencev in zdomcev, največ na Bavarskem in v Baden-Württembergu. Organizirani so v številnih društvih, člani katerih so aktivni na številnih družbenih področjih. Društva nudijo pomembno vez z domovino Slovenijo in imajo hkrati pomembno vlogo pri promociji Slovenije v Nemčiji, ohranjanju slovenske kulturne dediščine in jezika. Nekatera društva, v katerih se družijo v Nemčijo izseljeni Slovenci, delujejo že več kot 45 let. Slovenci so se v Zvezno republiko Nemčijo množično namreč selili že v začetku 20. stoletja, po drugi svetovni vojni predvsem iz političnih in ekonomskih razlogov, množično pa predvsem po letu 1963, ko je bilo konec nelegalnih odhodov, začelo pa se je množično ekonomsko začasno izseljevanje, ki je doseglo vrh konec 60. let in se v 70. in 80. letih 20. stoletja začelo spreminjati v stalno izseljenstvo. Za ta čas je značilno negativno predstavljanje dvojezičnosti, posledica tega je bila raba nemškega jezika tudi doma. Kljub temu slovenska kultura v Nemčiji ni zamrla, na kar kažejo mnogi v Nemčijo izseljeni umetniki, še posebej literarni ustvarjalci in publicisti. Vsa emigracija, še posebej politična, je bila vestno spremljana in nadzorovana s strani tajne policije Službe državne varnosti, publikacije, ki so kritizirale politični sistem v Jugoslaviji nasploh, pa so bile označene za »sovražne« in za grožnjo državni varnosti. Eden izmed redno spremljanih emigrantov je bil tudi slovenski pisec in publicist Branko Pistivšek, ki je s prispevki v svoji reviji *Slovenski glas* buril predvsem duhove agentov SDV, saj je odločno kritiziral politično elito v osemdesetih letih in sistem, hkrati pa ponujal skoraj radikalne rešitve za politično prihodnost Slovencev in slovenske države.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1931, t. e. 2314 – Arhiv republike Slovenije, Ljubljana (ARS), fond Republiški sekretariat za notranje zadeve (AS 1931), Uprava za analitiko (UA), Recenzije emigrantskega in tujega tiska (RETT).

Slovenska država. Chicago, Illinois, Združene države Amerike, Toronto, Kanada, Slovenian National Federation of Canada, 1950–2001.

Slovenski glas. München, Nemčija, samozaložba, 1978–1986.

20 Objavljeno na uradni spletni strani Zunanjega ministrstva Republike Sloveniji. Dostopno na: http://www.muenchen.konzulat.si/index.php?id=3054.

Literatura

Bade, Klaus J., 2005: Evropa v gibanju. Migracije od poznega 18. stoletja do danes. Ljubljana: cf* založba.

Bratuša, Branka, 2011: *Pregled obveščevalno-varnostne dejavnosti na slovenskih tleh od 1930 do osamosvojitve Republike Slovenije*, diplomsko delo. Maribor: Univerza v Mariboru.

Detela, Lev, 1999: Igor Šentjurc. Vaterland. *Dve domovini* 10 (1999). 265–270.

Detela, Lev, 1999a: Francija, Nemčija, Španija, Avstrija. *Slovenska književnost 1*. Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC in Založba Rokus. 189–190.

Drnovšek, Marjan, 1993: Slovenci na Nemškem. Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Drnovšek, Marjan, 2008: Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanjostjo. Arhivi 31/2. 251–261.

Drnovšek, Marjan, 2012: *Slovenski izseljenci in Zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC.

Emeršič, Jurij Pavel, 2008: Slovenski izseljenski duhovniki v primežu represivnih posegov »ljudske oblasti« s poudarkom na ozemlju Zvezne republike Nemčije. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta.

Friš, Darko in Hazemali, David, 2017: Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti. *Annales* 27/4. 807–822.

Garb, Gregor, 2007: *Oblike tajnega delovanja obveščevalno-varnostnih služb Republike Slovenije*, magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

Klemenčič, Matjaž, 1996: Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev. 1. del. *Zgodovinski časopis* 50/3. 391–409.

Miladinović Zalaznik, Mira, 2013: The origins and impact of state force: the cases of Angela Vode and Igor Šentjurc. *Acta neophilologica* 46, 1/2. 13–24.

Klasinc Škofljanec, A. (2006): Vodnik po arhivskem gradivu Studia slovenica: Druga, dopolnjena izdaja. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.

Korpič Horvat, Etelka, 1992: *Zaposlovanje in deagrarizacija pomurskega prebivalstva*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Pavšič, Zala, 2016: Razmerje med tujino in domovino na zemljevidu Maruše Krese. *Dve domovini* 44. 167–178.

Pistivšek, Branko, 1990: Dokumentacija o nastanku mesečnika »Slovenski glas«. München, samozaložba.

Plazar, Iztok, 2002: *Nastanek in razvoj slovenske obveščevalne službe*, diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

Ramšak, Jure, 2010: Politična emigracija v Trstu in vprašanje samostojne Slovenije – Primer Franc Jeza. *Acta Histriae* 18/4. 961–986.

Repe, Božo, 2002: *Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, I. del: Opozicija in oblast.* Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

Rot, Andrej (ur.), 2009: Bojevnika za svobodo in slovenstvo. France Dolinar – Ruda Jurčec: epistolae 1947–1975. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.

Šela, Ana in Friš, Darko, 2017: Nova revija v primežu Službe državne varnosti. *Annales* 27/4. 823–836.

Šprager, Venčeslav, 2002: Priseljenski pisatelji v Nemčiji. *Dve domovini* 16. 235–238.

Štumberger Saška, 2005: Slovenski selitveni tokovi v Nemčijo in spreminjanje vloge slovenščine. *Dve domovini* 22 (2005). 97–114.

Štumberger, Saška, 2007: *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.

Toplak, Kristina, 2005: Umetniška ustvarjalnost migrantov: Primer Slovencev v Nemčiji. *Dve domovini* / *Two Homelands* 22. 115–127.

Vižintin, Marijanca Ajša, 2016: Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: Dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih. *Dve domovini* 43 (2016). 157–167.

Žitnik Serafin, Janja, 2003: *Iz panonske zibke v neznano: arhitekt, pisatelj in slikar Venčeslav Šprager, Sezonstvo in izseljenstvo v panonskem prost*oru (ur. Marina Lukšič Hacin), 2. zvezek, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 405–422.

Žitnik Serafin, Janja, 2011: Literarna zapuščina slovenskih izseljencev v drugih deželah Evrope. *Dve domovini* 34. 35–45.

Avtorja

Ana Šela je mlada raziskovalka in asistentka na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, kjer v okviru doktorskega študija sodobne zgodovine raziskuje zgodovino Jugoslavije v 80-ih letih 20. stoletja, predvsem nadzor kulturne opozicije s strani jugoslovanske politične policije. Leta 2016 je magistrirala iz področja sodobne slovenske zgodovine na Oddelku za zgodovino ter iz teme zgodovinskega romana na Oddelku za slovanske jezike in književnosti. Od leta 2015 je odgovorna urednica Študentskega zgodovinskega časopisa, ki ga izdaja Študentska sekcija zgodovinskega društva dr. Franca Kovačiča Maribor. Sama ali v soavtorstvu je napisala štiri znanstvene prispevke, poglavje v monografiji, prispevek v zborniku in več ostalih strokovnih člankov. V sočasnem doktorskem študiju slovenistike primerjalno raziskuje reprezentacijo in vlogo ženske v sodobnem zgodovinskem romanu s tematizacijo reformacije in protireformacije v slovenski in tuji književnosti.

David Hazemali je mladi raziskovalec in asistent na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Leta 2016 je z magistrskima deloma o Slovenskih vojakih na vzhodni fronti v prvi svetovni vojni in Karakterizacijo sedmih naglavnih pregreh v Miltonovem Izgubljenem raju, za katerega je prejel tudi Miklošičevo priznanje za najboljše magistrsko delo na Oddelku za angleščino na Filozofski fakulteti v Mariboru, magistriral iz zgodovine ter angleškega jezika. Sam ali v soavtorstvu je napisal šest znanstvenih prispevkov, ki so bili objavljeni v uglednih slovenskih znanstvenih periodikah, dve poglavji v znanstvenih monografijah in 10 drugih enot. V okviru doktorskega študija raziskuje zgodovino slovenske skupnosti v ZDA in ameriške oborožene sile, oboje v času prve svetovne vojne.

Authors

Ana Šela is a young researcher and assistant at the Department of History at the Faculty of Arts, University of Maribor. For her doctoral dissertation, she is researching Yugoslav history of the 1980s, in particular the control of the cultural opposition by the Yugoslav political police. In 2016 she received her master's degrees in the fields of contemporary Slovenian history and Historical Novels at the Departments of History and of Slavic Languages and Literature, respectively. Since 2015, she is editor in chief of the journal *Študentski zgodovinski časopis*, published by the Student Section of the Historical Society dr. Franc Kovačič in

Maribor. She is the author or co-author of four scholarly articles, two chapters in scholarly monographs, and several other units. As a simultaneous doctoral student of Slovenian studies, she is researching comparatively the representation and role of women in the modern historical novel with the thematization of reformation and counter-reformation in Slovenian and foreign literature.

David Hazemali is a young researcher and assistant at the Department of History at the Faculty of Arts of the University of Maribor. In 2016, he defended his two master's theses, one on the role of Slovenian soldiers on the Eastern front in the First World War, the other on the characterization of the Seven Capital Vices in Milton's Paradise Lost, and received M.A. degrees in History and English from University of Maribor. He was awarded the 2016 Miklošič award for best master's thesis at the Department of English and American studies. He is the author or co-author of six scholarly articles, published in reputable Slovenian scholarly journals, two chapters in scholarly monographs, and 10 other units. For his doctoral dissertation, he is researching the Slovenian emigrant community in the United States, and the US Armed Forces, both in the period of the First World War.

Barbara Bednjički Rošer
Vrtec Ivana Glinška Maribor
barbara.bednjicki.roser@gmail.com

Medkulturna vzgoja v vrtcu

V vrtce se zaradi povečanih migracijskih tokov, ki povečujejo etnično in nacionalno raznolikost prebivalstva in spreminjajo demografsko strukturo države, v zadnjih letih vključuje vse več otrok priseljencev. Različnost nas spremlja na vsakem koraku in vzgojiteljice v vrtcih otrokom s spoštljivim odnosom in medkulturnim dialogom kažemo, da nas medsebojna različnost oz. sožitje drugačnosti bogati in omogoča, da lahko v sodobni družbi intenzivneje stopamo v stik z drugimi. V prispevku so predstavljeni primeri medkulturne vzgoje, kako predšolske otroke (4–6 let) seznanjamo z večkulturnostjo in razvijamo medkulturni dialog. V Vrtcu Ivana Glinška Maribor smo jezikovno raznolikost izkoristili kot priložnost za medkulturno vzgojo in spodbujanje občutljivosti za sprejemanje različnosti.

Ključne besede: predšolski otrok, medkulturna vzgoja, priseljenci, spoštovanje, slikanica

Intercultural Education in Kindergarten

In view of increased migration flows that have resulted in a more ethnically and nationally diverse population in addition to a changed demographic structure of Slovenia, Slovenian kindergartens have been experiencing a rising influx of immigrant children during recent years. Since diversity has become a staple at every turn, educators in kindergarten have been exhibiting a respectful attitude and intercultural dialogue that show how diversity or harmony in diversity enrich us and facilitate more intense interactions with other people in contemporary society. My paper constitutes a case study of intercultural education and a way of introducing pre-school children between 4 and 6 years of age to multiculturalism, and developing intercultural dialogue. At Ivan Glinšek Kindergarten in Maribor, Slovenia, linguistic diversity has served as an opportunity for intercultural education and promoting diversity sensitivity.

Keywords: pre-school child, intercultural education, immigrants, respect, picture book

1 Uvod

Prehajanje, preseljevanje in gibanje ljudi oz. migracije so v zgodovini človeštva stalna in pomembna značilnost (Koser 2017: 15). Sodobne migracije pa so globalni pojav, s katerim se srečujejo vse države po svetu. Nekatere se ukvarjajo predvsem s problemom imigracij in medkulturnostjo, ki s tem nastaja, druge z emigracijami in begom možganov. Na družbe in kulture po vsem svetu pa najbolj očitno vplivajo s tem, da so zaradi njih postale bolj raznolike. Evropa se je v drugi

polovici 20. stoletja iz celine izseljevanja prelevila v celino priseljevanja, kar velja tudi za Slovenijo (Vižintin 2018).

Slovenija svojo migracijsko politiko, ki je usklajena s politiko migracij v EU in evropskim pravnim redom, oblikuje od leta 1991, ko je postala neodvisna in mednarodno priznana država. Prve večje migracije prebivalstva je povzročila vojna na območju nekdanje Jugoslavije. Tudi danes predstavljajo največje število tujih *priseljencev v Sloveniji*[1] prebivalci nekdanjih jugoslovanskih republik, predvsem Bosne in Hercegovine, Makedonije, Srbije in Kosova. Vižintin (2018) povzema podatke Statističnega urada RS, ki kažejo, da je Slovenija sočasno dežela priseljevanja in izseljevanja, saj se vsako leto izseli okrog 15.000 ljudi, približno toliko tudi priseli, kar pomeni, da je Slovenija večkulturna, večjezična in večverska država, v kateri sobivamo slovenski državljani, pripadniki italijanske, madžarske, romske manjšine, številne narodne skupnosti s področja nekdanje skupne države Jugoslavije in drugi priseljenci. V Vrtcu Ivana Glinška Maribor imigrantske otroke uspešno vključujemo v vzgojno-izobraževalni proces upoštevajoč njihove kulturne repertoarje, jezikovna znanja in si prizadevamo, spodbujamo spoštljivo, medkulturno učenje in enakovrednost vseh kultur.

2 Terminološka opredelitev

Sobivanje različnih kultur v strokovni literaturi označujejo številni izrazi – večkulturnost, medkulturnost, multikulturnost, interkulturnost, transkulturnost … *Večkulturnost* (Mikolič, Pertot in Zudič Antonič 2006: 38) se nanaša na sočasno prisotnost več kultur znotraj posameznega geografskega območja ali znotraj določenega družbenega konteksta. Opredeljena je kot nadkulturna oz. univerzalna vrednota, ki poudarja kulturne razlike v smislu medsebojnega spoštovanja pripadnikov vseh kultur. Termin *medkulturnost* (Zudič Antonič 2010: 201) pa označuje situacijo, v kateri se sočasna prisotnost več kultur ne omejuje zgolj na njihov obstoj druge ob drugi, temveč omogoča stalne oblike povezovanja. Medkulturnost kot vrednostna drža si prizadeva ustvariti večkulturno družbo, v kateri različne etnične/narodne, kulturne in verske skupnosti ne le sobivajo druga ob drugi, ampak so v interakciji, temelječi na medsebojnem poznavanju in priznavanju. Cilj sodobnih večkulturnih družb je medkulturna ozaveščenost, ki zajema tako ozaveščenost o lastni narodni identiteti kot sobivajočih narodnih skupnosti. *Multikulturalizem* (Lukšič-Hacin 1999: 83–84, 250) označuje konkretno kulturno/družbeno stvarnost, specifične odnose med različnimi etničnimi skupnostmi in

1 http://www.mnz.gov.si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/statistika/. (Dostop 24. 2. 2019.)

se uporablja kot princip uradne politike do priseljencev. Uresničitev ciljev multikulturalizma zajema pojem *interkulturalizem*, ki predstavlja interakcijo, sodelovanje in komunikacijo med pripadniki različnih kultur in naj bi pomenil »rojstvo nečesa tretjega« ob stiku dveh kultur. Z medkulturnim stikom na področju vzgoje in izobraževanja se ukvarja *interkulturna pedagogika,* ki je usmerjena proti rasizmu, k spoštovanju različnosti in pospeševanju enakih izobraževalnih možnosti. Temeljne sestavine koncepta interkulturnosti kot pedagoško-didaktičnega načela in njihovo aplikacijo na raven vzgojno-izobraževalnega sistema je opredelila K. Skubic Ermenc (2006: 152–165). Pojem transkulturnost (Welsch 2001) pa zajema preplet povezovanja in prehajanja kultur, ki izhaja iz pluralizacije identitet in preseganja meja lastnih okvirov, kjer se kulturna raznolikost pojavi na nov način kot specifična transkulturna mešanica brez razmejitev od drugih kultur.

3 Identiteta, usvajanje jezika in večjezičnost predšolskih otrok

Identiteta je odraz dojemanja samega sebe v odnosu do drugih, okolja in časa, v katerem živimo. Osebna identiteta (Kosic 2014), ki se oblikuje že od rojstva, je bistvo vsakega posameznika, vse, kar določa osebo kot unikatno, enkratno in neponovljivo. V medosebnih odnosih otroci nenehno srečujejo druge identitete, se z njimi primerjajo in razvijajo občutek pripadnosti določeni skupini – skupinsko identiteto. Jenkins (2008 povzeto po Kosic 2017: 87) pravi, da je prav jezik pomembna identifikacija etnične (kolektivne) identitete vsakega otroka, saj se okvirjev za razporejanje sebe in drugih naučimo glede na etničnost v času otroštva. Širitev Evropske unije (Vižintin 2017: 143–153) pa zahteva novo razumevanje sobivanja v raznolikosti, saj so pravice priseljencev odvisne od integracijske politike posamezne države. Vključevanje v novo državo z novim jezikom je zapleten in dolgotrajen proces, posameznikova identiteta pa se v interakciji z drugimi spreminja. Sodobni teoretiki[2] (prav tam) kot eno izmed možnosti, da se posamezniku ni treba vse življenje odločati, kdo je, komu pripada … opredeljujejo model *sestavljene identitete* (angl. hyphenated identity), ki namesto polovičarstva in nepopolnosti izraža raznolikost in omogoča, da se oseba svobodno, ponosno in prostovoljno opredeli kot pripadnica več kultur, jezikov, ver …

Raziskovalci govornega razvoja predšolskih otrok različno opredeljujejo zapletene sisteme usvajanja posameznih jezikov. Watson, Skinner in Bandura izhajajo iz behavioristične teorij in menijo, da je jezik zbirka navad, ki se jih otroci naučijo s posnemanjem okolja in tistih, ki v tem okolju živijo. Jean Piaget je mnenja, da

2 Mateja Sedmak, Mirjam Milharčič Hladnik, Ksenja Vidmar Horvat, Marina Lukšič Hacin, Marijanca Ajša Vižintin …

je jezikovni razvoj del splošnega kognitivnega razvoja, ki je rezultat otrokovega raziskovanja sveta s pomočjo senzomotoričnih mehanizmov čutil (vid, dotik, voh, okus). Nato se preko miselnih reorganizacij otrokove konkretne posplošitve prevedejo v abstraktno védenje. Noam Chomsky trdi, da imamo ljudje prirojene posebne mehanizme – sisteme za učenje jezikov LAD (Language Acquisition Device), ki so podobni za vse jezike in posebni za jezik. Dokazuje, da je učenje jezika aktivni proces usvajanja pravil. Vsi strokovnjaki (Krajnc, 1999) pa so enotni, da mora otrok v času govornega razvoja usvojiti področje fonologije, ki zajema organizacijo glasov oz. fonemov v posameznem jeziku; semantiko, ki se ukvarja s pomenom besed; skladnjo, ki zajema pravila, kako se besede povezujejo v stavke, stavki v povedi in pragmatiko, ki se osredotoča na rabo jezika v najrazličnejših situacijah.

4 Cilji in izvedba medkulturnega projekta v vrtcu

Svet Evrope (Zudič Antonič 2010: 205) predlaga, da se medkulturna vzgoja izvaja za vse otroke in ne le za določeno skupino ali individualno, saj tovrsten pristop upošteva različne vidike družbene stvarnosti. Tudi v vrtcu izhajamo iz dejstva, da se drugačnosti ne da izbrisati iz sodobnega družbenega življenja, zato je pomembno, da se za sobivanje najprej naučimo spoštljivo sprejemati razlike in se zavedati, da se v medkulturnem okolju identiteta vsakega posameznika razvija skupaj z drugimi. S projektom *Pravljični poligloti* (Bednjički Rošer 2016a), smo spodbujali medkulturni dialog, seznanjanje s tujimi jeziki in govorni razvoj, saj je prav predšolsko obdobje izredno dragoceno, ker v tem času (Helen Doron 2014) obstaja *»biološka pripravljenost za usvajanje jezikov«* brez zavestnega učenja. Otroci so z razumevanjem ključnih besed sposobni zapolnjevati prazna mesta med prepoznanimi pomeni. Spodbuden vpliv na medosebne odnose in usvajanje jezikov ima tudi sproščeno, igrivo vzdušje in participacija otrok pri načrtovanju, izvedbi in evalvaciji pedagoškega procesa (Rutar 2018). Na srečanjih so otroci hitro spoznali, da za razumevanje besedila ni potrebno poznati in razumeti vseh besed, hkrati so urili sposobnost poslušanja, koncentracije in pomnjenja, razvijali sposobnost razumevanja in izražanja lastnih doživetij v svojem maternem jeziku (Bednjički Rošer 2016b). Projekt zajema celosten koncept učenja, zato je vanj, poleg pripovedovanja pravljice, vključena igra in poustvarjalne delavnice. Otroci najprej s pomočjo slikovnega gradiva (ilustracij) sami skušajo razumeti besedilo, ki ga slišijo v svojem in/ali tujem jeziku, nato zgodbo ob ilustracijah obnovimo z namenom usvajanja jezikovnih kompetenc, ki jih utrjujemo s kreativnim poustvarjanjem.

Slika 1: Obisk ge. Nade Lazov in seznanjanje z makedonščino (pravljica, pisava, zastava …).

Izhodiščna zgodba našega projekta je bila ruska ljudska pravljica *Zlatolaska in trije medvedi* (prevod Pavla Golie). Projekt smo izvajali z načrtovanimi srečanji v oddelku ali športni igralnici v sodelovanju s starši in okoljem. Pravljico smo najprej spoznali v slovenskem jeziku. Drugo srečanje je potekalo v angleškem jeziku. Maja Geršak je ob ilustracijah pripovedovala *Goldilocks and the Three Bears*. Na tretjem srečanju je Karmen Meško pravljico pripovedovala v nemščini – *Goldlöckchen und die drei Bären*. Četrto, peto in šesto srečanje je potekalo v sodelovanju s starši. Ga. Paola Sathia Šabeder je pripovedovala *Rapuncel y los tres osos* (španščina), ga. Mersiha Emrić in ga. Mina Mujić *Zlatokoso i tri medvjeda* v bosanščini, ga. Nada Lazov pa *Златка и трите мечки* v makedonščini. Sedmo srečanje je potekalo v sodelovanju s Filozofsko fakulteto Univerze v Mariboru. Ga. Tünde Kovač je pripovedovala v madžarščini – *Aranyhaj és a három medve*. Na osmem srečanju je Petra Lah pripovedovala *Riccioli d'oro ei tre orsi* (italijanščina). Po vsakem srečanju so potekale kreativne poustvarjalne delavnice, v katerih so otroci dejavno sodelovali in preko igre v ustvarjalnih kotičkih utrjevali, usvajali nova znanja. V likovnem kotičku so slikali najljubše prizore in izdelovali žepne pravljice, v matematičnem kotičku so igrali pravljični spomin *Trije medvedi*, v lutkovnem kotičku so izdelovali prstne lutke in maske pravljičnih junakov, v glasbenem kotičku prepevali pesmi o medvedih, preštevali medvedje poskoke v gibalnem kotičku … Na zadnjem srečanju smo otrokom pripravili presenečenje, saj smo projekt zaključili z ogledom animiranega risanega filma[3] *Zlatolaska in trije medvedi*. S projektom *Pravljični poligloti* smo aktivno spodbujali zavedanje obstoja lastnega in drugih jezikov in z otroki razvijali jezikovne zmožnosti v kontekstu medkulturnosti.

3 Lee, Leonard; Phillips, Roz, 2003: *Goldilocks and the three bears* (sinhronizirano). Kranj: Media film (video DVD).

Slika 2: Ogled predstave Gledališča FRU-FRU, obisk ge. Mine Mujić in poustvarjalne delavnice.

5 Igre za medkulturni dialog

Igra je otrokova osnovna dejavnost (Umek idr. 2013: 7–10), kjer otrok živi svojo domišljijo, sanje, raziskuje različne možnosti, jih preizkuša in se pri tem tudi zabava; je oblika socializacije in pomemben posredovalec kulturnega prenosa.[4] Z igro kot metodo dela (Mrak Merhar idr. 2013: 5) pa otroci razvijajo tudi sodelovanje, medkulturni dialog, tekmovalnost, ustvarjalnost, vztrajnost, pridobivajo nova znanja in se soočajo s čustvi, ki prihajajo na plan skozi doživljanje igre. Za celostno učenje je potrebno bogato učno okolje, ki je polno informacij in vzdušja, ki omogoča in spodbuja igro, zabavo, komunikacijo, domišljijo …

Igra je s svojim univerzalnim jezikom sporazumevanja najučinkovitejša metoda medkulturne vzgoje v predšolskem obdobju. V oddelku smo izhajali iz zbirke žepnih iger – *Igre za medkulturni dialog* (Gornik idr. 2008), ki z izvirnostjo, humorjem in močjo domišljije na otroke vplivajo sproščujoče in motivirajoče za dejavno sodelovanje, spodbujajo razvoj solidarnosti, sodelovanja in hkrati osmišljajo sožitje različnih kultur. S prilagojenimi navodili smo se igrali *Vzgojiteljica je zbolela, Zrcalna slika, Šibki mišek, Kako kiha slon.*

4 Gre za navpičen prenos vedenjskih, vrednotnih … značilnosti (odrasli na otroke) in vodoraven prenos (učenje od vrstnikov).

Didaktične igre (Bednjički Rošer 2017a) pa so igre s pravili, ki aktivirajo otrokove miselne procese[5] in spodbujajo govorno izražanje. Vzgojitelji z njimi na zabaven, igriv način zbudimo zanimanje otrok za izbrane teme, (s)poznavamo njihove sposobnosti, sproti preverjamo njihovo razumevanje in počasi dvigujemo raven zahtevnosti. Didaktične igre otroke »posrkajo vase« in vključijo vsa njihova čutila. Raziskave (Boocock 1971 povz. po Mrak Merhar idr. 2013: 22) kažejo, da igra posameznika »izziva« ter ga s tem naredi pozornejšega, učenje je zato zanimivejše in učinkovito. Znanje usvojeno skozi didaktične igre je dolgoročno, saj otroci temo začutijo in doživijo. Za ozaveščanje medkulturnih vsebin smo v oddelku po zgledu NTC-metode[6] izdelali didaktično igro zgodnjega opismenjevanja s prepoznavanjem državnih simbolov – zastav. Didaktična igra omogoča spodbujanje razvoja asociativnega razmišljanja s prepoznavanjem abstraktnih pojmov ter oblikovanje pozitivne samopodobe in integritete otrok. Rajović (2016) poudarja, da z asociativnim učenjem spodbujamo razvoj sposobnosti mišljenja, pomnjenja, sklepanja, uporabe naučenega v novih okoliščinah itd., pomembno je tudi kot osnova za kasnejše funkcionalno znanje. Otroci so skozi igro spoznavali zanimivosti posameznih držav in njihove zastave, ki so jih položili k začetnemu glasu (prvi črki) države. Za igro smo izbrali zastave sosednjih držav, držav, iz katerih prihajajo naši otroci in drugih držav EU in sveta. Z zastavami smo igrali tudi Twister. Zastave, uporabili smo jih namesto barv, smo razporedili po tleh in otrokom dali navodila za gibanje po prostoru. Z otroki smo spoznavali tudi glasbo in plese, ki so značilni za države, iz katerih prihajajo. Spoznali smo državne himne, jih primerjali med seboj in z drugimi *glasbenimi oblikami*[7] iz različnih obdobij.

5 Analiza, sinteza, primerjanje, posploševanje, abstraktno mišljenje …

6 Sistem učenja NTC, ki ga je zasnoval Ranko Rajović, povezuje nevrofiziološka spoznanja z edukacijskimi vedami. Program NTC učenja sestavljajo različne igre, ki temeljijo na spoznanjih o razvoju in delovanju možganov in po izsledkih številnih raziskav dobro vplivajo na nastajanje in utrjevanje možganskih povezav v času najintenzivnejšega razvoja (od rojstva do desetega leta starosti). NTC program <https://www.ntcslovenija.com/> (Dostop 24. 7. 2019.) se izvaja v 17 evropskih državah, v Sloveniji ga je akreditiralo Ministrstvo za šolstvo leta 2009.

7 Valček, uspavanka, koračnica.

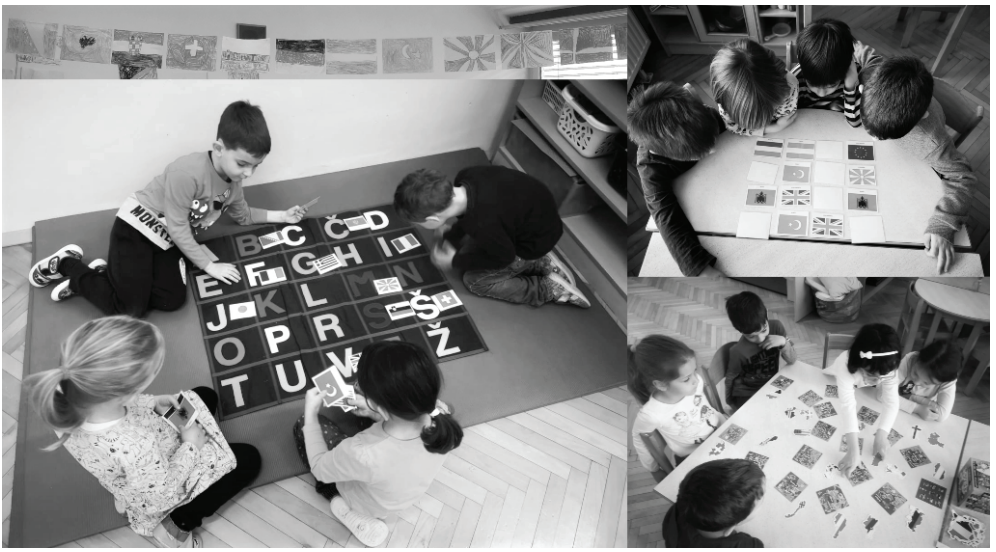

Slika 3: Oddelčne didaktične igre za asociativno učenje in zgodnje opismenjevanje.

6 Medkulturno učenje in razvoj integritete ob slikanicah

Spremembe koncepta zgodnjega otroštva oblikuje predvsem razvoj kognitivnih znanosti, saj pod vplivom socialnega konstruktivizma nastaja sinteza različnih metodoloških pristopov. Doživljanje in spoznavanje temeljnih literarnih del za otroke skozi različne moduse in diskurze narekuje nove poti poučevanja, saj imajo literarna besedila, zlasti v predšolskem obdobju, pomembno vlogo pri usvajanju simbolnega sistema, ki s pomočjo podob ustvarja pomene, pomaga pri nastajanju pripovedne zavesti in s svojo raznovrstnostjo širi izkušnje otrok. Branje poleg estetskega užitka odpira tudi vprašanja, ki spodbujajo nove interese in raziskovanja. Pogovor pa otroke spodbudi k razmišljanju o vsebini, primerjavi mnenj in postopoma si otroci ustvarjajo lastno mnenje in kritičen odnos do vsebine in s poustvarjalnimi dejavnostmi aktivno razvijajo »mnogopismenosti« (Bednjički Rošer 2017a), ki so prvi korak k trajnostnemu razvoju in temelji otrokovega življenjskega sloga.

Za učinkovitejše in uspešnejše vključevanje otrok priseljencev je Vižintin (2014, 2017) oblikovala model medkulturne vzgoje in izobraževanja, ki ga sestavlja sedem področij[8] in ponuja celosten pogled na proces vključevanja otrok priseljen-

8 Področja modela medkulturne vzgoje in izobraževanja so: 1. razumevanje medkulturnosti kot pedagoško-didaktičnega načela, 2. razvoj sistemske podpore za uspešno vključevanje otrok priseljencev, 3. učitelji z razvijajočo se medkulturno zmožnostjo, 4. razvoj zavedanja o večkulturni družbi pri vseh učnih predmetih, 5. razvoj medkulturnega

cev. Zajema teoretična in praktična spoznanja z več področij in je namenjen tako vzgojiteljem/učiteljem, ki se prvič soočajo z vključevanjem otrok priseljencev, kot tudi tistim, ki želijo nadgrajevati dosedanje znanje in izkušnje. Medkulturna zmožnost pedagoškim delavcem ni dana samodejno, izvajati jo moramo v praksi in se dodatno izobraževati/usposabljati,[9] sodelovati pri projektih, izmenjavi dobrih praks in z lokalno skupnostjo, saj *razlage pedagoških situacij* (Rutar 2018) ne izhajajo zgolj iz vsebin, ki jih učimo, ampak iz lastnih vrednot, prepričanj, stališč in razumevanja svojega poslanstva. Vzgojiteljeva podpora, toplina, naklonjenost in empatija imajo ključno vlogo pri otrokovem občutku varnosti kot izhodišču za njegovo vključevanje in interakcije z drugimi.

Komisija za preprečevanje korupcije RS v okviru svoje preventivne vloge razvija in izvaja aktivnosti v sodelovanju z vzgojno-izobraževalnimi ustanovami in tako smo v oddelku Baloni (otroci 5–6 let), skozi čudovito zgodbo *Polomljena kočija* (Fürst 2017), ki otrokom prikaže negativne posledice neetičnega ravnanja in zaradi konteksta, ki je otrokom blizu, omogoča enostavno vživljanje v prikazano situacijo, spoznavali pomembnost vrednot, ki jih imamo in jih ljudje tudi dejavno izkazujemo z integriteto (Bednjički Rošer 2017b). Osebna integriteta posameznika se kaže v njegovem moralnem ravnanju. Skozi vrednote, kot so poštenost, odgovornost, pogum, vztrajnost, samodisciplina, sodelovanje …, jo označujejo odločitve in obnašanja posameznika. Opredeljujemo jo kot celovitost človeka, ki ima trden sistem vrednot in prepričanj ter se ravna v skladu z njimi. Osebno integriteto razvija vsak posameznik in sodi med najpomembnejše cilje vzgoje, zato smo v Vrtcu Ivana Glinška Maribor sodelovali v ustvarjalnem projektu *Spoznavanje integritete v vrtcih skozi sliko in igro*. Po pravljični uri smo se veliko pogovarjali, nato so otroci poustvarjali in na izviren način likovno upodobili svoje razumevanje temeljnih vrednot. Z zaključkom projekta smo obeležili mednarodni dan boja proti korupciji (9. december) in pripravili razstavo likovnih izdelkov otrok. Na otvoritev razstave, ki ji je sledila manjša pogostitev, smo povabili starše in stare starše. Po uvodnem nagovoru ravnateljice vrtca, ge. Renate Šerbinek, je *projekt*[10] zbranim podrobneje predstavila ga. Barbara Fürst iz Komisije za preprečevanje korupcije. Likovni izdelki naših otrok so bili v decembru razstavljeni tudi v Slovenski kinoteki v Ljubljani, kjer je potekal festival protikorupcijskega filma.

dialoga na šoli, 6. sodelovanje s (starši) priseljenci in 7. sodelovanje z lokalno skupnostjo.

9 Nacionalna projekta – *Le z drugimi smo* (2016–2021) in *Izzivi medkulturnega sobivanja* (2016–2021), sta namenjena izboljšanju strokovne usposobljenosti pedagoških delavcev in z brezplačnimi seminarji, posveti ponujata možnost izobraževanj. <https://lezdrugimismo.si/sl/izobrazevanje> (Dostop 26. 7. 2019.) <http://isainstitut.si/isa/portfolio/izzivi-medkulturnega-sobivanja/> (Dostop 26. 7. 2019.)

10 <https://www.kpk-rs.si/kpk/wp-content/uploads/2018/02/newsletter-38.pdf> (Dostop 24. 2. 2019.)

7 Razvoj medkulturne zmožnosti s književno vzgojo

Svet je velikanski prostor za sožitje,
v njem je dragoceno čisto vsako bitje.
(Zvezdana Majhen[11])

Književna vzgoja v vrtcu (Bednjički Rošer 2015) spodbuja proces zgodnjega opismenjevanja in poleg jezikovnih ciljev (D. Bahovec idr. 2011: 31–37) s poustvarjalnimi dejavnostmi razvija in uresničuje številne kurikularne cilje na *vseh področjih*,[12] saj izbrana literarna besedila pomembno prispevajo k razvijanju vrednot in jih otroku skozi slikanico, ki je v predšolskem obdobju najprimernejša oblika knjige, konkretno približajo. Pravljična ura je tako odlična priložnost za uvod v obravnavanje in pogovor občutljivih vsebin, zmeraj pa je najpomembnejše, da se o prebranem pogovorimo, saj s tem preverimo, če so otroci sledili in kako so prebrano razumeli. Zavedati se moramo, da je učinek srečanja z umetnino subjektiven in nepredvidljiv, zato njenega pomena ne razlagamo direktivno, ampak spodbujamo otrokovo samostojno iskanje možnih pomenov in pri tem spoznavamo njegova čustva, razmišljanje, interese … Z glasnim branjem v otroku spodbujamo procese, preko katerih razvija splošno in jezikovno znanje (Bednjički Rošer 2017a), v zgodbah uživa, se identificira s književnimi osebami, doživlja književno dogajanje, razvija jezik na vseh jezikovnih ravninah in pridobiva pozitiven odnos do literature in strpnosti, ki jo *Deklaracija o načelih strpnosti*[13] v 1. členu opredeljuje kot spoštovanje, sprejemanje in priznavanje bogate raznolikosti svetovnih kultur – harmonijo v različnosti. Strpnost je vrlina, je aktiven odnos in je odgovornost, ki podpira človekove pravice in kulturni pluralizem. Vižintin (2018) meni, da zgolj *strpnost/toleranca*[14] ni dovolj. Brez medsebojnega sodelovanja, povezovanja in učenja drug od drugega govorimo o t.i. lažni strpnosti (Šlibar 2006), ki ohranja distanco. Še posebej pedagoški delavci moramo izostriti čut za pojavnost lažne strpnosti, saj imamo s svojim delovanjem temeljno vlogo pri spodbujanju medkulturnega dialoga in pripravi prihodnjih generacij na dialog. Prav tu nam lahko v veliki meri pomaga književnost, ki omogoča pridobivanje posameznikovih socialnih kompetenc,[15] saj je vsako književno delo svet v malem

11 Iz pesmi Zvezdane Majhen SVET IN TI, objavljene v reviji Zmajček (letn. 24, št. 2, oktober 2017).

12 Kurikularna področja dejavnosti v vrtcu so jezik, umetnost, družba, narava, matematika in gibanje.

13 <http://www.eksena.si/deklaracija-o-nacelih-strpnosti/> (Dostop 7. 2. 2019.)

14 Šlibar (2006: 22–23) piše, da beseda »strpnost« nosi tudi negativno konotacijo, ker je izvorno povezana z besedama »trpeti«, »prenašati«, zato je primerneje uporabiti drug izraz (npr. spoštovanje).

15 samospoznavanje, sposobnost ravnanja z lastnimi čustvi, sposobnost uvida, ravnanje v večznačnih situacijah, sposobnost za reševanje sporov, empatija, solidarnost, odnos do okolja in narave …

in poskus razumevanja, kaj so književne osebe doživele, poskus poistovetenja presega zgolj strpnost, saj ponuja možnost kritične refleksije, odpira nove perspektive in razvija medkulturno zmožnost. Literatura odstira pogled na svet in je tista, ki skuša »*neizrekljivemu dati glas, nepojmljivemu dati podobo, nerazumljivemu najti odgovor*« … na vse tisto, »*kar je porinjeno na obrobje, kar je tabuizirano, kar je skrito, kar je zamolčano, kar je navidezno nepomembno*« … (Šlibar 2006: 23–24).

Z željo, da otrokom omogočimo pozitivne izkušnje ob spoznavanju /odkrivanju podobnosti in razlik med ljudmi, da spodbujamo in razvijamo medkulturni dialog, smo v oddelku tematsko uredili *knjižni kotiček*[16] in medkulturno zmožnost razvijali s pravljičnimi urami. S pomočjo kakovostnih slikanic iz knjižnega kotička, ki jim je skupno spoznavanje drugih, preseganje družbene izključenosti in ustvarjanje nove, medkulturne dimenzije bivanja v sodobni večkulturni družbi, smo spregovorili o vznemirljivi in zanimivi drugačnosti, stereotipih, čustvih …

Izbrane slikanice[17] so odlično izhodišče za oblikovanje vrednot, saj kakovostna besedila omogočajo, da se otroci s književnimi liki identificirajo in zgodbe čustveno doživijo. Po branju smo se pogovarjali, se spoznavali, odkrivali podobnosti in razlike, zgodbe nadaljevali, likovno, glasbeno, dramsko ali plesno-gibalno poustvarjali, usvajali deklamacije … Otroci informacije sprejemajo z vsemi čutili in prav multisenzorni pristop sodi med najuspešnejše, ker omogoča lažjo zapomnitev in razumevanje novo pridobljenega znanja. Brane vsebine smo popestrili tudi z ogledom lutkovnih predstav – O belem mucu, ki je bil čisto črn (Gledališče FRU-FRU), Mali modri in mali rumeni (Lutkovno gledališče Maribor), poslušanjem *zvočnih pravljic*[18] in radijskih iger, obiskom Pionirske knjižnice Rotovž, pripravo razstave likovnih/umetniških izdelkov za starše …

16 Glej Viri v oddelčnem knjižnem kotičku.

17 Glej Viri v oddelčnem knjižnem kotičku.

18 <https://otroski.rtvslo.si/lahko-noc-otroci/pravljice> (Dostop 23. 2. 2019.)

Slika 4: Izbrane slikanice za spodbujanje medkulturnega dialoga.

8 Sklep

Razvijanje medkulturne zmožnosti je vseživljenjski proces (Vižintin 2014). Pri uvajanju medkulturnih vsebin v predšolski vzgojno-izobraževalni sistem smo ključni strokovni delavci, ki smo soodgovorni za uspešno vključevanje otrok priseljencev in lahko le z lastno medkulturno zmožnostjo spodbujamo razvoj pri otrocih, hkrati pa imajo naša stališča bistven vpliv na dobro počutje in uspešnost/dosežke vseh otrok. Vsi pedagoški delavci *nimamo izkušnje preseljevanja* (Rutar 2018), zato si težko predstavljamo občutja in potrebe otrok priseljencev, vendar se to področje v Sloveniji zadnja leta zelo razvija. Za uspešno delo v kulturno in jezikovno heterogenih oddelkih je ključen vzgojiteljev inkluzivni odnos in sposobnost konstruktivne interakcije (Peček in Skubic Ermenc 2016), saj je koncept asimilacijske politike, ki je stremela k postopnemu odpravljanju razlik med posamezniki, preživet. Pomembna je naravnanost k stalnemu pridobivanju znanja in spreminjanju stališč do drugačnih (prav tam). V vrtcu nam temelje medkulturne vzgoje predstavljata raznolikost kultur in jezikovni pluralizem, ki ju razumemo kot posebno vrednoto, saj le sožitje omogoča preseganje predsodkov, nestrpnosti in spodbuja večjezičnost posameznikov in družbe. Menimo, da je medkulturna vzgoja – vzgoja prihodnosti, spodbuden in zahteven integracijski model v procesu socializacije, vendar prava pot, da novim generacijam otrok z vsakodnevnim, odprtim in spoštljivim odnosom privzgojimo medkulturno zavest, spoštovanje človekovih pravic in zavedanje, da sožitje drugačnosti bogati.

Viri in literatura

Viri v oddelčnem knjižnem kotičku (za spodbujanje in razvoj medkulturne zmožnosti)

Beaumont, Emilie in Guilloret, Marie-Renée, 2009: *Podobe otrok sveta*. Ljubljana: Oka, otroška knjiga.

Cave, Kathryn, 2001: *Drugačen*. Ljubljana: Educy.

Chen, Chih-Yuan, 2011: *Guji Guji*. Ljubljana: Vodnikova založba.

Fries, Claudia, 2000: *Pujsa imamo za soseda!* Radovljica: Didakta.

Fürst, Barbara, 2017: *Polomljena kočija*. Ljubljana: Komisija za preprečevanje korupcije.

Isol, 2015: *Kulturna izmenjava*. Medvode: Malinc.

Kobald, Irena, 2014: *Moji odeji*. Hoče: Skrivnost.

Makarovič, Svetlana, 2015: *Kam pa kam, kosovirja?* (Na pingvinišču, Pri groooznih Lebdivkah) Ljubljana: Mladinska knjiga.

Mav Hrovat, Nina, 2016: *Miška želi prijatelja*. Dob pri Domžalah: Miš.

McKee, David, 1995: *Elmer*. Ljubljana: Epta.

Mlakar Črnič, Ida: 2019: *Tu blizu živi deklica*. Ljubljana: KUD Sodobnost International.

Moore-Mallinos, Jennifer, 2010: *Barve mavrice*. Radovljica: Didakta.

Mozetič, Brane, 2016: *Dihurlandija*. Ljubljana: Center za slovensko književnost.

Müller, Birte, 2001: *Gospod Cipek in gospod Kepic*. Ljubljana: Kres.

Neuendorf, Silvio, 2000: *Niko Nosorog pa že ni pošast*. Ljubljana: Kres.

Prap, Lila, 2005: *Mednarodni živalski slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Schami, Rafik, 2003: *Kako se je pogumni očka nehal bati tujcev*. Hlebce: Zala.

Slakonja, Boštjan, 2014: *Pomahajmo v svet = Say hello to the world*. Radeče: Fini zavod.

Tuckermann, Anja in Schulz, Tine, 2016: *Vsi tukaj, vsi skupaj!* Hlebce: Zala.

Velthuijs, Max, 2005: *Žabec in tujec*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Wilkoń, Piotr, 2000: *Muca Rozalinda*. Ljubljana: Epta.

Literatura

Bednjički Rošer, Barbara, 2017a: Slikanice in branje za zgodnje opismenjevanje. Licardo, Marta in Haramija, Dragica (ur.): *Kako razvijati družinsko pismenost v otrokovem predšolskem obdobju.* Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 53–62.

Bednjički Rošer, Barbara, 2017b: Spoznavanje integritete skozi sliko in igro. *Šolski razgledi* LXVIII/4. 14.

Bednjički Rošer, Barbara, 2016a: Projekt Pravljični poligloti. *Vzgojiteljica* XVIII/1. 12–13.

Bednjički Rošer, Barbara, 2016b: Materinščina je jezik srca. *Šolski razgledi* LXVIII/5. 12.

Bednjički Rošer, Barbara, 2015: Spodbujanje branja v vrtcu. *Vzgojiteljica* XVII/1. 28–30.

D. Bahovec, Eva idr., 2011: Kurikulum za vrtce: *Predšolska vzgoja v vrtcih*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Doron, Helen, 2014: Early English. <http://www.helendoron.com/>. (Dostop 24. 7. 2019)

Gornik, Jože; Kotnik, Martina; Pinosa, Rafo; Repa, Jasna, 2008: Igre za medkulturni dialog. Ljubljana: Salve.

Krajnc, Simona, 1999: Razvoj govora predšolskih otrok. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Ljubljana.

Koser, Khalid, 2017: Mednarodne migracije. Zelo kratek uvod. Ljubljana: Krtina.

Kosic, Marianna in Pertot, Susanna, 2014: Jeziki in identitete v precepu. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.

Lukšič-Hacin, Marina, 1999: Multikulturalizem in migracije. Ljubljana: ZRC SAZU.

Mikolič, Vesna; Pertot, Susanna in Zudič Antonič, Nives, 2006: Med kulturami in jeziki. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales.

Mrak Merhar, Irena; Umek, Lucija; Jemec, Jana; Repnik, Peter, 2013: Didaktične igre in druge dinamične metode. Ljubljana: Salve.

Peček, Mojca in Skubic Ermenc, Klara, 2016: Izobraževanje učiteljev za poučevanje v kulturno in jezikovno heterogenih oddelkih. *Sodobna pedagogika* 67/2. 8–24.

Rajović, Ranko, 2016: Kako z igro spodbujati miselni razvoj otroka. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Rutar, Sonja, 2018: Kakovost šole s perspektive učencev s priseljensko izkušnjo kot izhodišče za zagotavljanje inkluzivnega izobraževanja. *Dve domovini* 48. 109–127.

Skubic Ermenc, Klara, 2006: Slovenska šola z druge strani. *Sodobna pedagogika* 57/123. 150–167.

Šlibar, Neva, 2006: Barve strpnosti, besede drugačnosti, podobe tujosti. Zakaj in kako preko književnosti vzgajati za strpnost, sprejemanje drugačnosti in tujosti? Šlibar, Neva (ur.): *Barve strpnosti, besede drugačnosti, podobe tujosti: vzgoja za strpnost in sprejemanje drugačnosti preko mladinske književnosti.* Ljubljana: Center za pedagoško izobraževanje, Filozofska fakulteta. 13–46.

Umek, Lucija, Mrak Merhar, Irena, Mikac Mojca in Marčeta, Živana, 2013: Zgodovina in razvoj pedagogike in andragogike igre. Ljubljana: Salve d. o. o.

Vižintin, Marijanca Ajša, 2018: Brati in spregovoriti: o migracijah ob mladinskih književnih besedilih. *Otrok in knjiga* 45/102. 8–22.

Vižintin, Marijanca Ajša, 2017: Medkulturna vzgoja in izobraževanje: vključevanje otrok priseljencev. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Vižintin, Marijanca Ajša, 2014: Model medkulturne vzgoje in izobraževanja: za uspešnejše vključevanje otrok priseljencev. *Dve domovini* 40. 71–89.

Welsch, Wolfgang, 2001: Transkulturnost: spremenjena oblika kultur danes. *Filozofski vestnik* 22/2. 59–86.

Zudič Antonič, Nives, 2010: Rojstvo in razvoj medkulturne vzgoje. Sedmak, Mateja in Ženko, Ernest (ur.): *Razprave o medkulturnosti*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales. 201–214.

Avtorica

Barbara Bednjički Rošer je leta 2008 diplomirala na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru in postala profesorica slovenščine in sociologije. 2011 je na Pedagoški fakulteti UL opravila študijski program iz predšolske vzgoje, 2014 pa Študijski program za izpopolnjevanje iz bibliotekarstva na Filozofski fakulteti UL. Kot vzgojiteljica je zaposlena v Vrtcu Ivana Glinška Maribor. Na oddelku sledi specifičnim značilnostim otrokovega razvoja in v svoje delo vpeljuje spoznanja znanstvenih in edukacijskih ved. Izsledke iz prakse objavlja v strokovnih časopisih, pedagoških revijah.

Author

Barbara Bednjički Rošer obtained a bachelor's degree as a Professor of Slovenian and Sociology in 2008 from the Faculty of Arts, University of Maribor. In 2011, she obtained a bachelor's degree in ECEC from the Faculty of Education, University of Ljubljana, and in 2014, she successfully completed the Advanced Training Programme in Library Science at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. She is currently employed as a pre-school teacher at Ivan Glinšek Kindergarten in Maribor. In her section, she follows specific characteristics of children's development and introduces findings of scientific and educational disciplines into her work. Her practical findings are published in specialist and pedagogical journals.